UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Jernej Alič

9. KORPUS NOV-a SLOVENIJE – OD USTANOVITVE DO OSVOBODITVE TRSTA

Diplomsko delo

Ljubljana 2008

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Jernej Alič

Mentor: doc. dr. Vladimir Prebilič

9. KORPUS NOV-a SLOVENIJE – OD USTANOVITVE DO OSVOBODITVE TRSTA

Diplomsko delo

Ljubljana 2008

Zahvala

Vasji Kogeju za navdih in idejo, Francu Črnuglju – Zorku za pomoč iz prve roke, družini ter prijateljem za podporo in včasih potrebno kritiko ter zahvala mentorju za pomoč in potrpljenje.

DEVETI KORPUS NOV-a SLOVENIJE – OD USTANOVITVE DO OSVOBODITVE TRSTA

Deveti korpus je bil ena največjih partizanskih enot na področju Slovenije med drugo svetovno vojno. Čeprav je bil ustanovljen šele proti koncu leta 1943, je igral izredno veliko vlogo pri osvoboditvi Primorske in njenega ljudstva ter kasneje še pomembno vplival na zavzetje mesta Trst. Glavni namen ustanovitve je bil predvsem združiti brigade, ki so do tedaj samostojno delovale proti sovražniku. Korpus je kljub nenehnim napadom izpopolnjeval svojo organizacijo. Razvil je potrebne rodove in službe in se ves čas prilagajal nastalim razmeram. Njegova taktika je bila zasnovana na teritorialnem boju brigad in divizij na vsem prostoru korpusa. Organiziral je velike korpusne operacije, kot je bilo uničevanje železniških prog in sovražnikovih postojank, ter tako onemogočal povezavo Italije z osrednjim delom nemškega rajha. V sklepnih bojih druge svetovne vojne je osvobodil slovensko ozemlje do zahodnih narodnostnih meja. Njegove enote so po hudih bojih osvobodile Tržič, Čedad, bile v Vidmu in v Trst prišle skupaj z enotami 4. Jugoslovanske armade.

Ključne besede: Primorska, deveti korpus, partizanstvo.

THE 9th CORPS OF THE SLOVENE NATIONAL LIBERATION ARMY – FROM IT'S FOUNDATION TO THE LIBERATION OF TRIEST

The ninth corps was one of the largest units on Slovenian teritory during the Second World War. Although it was founded in december of 1943, corps played a significant role in liberation of the Primorska region and it's people and later had a large influence in capturing the city of Triest. The main purpose of the ninth corps was to unite the brigades that were, until then, operating independently. The corps kept improving it's internal organisation while continuosly fighting. All necessary arms and services were established and it's structure was adjusted to the existing conditions. His tactics were based on regional struggle coducted by brigades and divisions throughout the corps-covered area. Major corps operations were organised, such as the desturction ofrailway lines and attacks on enemy posts and so blocked the transport links with Italy and the central part of the German Reich. The Corps liberated Slovene teritory all the way to the Western ethnic borders. Its units liberated Monfalcone, Cividale del Friuli, arrived in Udine and reached Trieste at the same time as the units of the fourth Yugoslav army.

Key words: Primorska region, ninth corps, partisan movement.

KAZALO

UVOD **8**

1. METODOLOŠKO HIPOTETIČNI OKVIR **10**

1.1 OPREDELITEV PREDMETA PREUČEVANJA 10

1.2 METODOLOŠKI PRISTOP 10

1.3 VSEBINA NALOGE 10

1.4 HIPOTEZE 10

1.5 OSNOVNI POJMI 11

1.5.1 OPERACIJA 11

1.5.2 STRATEGIJA 11

1.5.3 TAKTIKA 11

1.5.4 KORPUS 11

1.5.5 BRIGADA 12

1.5.6 BATALJON 12

1.5.7 NOV 12

2. PRIMORSKA DO USTANOVITVE DEVETEGA KORPUSA **13**

3. ORGANIZIRANOST DEVETEGA KORPUSA **20**

3.1 OZEMLJE DEVETEGA KORPUSA 20

3.2 ŠTAB DEVETEGA KORPUSA 20

3.3 DIVIZIJE 22

3.3.1 30. DIVIZIJA 23

3.3.2 31. DIVIZIJA 26

3.4 KORPUSNE ENOTE 27

3.4.1 TOPNIŠTVO 27

3.4.2 INŽENIRSTVO 28

3.4.3 ZAŠČITNI BATALJON 29

3.4.4 MORNARIŠKA ENOTA V 9. KORPUSU 29

3.4.5 ZVEZE IN ENOTE ZA ZVEZE 30

3.5 SANITETA 31

3.6 OBVEŠČEVALNA IN PROTIOBVEŠČEVALNA DEJAVNOST 32

3.7 SODSTVO ... 33
3.8 INTENDANTURA ... 34
3.9 PARTIZANSKA ŠOLA ... 35
3.10 PARTIZANSKI TISK ... 36
3.11 PROPAGANDNA DEJAVNOST ... 37

4. SOVRAŽNIKOVE SILE NA OZEMLJU DEVETEGA KORPUSA ... 39
4.1 OKUPATORJEVE ENOTE ... 39
4.2 OKUPATOR IN NJEGOVI SODELAVCI ... 40

5. BOJI DEVETEGA KORPUSA ... 43
5.1 BOJI JANUARJA 1944 ... 43
5.2 POHOD V BENEŠKO SLOVENIJO IN OPERACIJA »ALPENROSE« ... 45
5.3 PRVA OFENZIVA DEVETEGA KORPUSA ... 50
5.4 NEMŠKA OFENZIVA »UNTERSBERG« ... 52
5.5 UDAREC DEVETEGA KORPUSA NA KRASU IN GORENJSKEM ... 54
5.6 NADALJEVANJE OPERACIJ PROTI KOMUNIKACIJAM ... 56
5.7 EVAKUACIJA RANJENCEV NA NOTRANJSKO ... 59
5.8 OPERACIJA »PARTISANENWOCHE« ... 61
5.9 OSVOBODITEV ŽELEZNIKOV IN NAPAD NA GORENJO VAS ... 62
5.10 DECEMBRSKA OFENZIVA ... 64
5.11 NAPAD NA TRNOVO ... 66
5.12 OFENZIVA »RÜBEZAHL« ... 68
5.13 DELOVANJE 31. DIVIZIJE IN PROTIUDAREC KORPUSA ... 71
5.14 OKUPATORJEVE POSLEDNJE OPERACIJE ... 72
5.15 OSVOBODITEV ... 77
5.15.1 PRIPRAVE ZA OFENZIVO ... 77
5.15.2 POHOD PROTI TRSTU ... 78

6. USPEŠNOST KORPUSA PRI DOSEGANJU CILJEV ... 83

7. ZAKLJUČEK ... 85

8. LITERATURA ... 87

KAZALO SLIK

Slika 2.1: Postavitev obrambe na Goriški fronti 15
Slika 3.2.1: Sestava štaba 9. korpusa 22
Slika 3.3.1: Sestava štaba 30. divizije 24
Slika 4.2.1: Razporeditev sovražnikovih postojank v začetku leta 1945 42
Slika 5.2.1: Pohod 30. divizije v Beneško Slovenijo 49
Slika 5.5.1: Napad na sovražnikovo kolono pri Ajdovščini 55
Slika 5.6.1: Napadi na sovražnikove komunikacije 58
Slika 5.6.2: Napad na komunikacije v Baški grapi 58
Slika 5.7.1: Evakuacija ranjencev na Noranjsko 60
Slika 5.9.1: Napad na Železnike 63
Slika 5.10.1: Potek decembrske ofenzive 66
Slika 5.11.1: Obrambni boji nad Gorico ob napadu na Trnovo 67
Slika 5.12.1: Boji 30. divizije med nemško operacijo »Rübezahl III« 71
Slika 5.14.1: Ofenziva »Winterende« marca 1945 75
Slika 5.15.2.1: Pohod 30. divizije proti Trstu 79
Slika 5.15.2.2: Delovanje 31. divizije v zaključnih bojih 81

KAZALO TABEL

Tabela 3.3.1: Številčno stanje moštva 30. divizije 25
Tabela 3.3.2.1: Številčno stanje moštva v 31. diviziji 27
Tabela 3.10.1: Tisk korpusa 37
Tabela 4.2.1: Število sovražnikovih vojakov na ozemlju korpusa 40
Tabela 5.15.2.1: Razmerje med močjo korpusa in okupatorja 82

UVOD

»Trst je naš!« in »9. korpus se vrača!«, sta slogana s plakatov, ki smo jih lahko opazili izobešena na nogometni tekmi med Slovenijo in Italijo oktobra 2002, ki je prav prikladno potekala ravno v Trstu. Ta plakata sta spominjala na eno največjih in najslavnejših enot partizanske narodnoosvobodilne vojske v Sloveniji. Kazala pa sta tudi na to, da izgube Trsta nekateri še niso preboleli in da se, predvsem Primorci, še vedno spominjajo krivice, ki jim je bila storjena po vojni, ko so izgubili mesto, za katerega je padlo toliko partizanskih borcev in bork in ker je bila z 9. korpusom povezana tudi moja družina, se mi je porodila ideja o tej diplomski nalogi.

V letu 1943, ko je bil korpus ustanovljen, se je jeziček na tehtnici začel prevešati na stran zaveznikov. V tem letu so namreč sile osi izgubljale skoraj na vseh frontah na svetu. Nemci so velik poraz dožoveli v Rusiji 31. 1., ko se je po dvestotih dneh bitk s predajo maršala von Paulusa in njegove 6. armade z 90.000 vojaki končala bitka za Stalingrad, kljub temu da je Hitler ukazal boj do zadnjega moža (Kitanović 1985: 286).

Pomemben dogodek je bilo januarsko srečanje Roosevelta in Churchilla v Casablanki. Konferenca se je odvijala med 14. in 24. januarjem 1943, da pa za njuno srečanje ne bi izvedeli nasprotniki, sta se poimenovala »gospod P« in »admiral Q«. Pri pogovorih sta sodelovala tudi generala Alexander in Eisenhower. Čeprav je bil velik del pogovorov namenjen problemom zaveznikov z oskrbo in sodelovanju med višjimi poveljniki, je bila najpomembnejša točka načrt izkrcanja v Evropi in odprtje nove fronte. Nekateri so bili bolj naklonjeni takojšnjemu izkrcanju v Franciji, a je na koncu le padla odločitev o desanti akciji na Sicilijo in naprej proti južni Italiji (Bogdanović-Đurić 1981a: 210–211). Hitler je izgubil nadzor nad severno Afriko, saj so se že 31. januarja 1943 zavezniki izkrcali pri Tripoliju v Libiji, končno je bil premagan tudi »Puščavski lisjak« Rommel in njegov znameniti Afriški korpus (Bogdanović-Đurić 1981a: 225–226). Nič bolje se ni godilo njihovim zaveznikom Italijanom, ki so 8. septembra kapitulirali in 13. oktobra 1943 prestopili na stran zaveznikov pod poveljstvom maršala Badoglia (Bogdanović-Đurić 1981: 258). Mussolini je bil aretiran, a so ga že 12. septembra 1943 nemški komandosi z bliskovito akcijo rešili v Gran Sassu v Apeninih. Odpeljali so ga v Nemčijo in od tam nazaj v Italijo, kjer je pod strogim nemškim nadzorom vodil državo »Socialno republiko Italijo« še 600 dni, do svoje smrti (Bogdanović-Đurić 1981a: 268–269).

V Jajcu je 29. novembra 1943 prišlo do drugega zasedanja AVNOJ-a, na katerem se je sklenilo, da bo »Jugoslavija zgrajena na demokratičnem, federativnem načelu, kot državna skupnost enakopravnih narodov…«. Na srečanju v Jajcu je AVNOJ prevzel kraljevo pravico do predstavljanja suverenosti države in se s tem predstavil tudi kot predstavnik ljudstva (Bogdanović-Đurić 1981a: 304–306).

Za partizansko vojsko in njeno vlogo v splošnem boju proti nacizmu in fašizmu je bila velikega pomena teheranska konferenca, ki je potekala med 28. 11. in 1. 12. 1943 v Teheranu. Na njej so se prvič srečali Roosevelt, Churchill in Stalin. Za nas je najpomembneje, da so na tej konferenci formalno priznali narodnoosvobodilno gibanje v Jugoslaviji kot zaveznika v boju proti nacizmu in fašizmu ter se odločili, da bodo partizanom začeli pošiljati letalsko pomoč v obliki orožja, streliva, oblek in hrane (Bogdanović-Đurić 1981a: 366–370).

Tudi v Sloveniji je leto 1943 pomenilo leto preobrata. Že na začetku so partizanske čete v Ljubljanski pokrajini prestale največjo ofenzivo in jo odbile. Začela se je razvijati obveščevalna služba v partizanski vojski in na terenu. Največ težav so imele enote na Štajerskem, predvsem zaradi šibkosti organov OF, uničenja Pohorskega bataljona in pa številnosti okupatorjevih postojank. Na Koroškem so se prve postojanke osvobodilnega boja utrdile in širile, v Prekmurju pa maloštevilni aktivisti še niso premagali posledic hudih udarcev z začetka osvoboditvene vojne. Uporniško gibanje se je začelo širiti v notranjosti Slovenskega primorja in Beneške Slovenije ter v vzhodno Koroško. Tako so nastale ugodnejše razmere za sodelovanje z italijanskimi protifašisti, avstrijske protifašistične organizacije pa so bile še preslabotne (Klanjšček in dr. 1978: 433–434). Prišlo je do nastopa oboroženih oddelkov združene slovenske reakcije – narodnega izdajstva in oboroženega sodelovanja z okupatorjem. Organizatorje bele garde so spodbujali predstavniki ubežne kraljevske vlade in vrh slovenskega klera. Te enote so delovale kot del italijanskih čet na njenem zasedbenem ozemlju (Klanjšček in dr. 1978: 435).V Sloveniji se je začelo razvijati tudi četniško gibanje, ki ga je kot Mihajlovićev zastopnik vodil Karel Novak. Toda gibanje ni imelo večjega uspeha, saj jim ni uspelo pridobiti ljudi, da bi iz belogardističnih prestopili v četniške enote (Klanjšček in dr. 1978: 518–519). V mesecu septembru leta 1943 pa so svoj konec dočakale tudi belogardistične enote na Dolenjskem in Notranjskem. V Turjaku se je zbralo kakih 1600 belogardistov in preostalih četnikov in 19. septembra se je predalo 695 preživelih, ki so bili kasneje odpeljani v Kočevje (Klanjšček in dr. 1978: 523–526).

S kapitulacijo Italije se je slovensko osvobodilno gibanje vsestransko okrepilo, doseglo višjo kakovostno in količinsko raven ter se razvijalo tudi v ugodnejših splošnih razmerah (Klanjšček in dr. 1978: 531). To je kasneje omogočilo tudi razvoj 9. korpusa.

1. METODOLOŠKO HIPOTETIČNI OKVIR

1.1 OPREDELITEV PREDMETA PREUČEVANJA

Cilj diplomske naloge *Deveti korpus – od ustanovitve do osvoboditve Trsta* je prikazati razvoj devetega korpusa in njegovo delovanje od njegovega nastanka decembra 1943 pa do njegove ukinitve ob osvoboditvi Trsta. V nalogi je prikazana organizacijska sestava korpusa ter takratno stanje tako v svetu, kot tudi celotni Jugoslaviji in še posebej v Sloveniji. Opisal bom tudi pomembnejše operacije tako devetega korpusa kot tudi operacije nasprotnika, s katerimi je poskusil korpus uničiti.

1.2 METODOLOŠKI PRISTOP

Pri delu so bile uporabljene različne metode proučevanja. Glavna uporabljena metoda je bila analiza in interpretacija pisnih virov, s katero bom preučil razpoložljive vire, ki se nanašajo na opisano tematiko. Najdene vire pa bom z zgodovinsko analizo in tako z primerjavo vseh najdenih virov in dejstev v njih, poskusil predstaviti čim bolj objektivno.

1.3 VSEBINA NALOGE

Naloga je sestavljena iz kazala, uvoda, metodološko-hipotetičnega okvira, vsebinskega dela, seznama uporabljene literature in prilog. V uvodnem delu bom predstavil svetovne in domače okoliščine, ki so spremljale obdobje nastanka korpusa. V metodološko-hipotetičnem delu predstavljam predmet proučevanja, hipoteze in osnovne pojme. V vsebinskem delu je predstavljena organizacijska plat korpusa ter spopadi, v katerih je bil vključen korpus oziroma njegove divizije. V zaključku predstavljam zaključne ugotovitve ter potrjujem oziroma zavračam postavljene hipoteze.

1.4 HIPOTEZE

Hipoteza 1: 9. korpus je igral ključno vlogo pri branjenju in kasneje osvoboditvi Primorske.

Hipoteza 2: 9. korpus je v celoti izpolnil vse postavljene cilje.

1.5 OSNOVNI POJMI

1.5.1 STRATEGIJA

Strategija je teorija in praksa pripravljanja in izvajanja oboroženega boja v celoti, na ozemlju celotne države in v vseh različicah in fazah vojne. Cilje dobi od vrhovnega političnega vodstva, uresniči pa jih s pomočjo prostorskega in časovnega kombiniranja vojaških operacij. Na splošno označuje načrt za usklajeno uporabo razpoložljivih virov, z namenom uresničiti zadane cilje. Vojaška strategija načrtuje vojaške operacije in v njih razporeja boje (Lubi 2002: 5–8).

1.5.2 OPERACIJA

Operacija označuje koordinirana in organizirana bojna delovanja na določenem prostoru in v določenem času, s katerim se želi uresničiti operativne ali strateške cilje. Rezultati operacije vplivajo v večji ali manjši meri na potek vojne, včasih tudi na vojno v celoti. Operacije so najbolj zapletena in najvišja oblika bojnega delovanja, ki ga običajno izvajajo večje združene vojaške enote, kot so armade, skupine armad ali fronte (Vojna enciklopedija 6 1973: 388).

1.5.3 TAKTIKA

Taktika je veja vojne veščine, ki se ukvarja s proučevanjem pojavov in zakonitosti oboroženega boja na področju bitke in boja ter z uporabo znanstvenoteoretičnih spoznanj pri pripravi in izvedbi taktičnega bojnega delovanja na kopnem, morju in v zraku. Proučuje in posplošuje načela uporabe združenih taktičnih enot, enot rodov in služb pri bojnem delovanju v povezavi z oboroženim in neoboroženim delovanjem in proučuje možnosti, organizacijo, formacijo in taktiko morebitnih sovražnikov (Unger in dr. 2003: 13).

1.5.4 KORPUS

Korpus je najvišja taktična ali operativna enota kopenske vojske ali vojnega letalstva. Njegov namen je izvrševanje kompleksnejših nalog taktično-operativnega značaja, tako samostojno kot v sestavi armade. Lahko deluje kot samostojni rod vojske ali v mešani sestavi. Formacija korpusa je spremenljiva; najpogosteje vsebuje 3 divizije, oziroma 2-5 brigad in več samostojnih polkov ter bataljonov (Vojna enciklopedija 4 1972: 625).

1.5.5 BRIGADA

Je višja združena taktična enota, ki deluje samostojno ali v sestavi divizije. Sestavljena je iz dveh do petih bataljonov in enot za podporo, bojno, inženirsko in zaledno zagotovitev, poveljevanje in zveze. Formira se v vseh zvrsteh in rodovih in je usposobljena za delovanje v različnih pogojih in za samostojne akcije taktično-operativnega značaja (Vojna enciklopedija 2 1972: 10). Za vse enote NOV pa je bilo značilno, da je bila njihova velikost precej manjša kot v drugih armadah. Slovenska brigada je imela povprečno po 600 do 800 borcev (v nekaterih obdobjih do 1500, lahko pa tudi le 300–400). To pa je bilo število, ki ga je imel nemški, italijanski ali domobranski bataljon (Petelin 1985: 263–264).

1.5.6 BATALJON

Bataljon je stalna pehotna formacija. Bataljon je sestavljen iz 3–5 čet in mu poveljuje major oziroma podpolkovnik. Glede na tip formacije in same kopenske vojske ima bataljon od 300 do 1.000 vojakov. Artilerijska formacija velikosti bataljona je divizion (Vojna enciklopedija 1 1970: 504).

1.5.7 NOV

Narodnoosvobodilna vojska in partizanski odredi Jugoslavije (NOV in POJ) je naziv za vse vojaške formacije in enote, ki so bile udeležene v narodnoosvobodilnem boju. NOV in POJ so organizirali leta 1942 iz jugoslovanskih partizanskih sil in so jo 1. marca 1945 na novo organizirali v Jugoslovansko armado. NOV in POJ sta bila organizirana po teritorialnem načelu. Vsaka država (Slovenija, Hrvaška, Bosna in Hercegovina, Srbija in Črna gora) je imela lasten glavni štab, ki je bil podrejen vrhovnemu štabu. Vrhovni štab je odrejal naloge državnim štabom in koordiniral medsebojno delovanje (Bernik 1976: 639–640).

2. PRIMORSKA DO USTANOVITVE DEVETEGA KORPUSA

Primorska je bila že pred začetkom 2. svetovne vojne pod italijansko zasedbo, ki ni bila prav nič sočutna do prebivalcev, saj so se Italijani že dolgo želeli polastiti tega območja. In ravno na Primorskem so okupatorji naleteli na največji odpor prebivalcev pri sodelovanju z njimi, saj so le stežka pridobivali mladeniče, ki bi prostovoljno odšli v njihovo vojsko in se borili proti partizanom.

Osvobodilno gibanje se je na Primorskem razvilo takoj po njeni okupaciji leta 1941 in že v začetku septembra je nastala prva primorska partizanska četa, ki se je poimenovala Pivška četa. Na začetku so se morale enote popolnjevati tudi z borci iz ostalih delov Slovenije (Lah 1996: 9), 15. 8. 1942 pa je bil ustanovljen prvi bataljon na Primorskem, bataljon Simona Gregorčiča (Klanjšček 1999: 17).

Kljub mnogim manjšim a uspešnim partizanskim akcijam proti okupatorju, so primorski partizani prvi večji spopad doživeli 18. 4. 1942, ko so se spopadli z 1800 italijanskimi vojaki in karabinjerji, ki so jih stisnili v obroč na Nanosu. Partizanom se je po skupinah sicer uspelo prebiti iz obroča, a je med boji pet borcev padlo, sedem pa so jih Italijani ujeli in jih kasneje v Rimu po hitrem sodnem procesu ustrelili (Klanjšček 1999: 16).

Maja 1942 je bilo tako na Primorskem le okrog 150 borcev, ki so se razdelili na skupine nad Vipavsko dolino, na Trnovsko planoto in v Brkinih ter na Pivki. Iz teh izhodišč so izvajali napade proti italijanskim okupatorskim silam (Sluga ur. 1979: 799). Ravno zaradi nastanka partizanske vojske na Primorskem, so bili italijanski poveljniki prisiljeni okrepiti okupacijske policijske organe. Junija 1942 so v Trstu ustanovili Generalni inšpektorat javne varnosti in z njim 28 premičnih skupin za zasledovanje partizanskih enot (Ferenc 1967: 25–26).

Jeseni 1942 so se primorske partizanske enote že precej okrepile tudi s pomočjo prihodov novih enot na Primorsko. Oktobra se jim je namreč pridružil Loški (ki si je po prehodu meje z Italijo preimenoval v Soški) odred in tako so bili ustanovljeni trije novi bataljoni: Gregorčičev, Tolminski in Kraški. Partizani pa so začeli tudi z obvezno mobilizacijo domačih fantov, ki so jih v večini pošiljali v Ljubljansko pokrajino, ki je bila precej prizadeta po močni okupatorjevi ofenzivi (Sluga ur. 1979: 799). Da pa bi družine mobiliziranih obvarovali pred okupatorjevim maščevanjem oziroma pred maščevanjem njihovih domačih sodelavcev, so tiskali pozivnice, na katerih se »NN (brez imena) vabi, da sledi partizanski patrulji, ki mu bo izročila listek«. Ko so se fantje zglasili na domenjenem mestu, je njegova družina prejela listič, ki ga je lahko pokazala italijanskim karabinjerjem in

trdila, da so partizani fanta nasilno odpeljali. Partizani so se tudi oblačili v italijanske uniforme, tako da so domači trdili, da so ga odpeljali oni (Bebler 1981: 112).

Precej pomemben datum za narodnoosvobodilni boj na Primorskem je bil 26. 12. 1942, ko je glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet ukinilo grupe odredov in ustanovilo prve operativne cone. Slovensko primorje je bilo umeščeno pod 3. operativno (alpsko) cono. Štab cone je že februarja izdal ukaz o združevanju enot v Severnoprimorski in Južnoprimorski odred. Tudi cona sama je bila 21. 2. 1943, po odloku glavnega poveljstva Narodnoosvobodilne vojske in Partizanskih odredov Slovenije (POS), razdeljena na Primorsko in Gorenjsko operativno cono, a je bila slednja uradno ustanovljena šele junija 1943 (Klanjšček 1999: 20–21). Vedno večja nemoč italijanskih okupatorjev v boju s partizani pa se je začela kazati v tem, da so sredi februarja 1943 pričeli v internacijo pošiljati tudi tiste ljudi, za katere so samo sumili, da sodelujejo z partizani. Med temi interniranci so bile predvsem ženske in otroci. Glavni taborišči za slovenske internirance sta bili v krajih Cairo Montenotte in Altatri. Ljudi so internirali med 20. 2. 1943 in 7. 9. 1943, ko naj bi v taborišča odpeljali vsaj 1800 žensk in otrok (Sluga 1979: 802).

8. 9. 1943 je prebivalstvo Primorske končno dočakalo kapitulacijo Italije in tako končno, čeprav ne za dolgo, tudi svobodo. V vstajo se je dvignilo celotno prebivalstvo Primorske. Zahodno od Soče je tako nastalo obširno osvobojeno ozemlje s centrom v Kobaridu, zaradi česar so ga tudi poimenovali Kobariška republika. Obsegala je območje od Gorice do Bovca, naprej do Trbiža ter vse od Tolmina do Čedada (Črnugelj 1993: 3).

Sredi septembra je bil izdan revolucionarni odlok vrhovnega plenuma OF o priključitvi Slovenskega primorja in Beneške Slovenije k matični deželi. Ustanovljen je bil narodnoosvobodilni svet za Slovensko primorje (NOS), ki je že 11. septembra izdal odlok o splošni mobilizaciji moških med 18 in 45 let, ki je bila več kot uspešna (Sluga ur. 1979: 821–822). V novo nastajajoče partizanske enote je prihajalo veliko internirancev iz mnogih italijanskih taborišč, kot sta bila Gonars in Visco pri Palmanovi. Veliko jih je že imelo vojaške izkušnje in so močno pripomogli k rasti in utrditvi osvobodilnega gibanja ter ublažili pomanjkanje kadra. Nastajati so začele prve italijanske partizanske enote, kot je bila brigada »Garibaldi« (Ferenc 1967: 235–236). Da bi se po odhodu italijanske vojske zavarovalo osvobojeno ozemlje, so ga nemudoma zasedle partizanske enote. Severni, Južni in Zahodnoprimorski odred (vsak z 1500 možmi) so imeli nalogo, da zasedejo Gorico, kar pa jim ni uspelo, saj so jo še pravočasno zasedle enote 71. nemške divizije. Tako je nastala t.i. Goriška fronta (glej sliko 2.1), ki je skoraj obkoljevala Gorico (Lah 1996: 11–13). Črta je potekala od Goriških Brd čez Sabotin, Sveto goro, Sv. Gabrijel, Sv. Katarino, Panovec,

Kostanjevico, Ajševico, Sv. Marka, Vrtojbo, Miren in Rubijo do izliva Vipave v Sočo pri Sovodnjah. Dolga je bila več kot 25 kilometrov in je trajala le od 12. do 25. septembra, ko so je Nemci z ofenzivo prebili. Poraz je bil predvsem posledica nevajenosti že tako neizkušene partizanske vojske na statično, frontno bojevanje, ki je imela poleg tega še veliko slabšo oborožitev, kot nemški vojaki. Veliko presenečenje pa so okupatorji vendarle doživeli, ko so bili priča fanatičnim jurišem junaških primorskih deklet (Klanjšček in dr. 1978: 555).

Slika 2.1: Postavitev obrambe na Goriški fronti

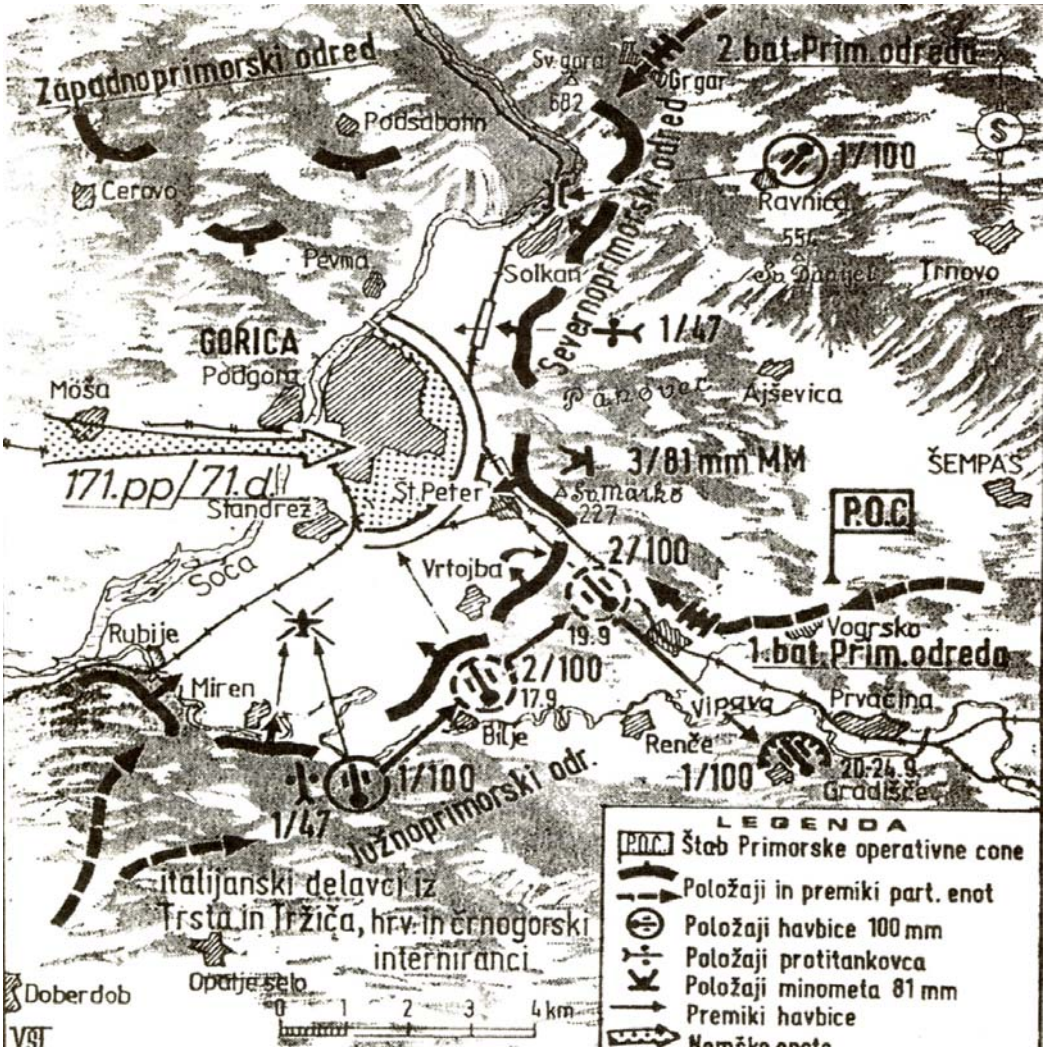

Vir: Lah 1996:12

Da pa bi se partizanski boj še bolj povezal na območju od Beneške Slovenije, zahodne Koroške do Gorenjske in Polhograjskih Dolomitov ter tudi s Slovensko Istro in Notranjsko, je glavni štab NOV in POS 18. septembra ustanovil operativni štab glavnega štaba NOV in POS

za zahodno Slovenijo. Štab sta vodila: kot poveljnik štaba Lado Ambrožič – Novljan, na mesto političnega komisarja pa je bil imenovan Dušan Kveder – Tomaž. Že 23. septembra, medtem ko so še potekali boji na Goriški fronti, je prišlo do odločitve o združenju vseh enot v šest novih brigad: Goriško, Gregorčičevo, Kosovelovo, Vojkovo, Soško in Tržaško. A je njihovo formiranje nekoliko zadržala velika nemška ofenziva (Klanjšček 1999: 31–32). Nemci namreč niso mirno preboleli izgube, za njih izredno pomembnega, primorskega ozemlja. Zato je Hitler, brez poprejšnjega posvetovanja z svojimi svetovalci, že dan po kapitulaciji Italije 10. septembra, razglasil operacijsko cono »Jadransko primorje«, ki so jo sestavljale pokrajine Videm (Udine), Gorica, Trst, Reka, Pulj in Ljubljana, sedež cone pa je bil postavljen v mesto Trst. Za političnega vodjo in visokega komisarja cone je Hitler imenoval koroškega gauleiterja dr. Fridericha Reinerja, poveljnika SS-a in policije, v coni pa policijskega generalpodpolkovnika Odila Globočnika, ki je kasneje prevzel tudi poveljstvo posebnega policijskega »Operativnega štaba za protipartizansko bojevanje« (Lah 1996: 10–11). Oktobra je bil za vojaškega poveljnika cone imenovan Ludwig Kübler, ki je bil zadolžen le za vojaške enote (Ferenc 1967: 360).

Prva velika naloga nemških enot je bila v veliki ofenzivi uničiti partizanstvo na Primorskem in s tem vstajo v zaledju Tržaškega zaliva. Načrt naj bi uresničila velika ofenziva, ki jo je kar 50.000 vojakov pričelo 25. septembra. Enote so imele navodilo, da z uporniki ravnajo brez usmiljenja. Ofenziva je imela več faz, od katerih naj bi vsaka trajala po pet do sedem dni. V prvi fazi naj bi obkolili in očistili osrednji del Slovenskega primorja, v drugi ozemlje južno od Trsta, v tretji Gorski kotar in Hrvaško primorje, v četrti pa prostor južno in jugovzhodno od Ljubljane. V prvi fazi je bil namen zadušiti vstajo primorskega ljudstva v zaledju Tržaškega zaliva, predvsem na območju Vipavske doline, Banjške planote, Trnovskega gozda in na »Goriški fronti«. Poveljstvo je prevzel štab 2. SS oklepnega korpusa, enote pa sta vodila štaba 71. pehotne in 44. grenadirske divizije »Hoch – und Deutschmeister« z 25.000 vojaki in več kot 100 tanki, okrog 120 topovi in z letalsko podporo (Klanjšček 1999: 34–36). Napadalci so sklenili obroč na območju Komen-Štanjel-Ajdovščina-Črni vrh-Idrija-Ozeljan-Vogrsko-Dornberk-Komen, ki je bil sklenjen že drugi dan ofenzive. Toda kljub hitremu napredovanju enot, ki so ga sicer ovirali megla, dež in težak teren, je okupator dosegel le malo uspeha. Njegove enote bi sicer pri Kozjih stenah skorajda trčile v vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja, ki se je kasneje umaknilo čez Hudo polje, a Nemcem je le tu in tam uspelo presenetiti kakšno manjšo skupino partizanov, ki so jih v večini primerov na mestu pobili, večji uspeh so dosegli 30. septembra, ko so se na Nanosu spopadli z Gradnikovo brigado ter ji povzročili precej težke izgube.

Končni cilj prve faze ofenzive torej ni bi dosežen, saj ni bila uničena nobena partizanska enota. Sovražnik je sicer zasedel vse večje kraje na osvobojenem ozemlju in potisnil partizane v Trnovski gozd, ki pa jim je nudil varno zatočišče (Ferenc 1967: 382–395). Po ofenzivi je partizanska vojska, ki je bila še vedno precej neizkušena in še ne najbolje organizirana, izkoristila ofenzivo 7. korpusa in s tem odsotnost večjih nemških enot, da je izvedla novo reorganizacijo.

Operativni štab glavnega štaba NOV in POS za zahodno Slovenijo je ukinil Primorske operativne cone in ukazal ustanovitev treh divizij, kar naj bi zmanjšalo težave pri poveljevanju, ki so se pokazale med ofenzivo in trdneje povezalo in okrepilo organizacijske strukture. Tako so nastale Triglavska, Tržaška in Goriška divizija (Klanjšček 1999: 38; Lah 1996: 16).

Divizije naj bi delovale na teritorialen način in iz tega razloga je tudi vsaka izmed njih dobila svoje območje delovanja.

Triglavska naj bi delovala na območju Gorenjske do Save ter Idrijskega in Tolminskega in bi jo sestavljale Prešernova brigada, brigada Janka Premrla-Vojka in Tolminska brigada.

Goriška je pokrivala območje Vipavske doline, Goriških Brd in oba brega Soče do Tolmina in so jo sestavljale Soška, Goriška in Gregorčičeva brigada, ki pa takrat še ni bila ustanovljena (Lah 1996: 17).

Najtežje delo pa naj bi imela *Tržaška* divizija, ki je bila zadolžena za Trst, Kras, Tržič in do železniške proge Pivka-Trst. Njen glavni cilj je bil napadati okupatorjeve najpomembnejše prometne zveze in postojanke, ki so mu omogočale prehod iz Avstrije v severno Italijo. Diviziji pa so namenili Gradnikovo, Kosovelovo in italijansko Tržaško brigado (Brigata Triestina d'Assalto) (Klanjšček in dr. 1978: 607; Lah 1996: 17). Pomembna sprememba je bila razpustitev operativnega štaba in ponovna vzpostavitev štaba 3. operativne (alpske) cone 17. 10. 1943 (Sluga ur. 1979: 823).

S strani štaba je prišlo do prvih smernic razvoja partizanske vojske, ki so predvidevale, da morajo biti brigade sestavljene iz 1000 mož, divizije pa iz 3000 mož. Toda tisti trenutek so vse brigade Tržaške divizije skupaj štele le 400 mož in zato štab ni soglašal z njeno ustanovitvijo, hkrati pa je preimenoval tudi ostali dve diviziji. Triglavsko v 26. divizijo in Goriško v 27. divizijo in jima dodal enote, ki so bile namenjene Tržaški diviziji. Tako so te enote skupaj sestavljale okrog 8000 borcev in bork (Klanjšček in dr. 1978: 607).

Enote so se vedno bolj razvijale tudi organizacijsko, saj so v brigadah že organizirali enote za zveze, intendanturo in saniteto. Pri štabu Goriške divizije je bila ustanovljena tudi spremljevalna četa z dvema gorskima topovoma in dvema minometoma (Klanjšček 1999: 47).

26. oktobra so nemške sile izvedle močan in presenetljiv napad na Kobariško republiko iz smeri Bovca z glavnim ciljem zavzeti Kobarid. Branilci so bili preveč raztegnjeni v obrambi, kar je posledično zelo oteževalo zveze med bataljoni. Nemci so imeli med napadom celo podporo iz zraka. Napadalci so bili premočni in partizani so se morali 1. novembra po zavzetju Kobarida umakniti. Pri branjenju »republike« je 15 borcev padlo, 30 je bilo ranjenih, 180 pa so jih pogrešali. Nemci naj bi v spopadih skupaj izgubili 200 vojakov (Klanjšček 1999: 48–49; Lah 1996: 25–29).

Nemci so zaradi krepitve partizanstva pripravili ofenzivo imenovano »Traufe«, ki je bila usmerjena proti 26. diviziji. Ofenzivo je organiziral štab 44. grenadirske divizije, ki je imel sedež na Vrhniki. Z 15-20.000 vojaki je v 240 kilometerskem obroču obkolila 3.600 partizanov. Preiskovala je območje od Kalc pri Logatcu proti Idriji do Želina ter iz Mosta na Soči ob dolini Idrijce, preiskala pa je tudi Polhograjske Dolomite. Ofenziva se je pričela 13. 11. 1943 z izvidovanjem, najhujši boji pa so se odvijali 19. novembra, ko so se iz obroča izmaknili še poslednji bataljoni, prihajalo je celo do bojev mož na moža. Partizane so ovirali predvsem pomanjkanje zvez ter sneg in megla, ki so oteževali premike in s tem tudi manevre. Ofenziva se je končala 20. novembra in diviziji povzročila težke izgube. Toda veliko število »izgub« lahko pripišemo tudi borcem, ki so se (zaradi strahu ali nezmožnosti bojevanja) vrnili na svoje domove. Toda velika večina borcev se je kasneje zopet pridružila partizanskim enotam. Med ofenzivo so Nemci izvajali zločine nad prebivalci, saj so jim požigali hiše, včasih pa pobili cele družine (Klanjšček 1999: 43; Petelin 1985 47–49).

Štab cone je 14. decembra izdal ukaz, da naj bo edino sredstvo boja proti okupatorju široka dejavnost majhnih sabotažno-diverzantskih skupin na vsem ozemlju (rušenje cest, uničevanje prometa, patrulj, šibkejših postojank, demonstrativni napadi) in naj pogumneje vdirajo na območja pod nadzorom sovražnika. Toda, ker so brigade delovale po bataljonih, so prepočasi postajale udarne enote, ki bi bile sposobne močnejših in odločnejših napadov, oziroma bi lahko prestale velike sovražnikove ofenzive (Klanjšček in dr. 1978: 623). Zato je glavni štab 21. 12. 1943 poslal navodila o preimenovanju 3. operacijske (alpske) cone v 9. korpus. 26. divizija je bila preimenovana v 31., 27. divizija pa v 32. (kasneje v 30.). Poveljnik korpusa je postal Lado Ambrožič – Novljan, politični komisar Janez Hribar – Tone, namestnik političnega komisarja Branko Babič – Vlado, dolžnost načelnika korpusa pa je opravljal Milutin Dapčević. Štab korpusa je imel poleg operativnega odseka še obveščevalni,

ekonomski, sanitetni, propagandni odsek in odsek za zveze (Klanjšček 1999: 62–64). Hkrati, z ustanovitvijo korpusa, so bile podane tudi smernice glede načina bojevanja partizanskih enot proti okupatorju. Glavnine enot oz. korpusa se morajo stalno premikati, da bi s tem sovražniku onemogočale presenečenje in tudi onemogočale njegovo obveščevalno službo. Štabi pa morajo enotam podajati zelo konkretne naloge in izdelati natančne načrte akcij. Kot prvo in primarno nalogo pa se omenja osvoboditev Trsta in Gorice takoj ob kapitulaciji Nemčije (Klanjšček in dr. 1978: 623; Klanjšček 1999: 63). Z ustanovitvijo korpusa se je moč partizanstva na Primorskem še povečala, saj so enote končno delovale pod skupnim poveljstvom, kar jih je usmerjalo pri delovanju in razvoju.

3. ORGANIZIRANOST DEVETEGA KORPUSA

3.1 OZEMLJE DEVETEGA KORPUSA

Da bi lažje razumeli način bojevanja partizanske vojske moramo poznati ozemlje, na katerem je korpus deloval.

Ozemlje korpusa je ob ustanovitvi obsegalo območje od Julijskih Alp do Jadranskega morja ter do Gorenjske in ozemlja zahodno od železniške proge Ljubljana-Postojna-Trst do furlanskih nižin. Severni del ozemlja je večinoma visokogorski, kjer so bile zimske razmere huda ovira pri bojevanju, saj je bilo malo naselij in poti, sovražnikove postojanke pa so bile globoko v dolinah. Zaradi tega so se pozimi enote umikale s tega območja v osrednji del teritorija, ki so ga pokrivale.

Srednji del je pokrival ozemlje od Baške grape in Bohinja do južnega roba Trnovskega gozda in Nanosa, od Soče do Blegoša, Škofjeloških hribov in Jelovice. Za to območje so bili značilni strnjeni gozdovi z globokimi grapami in majhnimi zaselki, kjer se je nahajala močna okupatorjeva postojanka v Idriji, ki mu je velikokrat služila kot odskočna deska za operacije proti korpusu.

Ozemlje zahodno od Soče je vključevalo Goriška Brda, Beneško Slovenijo in Rezijo, reki Idrija in Nadiža skupaj z visokimi okoliškimi gorami razdelile z globokimi dolinami.

Južni del, v katerega so spadali Vipavska dolina, Kras in Pivka, kasneje pa tudi Brkini in Slovenska Istra, pa je bil močna opora borcem, saj je ravno tu sovražnik naletel na največje nasprotovanje prebivalstva, ki je bilo zelo dobro organizirano (Klanjšček 1999: 62–63).

3.2 ŠTAB DEVETEGA KORPUSA

Korpus je začel s hitrim razvojem že takoj po svojem nastanku. Da bi deloval bolj organizirano in da bi bil ob tem seveda tudi bolj učinkovit, so se štabi obeh divizij in brigad močno razširili. Oblikovali so svoje operativne in obveščevalne odseke, odseke za zveze in ekonomske, sanitetne in propagandne odseke. V brigadah so se pojavila že brigadna sodišča.

Za usklajevanje teh odsekov je skrbel načelnik štaba, samo propagandni in kulturni odsek pa je bil v domeni političnega komisarja. Bataljonski štab so ponavadi poleg komandanta in političnega komisarja sestavljali še operativni oficir, obveščevalec, intendant in bataljonski zdravnik ali bolničar.

Pri štabih brigad so se pojavljali že vodi ali čete s težkim orožjem, za zveze, izvidništvo, inženirstvo in sabotaže, za preskrbo in zavarovanje štaba ter sanitetne enote in premične bolnišnice (Klanjšček in dr. 1978: 624).

Štab 9. korpusa je bil na začetku le maloštevilen, a se je kasneje množil in krepil skladno s potrebami. Formirali so ga v Gorenji Trebuši, a ga je bilo treba kasneje, tudi iz varnostnih razlogov, razmestiti po več okoliških naseljih, dostop pa je bil možen le s prepustnicami. Ta razprostrtost enot štaba mu je hkrati omogočala hitre premike v primeru močnih sovražnikovih sunkov. Sicer pa se štab korpusa kot celota v celotnem času vojne ni premaknil z območja Čepovan-Lokve-Gorenja Trebuša-Cerkno (Klanjšček 1999: 170).

Največ zaslug za uspešen razvoj korpusa pripada načelniku štaba Albertu Jakopiču-Kajtimiru, ki je 4. 3. 1943 zamenjal Milana Dapčevića in na tem mestu ostal do osvoboditve, bil pa je tudi zelo spoštovan med borci. (Klanjšček 1999: 172).

Pod njegovim vodenjem je štab pridobil naslednje, tudi že prej omenjene, odseke:

- *Operacijski odsek,* katerega naloga je bila priprava načrtov za operacije in akcije na podlagi že pridobljenih podatkov ter voditi evidenco razporeditve enot. Vodil je tudi pregled stanja oborožitve in streliva, organiziral skrita skladišča ter vodil delavnice za popravilo orožja in lociral ter organiziral spuščališča zavezniške pomoči.
- *Obveščevalni center* je imel nalogo zbirati podatke o sovražniku, jih analizirati in jih poslati ožjemu štabu ter obveščevalnemu oddelku in ostalim enotam.
- *Odsek za kadre* je vodil kartoteke častnikov, političnih komisarjev in tudi drugih strokovnjakov na različnih področjih. Urejal pa je tudi šolanje. Imenovan pa je bil s strani političnega komisarja.
- *Odsek za zveze* je skrbel za relejne zveze, telefonijo, radiotelefonijo, signalizacijo in delavnice.
- *Sanitetni odsek* je skrbel za zdravljenje ranjencev, vodenje skrivnih bolnišnic in ambulant ter za oskrbo enot z zdravili. V ta odsek je spadal tudi veterinar.
- *Intendantura* je vodila organizacijo prehrane za enote, knjigovodstvo in blagajno ter pripravo rezervnega živeža.
- *Propagandni odsek* je skrbel za izdajanje časopisov, knjig in brošur, kulturno-posvetno delo in dopisništvo.

Štabu (glej sliko 3.2.1) so bili priključeni še sodni odsek, častnik za zvezo z zavezniškimi misijami in administracija, vseboval pa je celo verski odsek (Klanjšček 1999:173–174).

Slika 3.2.1: Sestava štaba 9. korpusa

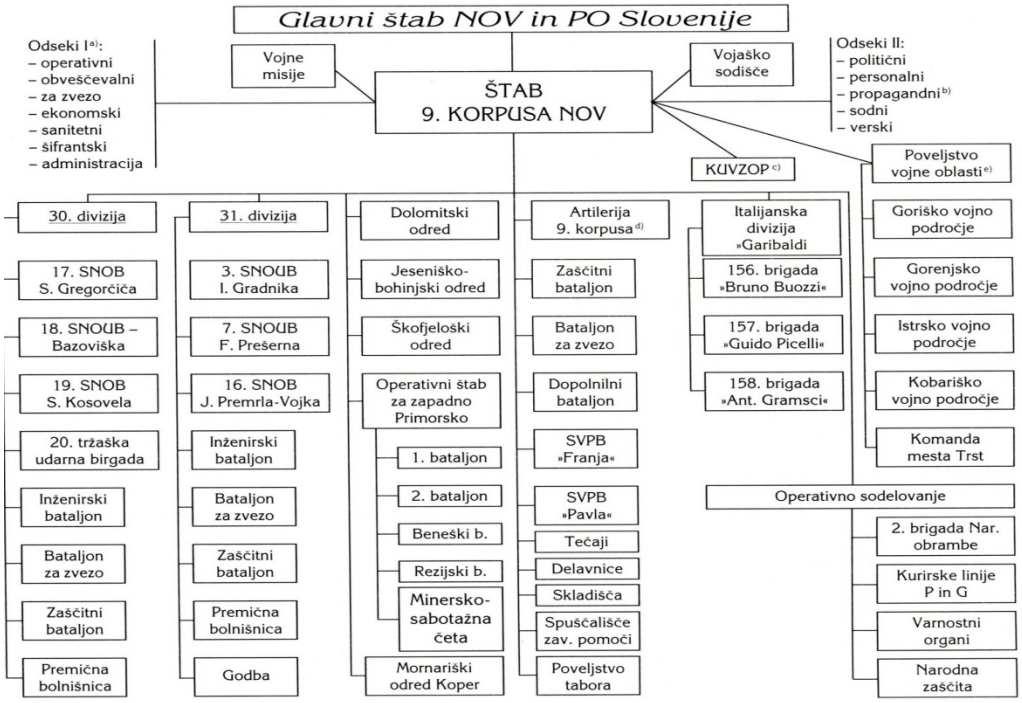

Vir: Klanjšček 1999: 175

3.3 DIVIZIJE

Deveti korpus sta sestavljali dve glavni diviziji, ki so ju kot že prej omenjeno, ob ustanovitvi poimenovali Triglavska in Goriška divizija. Poleg dveh divizij, pa je bila pod poveljstvom glavnega štaba devetega korpusa še italijanska divizija »Garibaldi« (priključena od avgusta 1944), ki so jo sestavljale 156. brigada »Bruno Buozzi«, 157. brigada »Guido Picelli« in 158. brigada »Antonio Gramsci«. Med odredi, ki so bili v sestavi korpusa so bili Jeseniško-bohinjski, Dolomitski, Škofjeloški in mornariški odred Koper, zraven je spadal še Operativni štab za zapadno Primorsko, ki so ga sestavljali štirje bataljoni (ob trenutkih celo sedem), dve minersko-sabotažni četi (MSČ) in Koroška četa.

Korpus je svoje področje razdelil na pet Poveljstev vojne oblasti: Goriško, Gorenjsko, Istrsko, Kobariško vojno področje in Komando mesta Trst.

Pod štab so spadale že tudi nove enote, ki so se pojavile ob razvoju partizanske vojske. Med temi lahko omenimo artilerijo devetega korpusa, zaščitni bataljon, bataljon za zveze, dopolnilni bataljon, skrivni bolnišnici »Franja« in »Pavla« ter organizacijo raznih tečajev, delavnic, spuščališč zavezniške pomoči in poveljstev taborov. Pri štabu pa se je pojavila posebna Komisija za ugotavljanje vojnih zločinov okupatorja in njegovih pomagačev (Klanjšček 1999:175).

Da bom lahko prikazal bolj jasno sliko o sestavi devetega korpusa, bom v nadaljevanju opisal njegove glavne enote.

3.3.1 30. DIVIZIJA

30. divizija je bila ustanovljena kot Goriška divizija 6. 10. 1943 v vasi Čepovan, oblikovana pa je bila šele 10. oktobra v Kobaridu. Namen ustanavljanja divizij je bil izboljševanje povezovanja in organizacije enot ter zmanjšanje težav pri poveljevanju.

Za namestnika poveljnika divizije je bil določen Albert Jakopič-Kajtimir, za političnega komisarja Rudi Mahnič-Rudi Brkinc, načelnik štaba je postal Radivoje Ignjatović. 22. oktobra je divizija že sprejela odlok o ustanovitvi spremljevalne čete, ki je imela 28 mož in je bila že opremljena z dvema topovoma in dvema minometoma (Lah 1996: 20–21).

Svoje prvotno ime je kmalu zamenjala za številko 27, ki jo je divizija zadržala le do 22. decembra, ko so jo ob ustanavljanju korpusa preimenovali v 32. divizijo, pred pohodom v Beneško Slovenijo, pa je divizija 31. 1. 1944 dobila oznako 30., ki jo je zadržala do konca vojne (Lah 1996: 23). Ime ni edina stvar, ki se je v diviziji spreminjala, saj je že po novembrski ofenzivi okupatorja prišlo do zamenjave politkomisarja divizije. Med ofenzivo padlega Rudija Mahniča je namreč zamenjal prejšnji politkomisar 18. Bazoviške brigade, Vasja Kogej, njegovo mesto v brigadi pa je prevzel Franc Črnugelj-Zorko (Lah 1996: 41).

Prvotni namen je bil sestaviti divizijo, v kateri naj bi bile le brigade, ki so nastale na desnem bregu Soče, da bi se s tem prikazalo moč narodnoosvobodilnega gibanja na tem področju. Tako so jo ob ustanovitvi korpusa sestavljale 17. Brigada Simona Gregorčiča (ustanovljena 28. 9. 1943 kot Soška brigada), 18. Bazoviška brigada (ustanovljena 17. 10. 1943) in 19. Brigada Srečka Kosovela (ustanovljena 10. 1. 1944), do 24. 2. 1945 je pod poveljstvo divizije spadala tudi 14. tržaška udarna brigada Garibaldi, ki je takrat prešla pod poveljstvo italijanske divizije. 30. diviziji je bilo kot njeno območje delovanja določeno območje ob bregovih Soče, Nadiže, Idrije in Vipave od Alp do Tržaškega zaliva. Njene brigade so se bojevale pod poveljstvom devetega korpusa, njihovo dejavnost pa so podpirali

še Južnoprimorski, Briško-Beneški in Idrijsko-Tolminski partizanski odredi (Klanjšček 1999: 177–180).

Briško-Beneški odred je bil ustanovljen 24. 12. 1943, deloval naj bi zahodno od Soče v Goriških Brdih, Beneški Sloveniji in Reziji (Črnugelj 1993: 34).

Idrijsko-tolminski odred se ustanovili 1. 2. 1943 v Lokovcu in naj bi deloval na Šentviški in Banjški planoti in Idrijskem ter Tolminskem.

Južnoprimorski je bil že tretjič ustanovljen 25. 12. 1943 pri Komnu in je pokrival območje Krasa, Vipavske doline in Pivko (Klanjšček 1999: 180).

Na operativnem območju 30. divizije je imel okupator okrog 30 postojank, od katerih jih je bilo 16 večjih. Najmočnejša je bila Gorica, kjer je bilo nastanjenih 5000 vojakov, v Čedadu 1000, ostale močnejše postojanke so imele od 150 do 500 vojakov. Postojanke namenjene zaščiti prometnih zvez pa so imele manjše posadke, ki jih je sestavljalo 15 do 50 vojakov, ki so jim vedno poveljevali Nemci (Lah 1996: 43).

Štab 30. divizije (glej sliko 3.3.1) je bil sestavljen enako kot štab korpusa. Imel je temeljne enote, torej brigade, odseke in pomožne enote (inženirski, zaščitni, dopolnilni bataljon, bataljon za zveze, udarne četa, premična bolnica in topniška enota).

Slika 3.3.1: Sestava štaba 30. divizije

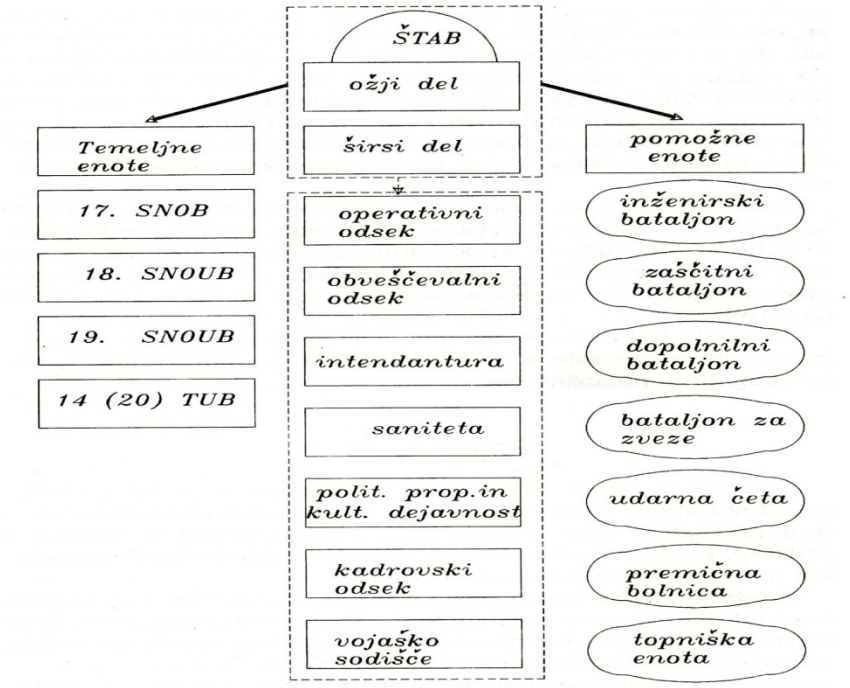

Vir: Lah 1996: 155

Štab se je razdelil na ožji in širši del. Ožjega so sestavljali poveljnik, politični komisar, namestnik poveljnika, namestnik političnega komisarja in načelnik štaba. Širši del pa so sestavljali odseki (Lah 1996: 155).

Številčnost divizije se je vseskozi spreminjala, a je v povprečju imela nekje 2000 borcev in bork. V celotnem obdobju njenega obstoja, pa se je v 30. diviziji borilo med 5500 in 6000 borcev in bork. Številčno stanje je lepo prikazano tudi v Tabeli 3.3.1.

Tabela 3.3.1: Številčno stanje moštva 30. divizije

[redacted]

Vir: prirejeno po Lah 1996: 248

Divizija naj bi med vojno imela 488 padlih, 683 ranjenih, 782 borcev in bork pa naj bi bilo pogrešanih. Med pogrešanimi naj bi bilo le 10 odstotkov takih, ki jih je nasprotnik ujel, ali pa so se mu vdali sami.

Dostopni so podatki o količini orožja, ki ga je premogla 30. divizija. Iz podatkov je razvidno, da je imela v poprečju leta 1944 v posesti 1893 pušk, 124 brzostrelk, 156 mitraljezov, 12 protitankovskih pušk ter 8 lahkih in 3 težke minomete (Lah 1996: 249).

Takšno je bilo torej stanje 30. divizije, ki se je zelo proslavila v bojih z okupatorjevimi vojaki, še posebej ob njenem vdoru v Beneško Slovenijo in pa med močno sovražnikovo ofenzivo decembra 1945, ki bi tudi skoraj uničila partizansko gibanje na Primorskem.

3.3.2 31. DIVIZIJA

Takratna še Triglavska divizija, je bila ustanovljena na isti dan kot Goriška, torej 6. 10. 1943. Na začetku so ji bile podrejene tri brigade (Petelin 1985: 32): 16. brigada Janka Premrla-Vojka, ki je bila ustanovljena 26. 9. 1943 v Cerknem in je nastala iz razbitih enot Idrijskega odreda (Petelin 1980: 30–48), 7. brigada Franceta Prešerna, ki je nastala že pred kapitulacijo Italije in pa 3. brigada Ivana Gradnika, ki je bila najstarejša od treh brigad.

Poleg brigad pa so bili diviziji priključeni še Gorenjski, Dolomitski in Kokrški odred ter kasneje še Škofjeloški in Jeseniško-bohinjski odred (Petelin 1985: 32–33; Klanjšček 1999: 176).

Za vodjo štaba je bil kot vršilec dolžnosti komandanta določen Dušan Švara-Dule, prej komandant Prešernove brigade, za političnega komisarja pa so določili Cirila Keršiča-Metoda (Petelin 1985: 32–33).

Tudi Triglavska divizija je bila kmalu preimenovana v 26. divizijo, ob ustanovitvi korpusa pa so jo preimenovali v kasnejšo 31. divizijo.

Številčno sta bili 31. in 30. divizija precej enakovredni, 31. je svojo največjo številčnost dosegla novembra 1943, ko je imela v svoji sestavi 3500 borcev in bork, ki naj bi pokrivali področje zahodne Gorenjske in vzhodne Primorske ter po ukinitvi Dolomitskega odreda tudi Dolomite (Petelin 1985: 35). Številčnost divizije je bila precej prizadeta že po ofenzivi »Traufe«, ko je le-ta izgubila 30% moštva (precej na račun pogrešanih), zmanjševala se je še v decembru 1943 in januarju 1944. Za to je bilo krivih nekaj hujših porazov, ki jih je doživela še dokaj neizkušena divizija. Tako se je v teh dveh mesecih moštvo zmanjšalo kar za polovico (Petelin 1985: 271).

29. januarja 1944 je izšel tudi prvi dokument o številčnem stanju v 31. diviziji (glej tabelo 3.3.2.1).

Tabela 3.3.2.1: Številčno stanje moštva v 31. diviziji

Naziv enote	Seznam		
	moški	ženske	skupno
Štab divizije	120	9	129
Mestna četa	67	4	71
Spremljevalna četa	71	2	73
Gradnikova brigada	705	32	737
Prešernova brigada	577	29	616
Vojkova brigada	413	21	434
Skupaj	1953	97	2050

Vir: Petelin 1985: 271

Deveti korpus je začel poročila o padlih in pogrešanih v 31. diviziji spremljati šele po 1. 4. 1944, tako da natančno število ni znano. Od takrat naj bi padlo 376 borcev in bork, 648 jih je bilo ranjenih, 15 ujetih, 470 pogrešanih, 82 pa jih je dezartiralo. Skupaj naj bi število padlih (tudi s tistimi pred 1. aprilom) doseglo 1500. Prava številka pa verjetno ne bo znana nikoli (Petelin 1985: 412).

3.4 KORPUSNE ENOTE

3.4.1 TOPNIŠTVO

Močno utrjene okupatorjeve postojanke so bile velikokrat prevelika ovira za partizane pri njihovih poskusih zavzetja le-teh. Zato so si morali pomagati z artilerijskim orožjem.

Ob kapitulaciji Italije so si pridobili precej zapuščenih topov in minometov, z njimi pa tudi nekaj skladišč s strelivom. Večino so z vozovi prepeljali na skrita mesta in jih bili odločeni uporabljati, kljub temu, da jih večina sploh ni imela namerilnih naprav. Poleg tega borci še niso bili izurjeni v ravnanju s takim orožjem (Klanjšček 1999: 181).

Topove so prvič uporabili na »goriški fronti«, ko so imeli v lasti štiri havbice kalibra 100 mm, dva protitankovska topa kalibra 47 mm in tri minomete kalibra 81 mm. Vsa ta orožja so bil žal izgubljena ob nemškem prodoru skozi fronto. Treba je še omeniti, da so v začetku, ko partizani še niso znali uporabljati topov, bili v veliko pomoč italijanski topničarji, ki so se pridružili partizanom (Lah 1985: 22).

Po nekaj neuspelih poskusih sta se januarja 1944 v 31. diviziji, znotraj spremljevalnega bataljona, pojavili prva minometna četa in protitankovska baterija. Ob formiranju korpusa so se že pojavili načrti o ustanovitvi artilerijskih divizionov. Sprva so znotraj divizij osnovali topovske divizione in tako je spremljevalni bataljon 31. divizije 6. marca 1944 postal artilerijski divizion (Klanjšček 1999: 182).

V 30. diviziji je napredek pri artileriji zaustavila operacija »Untersberg« v aprilu 1944, ko je bila uničena topniška baterija divizije. Enota je bila obnovljena šele maja 1944. Tudi ta pa je bila kmalu izgubljena, saj je bila vključena v skupno artilerijo devetega korpusa (Klanjšček 1999: 181; Lah 1996: 164).

Artilerija 9. korpusa je bila tako ustanovljena 14. junija 1944, imela je divizion z havbično in protitankovsko baterijo, dodani so ji bili še zaščitni bataljon, vod za zvezo in inženirski vod. Poveljnik artilerije je postal Aleksander Zupanc-Aco (pred vojno poročnik v Kraljevi Jugoslaviji). Partizani so izumili svoje lastno orožje, ki so ga poimenovali »partop«. Njegova lastnost je bila ta, da je bil prenosljiv in imel enako moč kot havbična granata. Narejen je bil iz cevi težkega minometa. Na italijansko čelado, ki so jo napolnili z več kilogrami eksploziva in vanj vtaknili detonatorje, so pribili leseno držalo, ki je bilo enako dolgo kot cev (Klanjšček 1999: 184; ustna izjava Franca Črnuglja-Zorka avtorju).

Čeprav je bila artilerija med poslednjo nemško ofenzivo močno prizadeta, si je kmalu opomogla in nato aktivno sodelovala v obeh divizijah pri zaključnih bojih za osvoboditev Primorske. 3. maja se je zbrala v svobodni Gorici, kjer so ustanovili 3. težki divizion z osmimi težkimi havbicami (Klanjšček 1999: 186).

V artileriji je bilo skupaj v vsem času obstoja okrog 30 topov in havbic, a je bilo polovico orožij več ali manj neuporabnih, primanjkovalo pa je tudi streliva (Lah 1996: 187–196).

3.4.2 INŽENIRSTVO

Inženirji devetega korpusa so od vseh borcev verjetno opravili enega največjih delov v borbi z okupatorjem, saj so njihove minersko-sabotažne čete ves čas napadale njegovo železniško in prometno infrastukturo ter tako vezale njegovo moštvo, ko bi le-to bilo potrebno kje drugje (Klanjšček in dr. 1978: 824).

Ustanovljeno je bilo novembra 1943 ob ukazu štaba 3. operativne (alpske) cone, da morajo biti v vsaki brigadi ustanovljene pionirske čete, ki se morajo opremiti s primernim orodjem. Tako je imela takratna Triglavska divizija decembra v svoji sestavi že minersko-

pionirski odsek štaba divizije in v bataljonih minerski vod z 10 do 12 minerji. Januarja 1944 pa je že prišel s strani glavnega štaba NOV in POS ukaz, da mora imeti vsaka brigada inženirsko četo z minerskim in pionirskim vodom ter vodom za zvezo. V aprilu 1944 so v vsakem bataljonu že imeli inženirsko-tehnični vod, pri štabih divizij ter brigad pa inženirsko tehnične čete. Le v 31. diviziji je maja tega leta inženirsko-tehnične naloge opravljalo 13% moštva divizije, kar je kar 325 borcev (Petelin 1985: 377–378).

Posebnost inženirstva partizanske vojske so bili minersko-sabotažni vodi, ki jih je bilo maja 1944 v devetem korpusu enajst in so bili razporejeni ob železniških progah. V obdobju od julija 1944 do aprila 1945 naj bi opravili kar 738 diverzantskih in minersko-sabotažnih akcij (Petelin 1985: 382). Enega najhujših udarcev so minerci sovražniku zadali 12. 10. 1944, ko so na progi Trst-Miramar minirali vojaški vlak. V eksploziji je življenje izgubilo kar 350 sovražnikovih vojakov (Lah 1996: 163).

3.4.3 ZAŠČITNI BATALJON

Namen zaščitnega bataljona je bila zaščita štaba divizije, prištabnih enot in njunih pripadnikov, poleg tega pa tudi skrb za preskrbo štaba s potrebščinami (Lah 1996: 165).

Prva zaščitna četa je bila ustanovljena oktobra 1943 pri operativnem štabu glavnega štaba NOV in POS za zahodno Slovenijo in je ostala tudi zaščitna enota kasnejšega štaba devetega korpusa. Ko so v Zakrižu pri Cerknem 25. 1. 1944 ustanovili še eno zaščitno četo, lahko govorimo o Zaščitnem bataljonu. V februarju je imel že tri čete in več kot 150 borcev in bork, število pa je vseskozi naraščalo (Klanjšček 1999: 189). Bataljon je poleg zaščite izvajal tudi bojne akcije tam, kjer je bilo mogoče. Tako je bila februarja 1945 ustanovljena tudi posebna udarna četa, ki je imela 60 borcev, oboroženih z avtomatskim orožjem. Ti so se izkazali v mnogih bojih (Klanjšček 1999: 190).

V drugi polovici leta 1944 sta obe diviziji dobili vsaka svoj zaščitni bataljon. Bataljon v 31. diviziji je imel tri čete: zaščitno, obveščevalno in četo za zveze, a je po reorganizaciji aprila 1945 vseboval zaščitno četo, godbo, pratež oziroma komoro in pa transportno četo. (Petelin 1985: 296).

3.4.4 MORNARIŠKA ENOTA V 9. KORPUSU

Vrhovni štab NOV in PO Jugoslavije je 30. 8. 1944 izdal ukaz o ustanovitvi mornariških enot v obalnem pasu med Sočo in Limskim kanalom. Poimenovali pa so ga Prvi pomorski obalni sektor mornarice NOV Jugoslavije.

24. 9. 1944 je v štab korpusa na Lokve prispela skupina mornariških častnikov pod vodstvom Janeza Tomšiča in pričela nabirati moštvo iz vseh enot korpusa. Tako je bila 1. 11. 1944 v Srednji Trebuši ustanovljena prva mornariška četa, ki je imela 35 mornarjev. Poveljstvo čete pa je prevzel Janez Papler. 6. novembra so ustanovili Mornariški odred Koper.

Naloga mornarice naj bi bila dvojna. Sprva naj bi se borila v sestavi ene od divizij do konce bojev in se hkrati pripravljala na zasedbo ladjevja, mornariških ter drugih obalnih ustanov ob osvoboditvi. V skladu s temi načrti je bil 23. 1. 1945 Mornariški odred podrejen 30. diviziji kot 1. bataljon pomorske pehote in je 8. februarja štel 113 pomorščakov. Sestavljali so ga prištabna desetina, dve četi, minerski vod, vod za zvezo in spremstvo. Poveljnik odreda je bil Radko Kosmač, politični komisar pa Dušan Ravhekar-Džoni.

Odred je bil močno oslabljen v nemški ofenzivi marca in aprila 1945, ko je izgubil kar 75 mornarjev in je bil zato dodeljen Zaščitnemu bataljonu. Kasneje se je zopet nekoliko okrepljen premaknil na Kras in sodeloval v zaključnih operacijah ter osvobodil Izolo, Piran in Portorož. Sodeloval pa tudi pri zavzetju luke v Trstu (Klanjšček 1999: 191–193).

3.4.5 ZVEZE IN ENOTE ZA ZVEZE

Zveze so bile eden poglavitnih dejavnikov uspešnega vodenja in poveljevanja. Z njimi je bilo zagotovljeno hitro in pravočasno posredovanje odločitev poveljujočih njihovim podrejenim in medsebojno izmenjavanje podatkov (Lah 1996: 160).

Prva navodila o ustanavljanju zvez je glavni štab NOV in POS izdal februarja 1944 in kmalu so v okviru štaba korpusa ustanovili odsek za zveze, ki je imel pet referatov: za radiotelegrafijo, telefonijo, delavnice, nabavo materiala, kurirske postaje in za bojne zveze. Pri štabu korpusa je bila tudi četa za zvezo. Kljub razvoju različnih načinov komuniciranja med enotami kot so uporaba zastavic, piščalk, svetilk in raket, je bila najpogostejša vrsta zveze kurirska. Kurirji so sporočila večinoma prenašali peš, včasih pa je bilo mogoče uporabiti tudi kolesa, motorje in konje. Kadar so bile kurirske poti predolge, so si pomagali z začasnimi relejnimi postajami (Klanjšček 1999: 194).

Enote so veliko uporabljale tudi telefonske zveze, saj je imela vsaka brigada in odred nekaj telefonskih aparatov in določeno količino kabla. Z njimi so celo prisluškovali sovražnikovim telefonskim linijam. Pomladi 1944 so bile tako stalne telefonske centrale v Cerknem, Dolenji Trebuši, Čepovanu in Lokvah ter so imele skupaj okrog 350 km linij. Spomladi 1944 pa so od zaveznikov prejeli pet radijskih postaj (čeprav so zavezniki postaje partizanom pošiljali tudi že pred tem), s katerimi so lahko navezali stike tudi z bazo NOVJ v

Bariju in z obveščevalnimi točkami. Vsak brigadni oziroma višji štab je imel šifrantko za šifriranje depeš usposobljenega radista.

Terenske kurirske postaje so bile znane kot TV postaje, na Primorskem pa kot »karavle«. Tam so bile poleti 1944 štiri relejne linije, vsaka od njih pa je imela 6-8 kurirskih postaj. Celotna Primorska je takrat štela 55 starešin in 168 kurirjev. Na Gorenjskem je bilo ob istem času enako število relejnih linij, a je imela kar 375 kurirjev in starešin. Ta moštva relejnih postaj so šteli za posebno 4. brigado Vojske državne varnosti (VDV) Slovenije (Klanjšček 1999: 195–196).

3.5 SANITETA

Sanitetna služba je imela pri opravljanju svojega dela kar nekaj težav, saj ji je vseskozi primanjkovalo potrebne opreme, zdravil in kadrov. Pomoč so ranjencem nudili v težkih pogojih, ponavadi kar v gozdovih pod milim nebom (Lah 1996: 169).

Organizacija se je izboljšala ob ustanovitvi korpusa, ko se je izboljšala organizacija, ustanovljena pa je bila tudi bolničarska služba (ob ustanovitvi korpusa je bilo zdravnikov le 7, novembra 1944 pa že 19). V aprilu 1944 je tako imela vsaka četa in vsi bataljoni svoje bolničarje, v bataljonih pa tudi pomočnike, ki so skrbeli za higieno (Klanjšček 1999: 197–198). 30. divizija je tako decembra 1944 že imela sanitetno četo, ki so jo sestavljali sanitetni vodi brigad in divizijski sanitetni vod. Sanitetni odseki so vsebovali zobozdravstveno ekipo, ambulanto za prištabne enote in higiensko ekipo, ki je kot že omenjeno skrbela za higieno enot okrog štaba, opravljala sanacijska dela in evakuirala ranjence v bolnišnice.

Posebnost partizanske sanitete je bila korpusna kirurška ekipa (KKE), ki je imela kirurga zdravnika, anestezista in medicinske sestre. Ta ekipa se je sestavila za vsako večjo akcijo in je bila nastanjena 8-10 kilometrov za bojno črto (Lah 1996: 169–170).

Junija 1944 je bilo ustanovljeno prvo sanitetno skladišče v bližini Lokev v Trnovskem gozdu, julija pa centralna apoteka »Nevenka« med Gačnikom in Dolenjo Trebušo. Vsaka svojo apoteko sta imeli tudi obe diviziji. Farmacevtski odsek je imel ortopedsko delavnico, v kateri so izdelovali medicinske pripomočke kot so npr. prenosna nosila in pa milo, ki so ga izdelovali iz loja (Klanjšček 1999: 198–199). Kljub bojnim ranam in boleznim, ki so prežale na partizane, je bil eden največjih problemov ušivost. Problem so reševali z parjenjem oblek in perila. V 31. diviziji so v 20 dneh preparili kar 1150 oblek, a je to lahko ušivost le precej omejilo (Petelin 1985: 385). Da bi se ranjence lahko zdravili bolj kvalitetno in da bi le-ti mirno okrevali, so se v štabu takratne 3. operacijske (alpske) cone odločili, da zgradijo dve skrivni bolnišnici, od katerih naj bi vsaka služila eni od divizij. Tako sta bili zgrajeni

bolnišnici »Pavla« in »Franja«. Prva je bila namenjena 30. diviziji in so jo zgradili v Trnovskem gozdu blizu Mrzle Rupe. V njej se je tekom vojne zdravilo kar 931 ranjencev, v okrevališčih pa jih je bilo 758. Umrlo je le 51 partizanov, ki so prispeli tja. »Franja« pa je služila takratni 26. diviziji in je bila skrita v soteski Pasice med Cerknim in Novaki. Tu se je zdravilo 978 borcev in bork, od katerih jih 60 ni preživelo vojne.

Obe bolnišnici sta bili zgrajeni na podoben način. Imeli sta posebne operacijske barake, barake za zdravnike in osebje ter ranjence, barake za razne zdravniške pripomočke in zaklonišča, ki so bila namenjena evakuaciji ranjencev v primeru napada (Petelin 1985: 383; Klanjšček 1999: 200–201).

Nasploh so bile bolnišnice prilagojene vojni situaciji na svojem območju. V osrednjem ozemlju korpusa so bile nastanjene večje bolnišnice, kjer se je lahko zdravilo do 2.000 ranjencev, drugje so bili manjši objekti, ki jim ni bilo mogoče organizirati močnejše zaščite. Sicer pa je bila glavna zaščita bolnišnic njihova skritost, saj so celo partizani, ki so pomagali pri gradnji teh objektov morali tudi kasneje ostati v njih in pomagati kot osebje. Tajnost se je ohranjala s prepovedjo drugim enotam, da se gibljejo v njihovi bližini. Ranjence so morali njihovi soborci pustiti na t.i. javkah, ki so bile nastanjene v bližnjih kmetijah, kjer so bili zaupanja vredni ljudje. Po ranjence pa je kasneje prišlo osebje bolnišnice.

V vseh korpusnih skrivnih bolnišnicah se je tako med vojno zdravilo okrog 3.600 borcev. Smrtnost pa je bila (v primeru omenjenih bolnišnic) le 4,2 odstotka, od tega je 0.6 odstotka ranjencev pobil okupator in njegovi sodelavci (Klanjšček 1999: 206).

3.6 OBVEŠČEVALNA IN PROTIOBVEŠČEVALNA DEJAVNOST

Obveščevalna služba je bila eden od najpomembnejših dejavnikov pri uspešnosti bojevanja partizanske vojske. Njena naloga je bila, da zbere vse potrebne podatke o sovražniku, o njegovih premikih, postojankah, njihovi utrjenosti, številčnem stanju, oborožitvi, materialnem in moralnem stanju in celo o njihovih odnosih z prebivalci. Ena najpomembnejših nalog je bila odkrivanje okupatorjevih sodelavcev med prebivalci in v svojih enotah (Petelin 1985: 359).

Štaba obeh divizij sta imela v svoji sestavi obveščevalno četo, štabi brigad in odredov pa obveščevalne vode (10–12 pripadnikov), ki so izvajali izvidniško in obveščevalno dejavnost. Obveščevalni odseki in njihovi referenti so podatke analizirali in jih prenesli svojim štabom ter naprej višjim poveljstvom (Klanjšček in dr. 1978: 830).

7. marca 1944 je korpusni obveščevalni center imel dva dela, referat za vodenje obveščevalne službe v enotah in referat za terensko obveščevalno službo, hkrati pa se je začela razvijati tudi mreža obveščevalnih točk razporejenih po območju korpusa. Maja 1944 je prejšnjega šefa obveščevalnega centra štaba korpusa Bojana Štiha zamenjal Vasja Kogej, ki pa je kmalu odšel za vodjo strateške obveščevalne službe, zamenjal ga je Drago Flis-Strela. Takrat je bil ustanovljen Oddelek za zaščito naroda (OZNA) in njeni pooblaščenci so postopoma prevzeli naloge obveščevalnih centrov. Novembra 1944 so bile ukinjene obveščevalne čete in vodi v brigadah. Brigade so imele tako namesto vodov le še tričlanski obveščevalni center s 5–6 obveščevalnimi oficirji in podoficirji. V vseh operativnih in zalednih enotah korpusa in na obveščevalnih točkah naj bi delovalo okrog 300 obveščevalcev, od tega na primer v 31. diviziji 62 (Petelin 1985: 362; Klanjšček 1999: 207). Med borci je vseskozi vladal velik strah pred vrinjenci oziroma sovražnikovimi sodelavci. Preprečevanje takih vdorov v partizansko vojsko je bila glavna naloga protiobveščevalne službe. Podatki vseh borcev, ki so prišli v enote so bili preverjeni in obveščevalci so bili obveščeni, na katere je treba biti pozoren, občasno so tudi izvajali preverjanje opreme. Borcem, ki so zapustili enoto zaradi službenih potreb, so izdajali prepustnice, nadzorovali so tudi prebivalstvo. Službe so pri iskanju izdajalcev postajale vedno bolj uspešne (zelo uspešna je bila Prešernova brigada), zato je tudi število izdajstev močno upadlo in se povečala varnost partizanskih enot in njihovih podpornikov med prebivalci (Petelin 1985: 369–370).

3.7 SODSTVO

Ob ustanovitvi korpusa so bila v brigadah in odredih že ustanovljena vojaška sodišča. V brigadah je le-to imelo tri člane (iz poveljniške sestave, komisarskega kadra in enega od borcev) in tožilca. Kazni sta bili le smrt ali pa prisilno delo po koncu vojne. Smrtna kazen je bila namenjena dezerterjem, za izdajstvo ali večje kraje.

1. 9. 1944 so bila brigadna sodišča ukinjena in ustanovljena so bila korpusna sodišča, del njih je bil senat sodišča, ki so ga ustanovili v diviziji (Lah 1996: 179).

Od januarja 1944 do konca vojne so sodišča obravnavala povprečno 30 obsodb na mesec. Tako je bilo na ozemlju korpusa v tem času izrečenih in potrjenih 124 smrtnih kazni, največ julija 1944, ko jih je bilo kar 30.

V septembru 1944 so bila z odlokom Slovenskega narodnega osvobodilnega sveta (SNOS) uvedena narodna sodišča, ki so prevzela vse zadeve civilne in kazenske narave, razen tistih, za katera so bila pristojna vojaška sodišča (Klanjšček 1999: 210–211). Treba je tudi

omeniti, da so v sodstvu delovali celo doktorji prava, kar dobro kaže na njegovo strokovnost (izjava Franca Črnuglja – Zorka avtorju).

3.8 INTENDANTURA

Intendantska služba je bila ena pomembnejših služb v NOV. Glavna naloga, ki jo je opravljala, je bila organizacija oskrbe enot s hrano in drugimi potrebščinami, ki so bile potrebne za obstoj vojske (strelivo, zdravila, oblačila, itd.) (Lah 1996: 167).

Štab korpusa je 29. 12. 1944 uredil nabavo hrane pri gospodarskih komisijah na osnovi plačevanja z denarjem, boni in potrdili. Težave oskrbovalnim službam je delala predvsem uniformiranost, ki je niso nikoli uredili, prevladovala so zaplenjena oblačila in oblačila, ki so jih spustili zavezniki. Tehnični material so pridobivali v krajih, ki jih je nadzoroval okupator in od zaveznikov. Hrano so si priskrbovali iz Furlanije, odkoder so jo dovažali v Vipavsko dolino (Klanjšček 1999: 211–212). Temeljna vira preskrbe sta še vedno bila prebivalstvo in vojni plen. Šele od marca 1944 je bila zavezniška pomoč tako okrepljena, da je pokrivala 20 do 25 odstotkov potreb (Lah 1996: 168).

Z odredbo štaba korpusa je bil 1. 6. 1944 ukinjen odsek za zaledje in ustanovljena vojaška oblast devetega korpusa in vojaške komande mest so močno razbremenile operativne enote korpusa glede preskrbe, nabavljanja živeža in drugih potreb ter skrbela za skrita skladišča, delavnice in transport. Takov je glavni štab NOV in POS je 13. 9. 1944 izdal ukaz in navodila o ustanovitvi zalednih vojaških oblasti. Poveljstva vojaških oblasti so morala prevzeti od enot naloge, ki niso bile njihove. Take naloge so bile pripravljanje živeža, skrb za delavnice in skladišča, promet in transport, organizirala so tudi javna dela in obveščevalno službo na terenu.

Poveljstvu vojaških območij so bila podrejene komande mest (krajevna poveljstva) in partizanske straže. Komande mesta so imele enake naloge kot poveljstva vojnih območij, partizanske straže, ki so jih sestavljali borci, ki niso bili sposobni bojevanja pa so skrbele za evidenco mobilizirancev, za red na svojem območju in nadzorovale promet oseb in blaga.

22. 10. 1943 sta bili ustanovljeni dve poveljstvi vojnih območij, idrijsko in tolminsko. Tolminsko je bilo ukinjeno 6. decembra, iz njegovih partizanskih straž pa ustanovljena Dolomitski in Idrijsko-tolminski odred. Ko je štab 3. operativne (alpske) cone postal štab 9. korpusa, se je njegov odsek za zaledje 1. 6. 1944 preimenoval v vojno oblast 9. korpusa, ki so ji bili podrejeni vsi organi in enote zaledne vojske, za poveljnika pa so ji določili Petra Stanteta–Skalo.

Vsako poveljstvo vojnega območja je imelo ekonomski, mobilizacijski in sanitetni odsek, nekateri tudi prometni odsek ter odsek za zveze.

Po mnogih spreminjanjih vojnih območjih, njihovem združevanju in ukinjanju ter ponovnem uvajanju, se je pozimi 1944/45 zaledje vojaške oblasti delilo na kobariško, gorenjsko, goriško in istrsko vojno območje, posebnost je bila še septembra 1944 ustanovljena komanda mesta Trst. Štiri vojna območja so imela skupaj 26 krajevnih poveljstev, od tega po podatkih štaba korpusa 15. 12. 1944 kar 2.584 borcev in bork. To število se je do konca vojne še povečevalo in je aprila 1945 znašalo 4.041 borcev in bork.

Zaledne enote devetega korpusa so bile tako zelo pomemben dejavnik partizanske vojaške organizacije in so pomagale reševati težave korpusa v zimi 1944/45 in spomladi 1945 (Klanjšček 1999: 215–222).

3.9 PARTIZANSKA ŠOLA

Odsek za kadre je bil pri štabu korpusa ustanovljen šele januarja 1944, pri štabih divizij pa februarja 1944. Štabi brigad sprva odsekov niso imeli, imeli so le referat za kadre.

Odsek, katerega poglavitna naloga je bil pregled nad vsem kadrom, njegovo razporejanje in šolanje, je vodil referent za kadre, njegov pomočnik pa je bil administrator. Neposredno je bil povezan z poveljstvom divizije, še posebej s političnim komisarjem in njegovim namestnikom (Petelin 1985: 353; Lah 1996: 176).

Potrebo po borcih so zadovoljevali sprva z osvobojenimi zaporniki ali interniranci iz taborišč, kasneje pa je na pomoč priskočil tudi glavni štab NOV in POS, ki je na Primorsko in Gorenjsko poslal skupino slušateljev častniške šole ter skupino častnikov iz vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije in jih razporedil po brigadah. Oktobra 1943 je bila v obeh divizijah že organizirana podčastniška šola. 15. 3. 1944 je svoja vrata odprla korpusna častniška šola, ki je imela pehotni, obveščevalni in minerski oddelek, kasneje pa se jim je pridružil še vojaško-politični. Vzpostavljena je bila v Labinjah pri Cerknem in kasneje v Trnovskem gozdu, kjer je bila 8. 8. 1944 med nemško ofenzivo ukinjena. V tem času so šolanje končali 304 slušatelji.

V drugi polovici maja 1944 so bile ukinjene tudi podčastniške šole v divizijah, ustanovljena je bila podčastniška šola devetega korpusa. Le-ta je imela pehotni, minometni in intendantski oddelek, oddelek za zveze ter inženirsko-tehnični (minerski) oddelek. V času njenega obstoja se je v njej izobraževalo 826 slušateljev (Klanjšček 1999: 222–225).

Pomembna je bila tudi idejnopolitična vzgoja, kjer je bila glavna sila pogona komunistična partija. Vsaka četa in štab sta imela svojo celico, katere sekretar je bil pomočnik četnega političnega komisarja. Poleg partijske celice je bil v četi tudi skojevski aktiv. Vse

celice v bataljonu je usmerjal bataljonski biro, ki so ga sestavljali sekretarji partijskih celic in sekretar bataljonskega biroja Skoja. V začetku leta 1944 so bili po divizijah ustanovljeni še politični oddelki (politoddeli), ki so bili inštruktorsko-nadzorni organ političnega komisariata Glavnega štaba in centralnega komiteja KPS. V tem času so pri štabih divizij že ustanovili partijske svete, ki so bili že aprila nadomeščeni s partijskimi komiteji. V Partijo in SKOJ so lahko prišli le pogumni in zgledni borci in tako je bilo februarja 1944 v 31. diviziji 553 članov KPJ in 526 članov SKOJ, kar je skupaj naneslo 55% borcev in bork v diviziji (Petelin 1985: 322–324).

Naloga politični komisarjev je bila, da so usklajevali dejavnosti in življenja enot s cilji osvobodilnega gibanja in politično ter ideološko vzgajali borce in njihove starešine, skrbeli so za disciplino in visoko moralno raven ter usmerjali propagandno dejavnost (Klanjšček in dr. 1978: 850). Osnovna oblika politične vzgoje so bile politične ure, ki so se večinoma prirejale ob popoldanskih urah in so se jih udeleževali vsi borci, ki niso bili na dolžnosti. Politično uro je vodil politični komisar enote in borcem in borkam pojasnjeval aktualna politična vprašanja ali zadeve, ki so se nanašale na življenje in delo enote. Prebirali so radijska poročila, saj so se poslušalci ur vedno zanimali za razvoj vojne na svetovnih frontah. Pomembno je bilo tudi razvijanje medsebojnega tovarištva v enoti, enakopravnosti spolov in pravilnega odnosa do prebivalstva. (Petelin 1985: 329,331).

Šolanje kadrov, tako vojaških, kot tudi političnih, je bil torej še en velik korak k izboljšanju kvalitete partizanske vojske, ki ji je omogočala, da so bile enote še močnejše v boju z okupatorjem.

3.10 PARTIZANSKI TISK

Že takoj na začetku je treba partizanski tisk razdeliti na tisk, ki ga je za enote korpusa pošiljal glavni štab NOV in POS in na tisk, ki je nastajal na pobudo štaba korpusa. V tem poglavju se bom usmeril le na slednjega.

Tisk korpusa (glej tabelo 3.10.1) je imel dvojno nalogo, saj je poleg strokovnih vseboval tudi precej propagandno-političnih in informativnih besedil. Štab je izdajal glasilo »Vojaški vestnik«, ki je izšel 3-4 krat na mesec. Kasneje ga je že izdajal propagandni odsek štaba. (Klanjšček 1999: 226)

Tabela 3.10.1: Tisk korpusa

	Knjige in brošure	periodika	Skupaj naslovov
Štab korpusa	41	10	51
Divizije	13	11	24
Brigade	4	33	37
Odredi	22	27	49
Druge enote		4	4
Skupaj	80	85	165
V italijanščini	1	4	5

Vir: Klanjšek 1999: 227

Propagandni odsek 31. divizije je že 26. 11. 1943 izdal prvi in takrat edini odporniški dnevnik v Evropi, »Partizanski dnevnik«, ki je izhajal v 400 primerkih, kmalu pa je postal tudi glasilo Osvobodilne fronte za Primorsko in Gorenjsko z več kot 5000 izvodi (Petelin 1985: 333).

Aktivni so bili tudi vojni dopisniki, ki so si ves čas prizadevali pridobiti slike in celo posnetke bojev ter delovanja korpusa. Posnetke in slike so preko misije Rdeče armade pošiljali v Sovjetsko zvezo, kjer so jih razvijali in začasno hranili. Ni pa potrebno preveč poudarjati, da je veliko dopisnikov pri svojem delu izgubilo življenje (Klanjšček 1999: 230). Seveda časopisi ne bi tako množično izhajali, če ne bi partizani imeli dobro razvejane mreže tiskarn. Ciklostilne razmnoževalne stroje so posedovale skoraj vse brigade in odredi že konec leta 1943 in začetku leta 1944. Po Primorski je bilo sistematično razporejenih šestnajst stalnih in prikritih tiskarskih enot, ki so od marca pa do konca leta 1944 razmnožile kar 2.198.000 izvodov različnih tiskov (Klanjšček 1999: 231).

3.11 PROPAGANDNA DEJAVNOST

Propagandni odseki so bili v štabih brigad in divizij prvič ustanovljeni oktobra 1943, v štabih bataljonov pa so bili imenovani referenti za propagando. (Klanjšček 1999: 235)

Njena glavna naloga je bila, da po navodilih političnih organov na terenu izvaja idejnopolitično vzgojo borcev. To so dosegali predvsem s prirejanjem mitingov, ki so jih sestavljali tako informativno–politični del, kot tudi kulturno-zabavni del s pevskimi in igralskimi skupinami ter raznimi recitiranji. Tako je bilo v zadnjih treh mesecih leta 1944 v 31. diviziji prirejenih povprečno 30 mitingov in enako število kulturnih večerov. Ostale

naloge propagandnih odsekov so bile izdajati liste in brošure, oblikovati vojno poročevalstvo, voditi tehnike, pisanje kronik in vzgoja kadrov.

Avgusta 1944 so izšle smernice glavnega štaba NOV in POS, po katerih naj bi propagandni odsek devetega korpusa sestavljalo 38 ljudi, hkrati pa so bili ukinjeni propagandni odseki štabov odredov, brigad in tudi v obeh divizijah, kjer naj bi bil le še propagandni referent s poslušalcem radija. Propagandna dejavnost je torej bila sestavni del politične vzgoje borcev in celo prebivalcev in je pomagala utrjevati enotnost vojske in tako posledično tudi moč narodnoosvobodilnega gibanja (Klanjšček 1999: 235-239; Petelin 1985: 233, 335–337).

4. SOVRAŽNIKOVE SILE NA OZEMLJU DEVETEGA KORPUSA

4.1 OKUPATORJEVE ENOTE

Okupatorjeva vojska je v obdobju nastanka devetega korpusa že počasi, a vztrajno izgubljala vojno na bojiščih v Italiji in v ostalih delih Jugoslavije, zato novi 14. 1. 1944 ustanovljeni, »Vodstveni štab za zatiranje band« ni mogel računati na močnejše okrepitve. Iz tega razloga je zaposloval domače izdajalce in tuje vojake v svoji vojski, ki na drugih bojiščih niso bili uporabni. Zaradi takšnega pomanjkanja moštva se je moral zadovoljiti le z nadzorom zanj najpomembnejših komunikacij in največjih naselij ob njih.

Osnovna enota za boj proti partizanom so ostale za protipartizansko bojevanje izurjene in opremljene enote SS policije, nemška vojska pa je bila razporejena v zaledju Tržaškega zaliva, saj se je še vedno porajala možnost zavezniškega izkrcanja na tem področju.

Kot že prej omenjeno, je bil vojaški poveljnik cone »Jadransko primorje« Ludwig Kübler, ki je bil sicer zadolžen za obrambo obmorskega pasu pred invazijo, a je moral, na zahtevo operacijskega štaba za uničevanje tolp, ponuditi tudi pomoč pri zatiranju partizanstva.

Po odhodu 71. divizije januarja in februarja 1944, je Küblerju ostala le 162. turkestanska divizija, ki je bila precej šibka, zato so že marca iz Severne Italije premestili 139. polk 188. rezervne gorske divizije v Postojno. Iz Češke je na pomoč prispela še 273. pehotna divizija. Poleg teh enot so na Primorsko vseskozi na oddih prihajale enote z drugih bojišč in tudi te enote se je uporabljalo za boj proti partizanom.

Na Gorenjskem so bile nastanjene razne šolske in dopolnilne enote, saj je imela nemška vojska v Škofji Loki in Bohinjski Beli svoja učna centra. Območje je sicer pokrivala nemška 438. divizija, ki je imela sedež v Celovcu, a je imela na tem območju enote deželnih strelcev, ki so jim bili podrejeni še graničarji.

Operativni štab za uničevanje tolp je imel svoj sedež v Trstu, na voljo so mu bili 3. bataljon 15. SS policijskega polka in SS stražarski bataljon za obrambo Krasa (SS Karst-Wehrbataillon). V podporo jim je bil še prostovoljski italijanski planinski polk deželnih strelcev »Tagliamento«. Policija je imela v začetku leta 1944 na Gorenjskem le 3. bataljon 19. SS policijskega polka, a je le-ta odšel v Francijo. Februarja so ga zamenjali z 28. SS policijskim polkom »Todt«, ki je prispel iz Poljske.

Že 26. novembra 1943 je Odilo Globočnik dal ustanoviti slovenski narodni varnostni zbor (SNVZ) pod poveljstvom Antona Kokalja, kar je pomenilo prva razhajanja med

domačim prebivalstvom. Najbolj strah vzbujajoča nastala enota domačih izdajalcev je bila tajna »črna roka«, ki je na grozovite načine pobijala pristaše narodnoosvobodilnega gibanja. Na kraju zločina so pustili svoje znamenje odtisa črne roke kot nadaljnje opozorilo. Novembra 1944 se je na območju Postojna-Ilirska Bistrica pojavil tudi Srbski prostovoljni korpus z okrog 5000 možmi, ki je pribežal iz Srbije, ki so jo takrat partizani že osvobodili (Klanjšček 1999: 68–70; Klanjšček in dr. 1978: 689–691).

4.2 OKUPATOR IN NJEGOVI SODELAVCI

Natančnih podatkov o številčni moči nemškega okupatorja (glej tabelo 4.2.1) na ozemlju korpusa ni, saj ob nastanku korpusa obveščevalna služba še ni najbolje delovala.

Tabela 4.2.1: Število sovražnikovih vojakov na ozemlju korpusa

	Gorenjska	Primorska	skupaj
31.12.1943	4.913	13.462	19.065
14.5.1944	9.953	26.812	36.820
19.10.1944	15.710	33.166	49.078
28.2.1944	10.347	34.469	44.885

Vir: Petelin 1985: 401-403

Toda kljub temu da so nosili nemške uniforme, je bilo v nemški vojski precej vojakov drugih narodnosti. Na Primorskem je tako februarja 1944 v njihovih enotah proti partizanom nastopalo le še 65% Nemcev, ostalih 45% pa so sestavljali Ukrajinci, Poljaki, Francozi, Španci itd.

»Plava garda« je bila uničena že septembra 1943 pri Grčaricah, kjer so partizani pobili 11, ranili 17 in ujeli kar 171 četnikov. (Mahmutović 19: 51–52)

Četnike bi lahko razdelili na tri skupine. Največja je bil Srbski prostovoljni korpus, nato dinarska divizija, najmanjšo enoto so sestavljali slovenski četniki. Prvi dve skupini so sestavljali srbski četniki, ki so na Primorsko prišli jeseni 1944 in pozimi 1944/45 (Klanjšček 1999: 295). Skupaj naj bi po podatkih devetega korpusa na njegovem območju februarja 1945 delovalo 7198 četnikov, slovenski četniki so bili razporejeni v Notranjski, Gorenjski in Soški odred, le-ti pa so bili maloštevilni (Petelin 1985: 403, Klanjšček 1999: 296).

Enote domačih okupatorjevih sodelavcev bi lahko razdelili na tri vrste. Najbolje organizirane in za boj izurjene so bile enote slovenskega domobranstva, ob železniški progi Ljubljana-Postojna ter v Slovenskem Primorju so začele nastajati čete slovenskega narodnega varnostnega zbora, v drugi polovici 1944 pa so na Gorenjskem organizirali t.i. gorenjsko samozaščito. Vse od naštetih enot so se v javnosti predstavljale kot slovensko domobranstvo predvsem zato, da bi poudarile politično enotnost. Nemci so se organiziranju enotne organizacije upirali, saj bi te imele slovenski predznak, kar pa se ni skladalo z načrtom ponemčenja Slovenije. Vse tri oblike domobranstva so tudi bile pod nadzorom gestapa. Da okupatorji niso imeli nekega lepega mnenja o njihovih sodelavcih potrjuje tudi to, da so ji formalno nadeli ime pomožna nemška policija. Usposabljali so jih po svojih merilih, po posebnem programu, ki je učil predvsem veliko uporabo nasilja (Ambrožič ml. 2006: 179–180; Klanjšček 1999: 286, 288).

Čete SNVZ so bile razmeščene po postojankah, ki so jih zasedali skupaj z nemškimi vojaki in ki so bile večinoma razmeščene ob pomembnejših komunikacijah (glej sliko 4.2.1). Veliko jih je te enote tudi zapustilo in odšlo med partizane. Takih naj bi bilo kar 1.175. (Mlakar 1981: 97)

Med 24. in 27. 10. 1944 se je iz raznih manjših enot domačih okupatorjevih sodelavcev oblikoval 1. udarni polk SNVZ, ki je imel tri strelske in eno težko četo. Njegova naloga je bila, da varuje prometne zveze in se bojuje s partizani na območju Postojna-Idrija-Col (Klanjšček in dr. 1978: 696–697). Prve postojanke gorenjske samozaščite so nastale v zimi 1943/44 z naslonitvijo na domobranske posadke v Polhograjskih Dolomitih in so bile podrejene nemški obmejni finančni straži. Njihova strateška naloga je bila branjenje proge Ljubljana-Postojna, a se kmalu razširijo okrog Kranja, Škofje Loke in kasneje še naprej pod Karavankami do levega brega Save. Začasnih ali stalnih postojank je imela kar 42, marca 1945 pa je imela 2.489 pripadnikov (Klanjšček 1999: 292–293).

Slovensko domobranstvo je bilo utemeljeno na politični filozofiji, po kateri je bilo treba uničiti vse, kar je dišalo po partizanski vojski. Domobranci so se obnašali poniževalno, grobo in bahaško. Partizane so označili za bandite, brezverce, borce proti Bogu itd. Vodje kolaboracije so ves čas pričakovali, da se bodo stvari, zaradi njihovih povezav z zahodom in posebnih odnosov slovenske Katoliške cerkve z Vatikanom, izšle drugače, kot so se ob koncu vojne (Ambrožič ml. 2006: 181–182; Črnugelj 2000: 292).

Slika 4.2.1: Razporeditev sovražnikovih postojank v začetku leta 1945

Vir: Klanjšček 1999: 345

5. BOJI DEVETEGA KORPUSA

V sledečem poglavju bom sistematično predstavil operacije obeh strani, tako okupatorske kot tudi partizanske. Opisal bom poteke spopadov, cilje določenih operacij in njihove posledice. Opis bom začel z ustanovitvijo devetega korpusa in končal z osvoboditvijo Trsta in ukinitvijo korpusa kot partizanske enote.

5.1 BOJI JANUARJA 1944

Kljub temu, da so partizanske enote v sestavi korpusa preživele hude čase po novembrski ofenzivi okupatorskih sil, s katero so le-ti prebili »goriško fronto« in 31. diviziji povzročile nemajhne izgube, je bil 28. 12. 1943 z strani novega štaba devetega korpusa izdano naročilo o osnovni taktiki njegovih enot z neprestanimi napadi na komunikacije in razporeditev manjših udarnih enot na širšem območju (Sluga ur. 1979: 825).

Tako je eno prvih večjih in uspešnih akcij izvedla 30. divizija, ko sta njeni 17. in 18. brigada sredi januarja 1944 napadli komunikacije v dolini Soče. Z Banjške planote so napadli cesto in železniško progo na destinaciji med Mostom na Soči in Kanalom. Boji so se odvijali celo noč med 12. in 13. januarjem. Rezultat akcije je bila uničena postojanka v Logu, porušeni trije železniški mostovi in več uničenih odsekov ceste in proge, uničenih je bilo tudi 6 daljnovodnih stebrov. V akciji je bila zasežena tudi večja količina vojaškega materiala (Lah 1996: 48–49). Povečanje partizanskih napadov na komunikacije je jasno kazalo na to, da Nemcem ni uspelo preveč oslabiti odpora in da se ta ravno obratno vedno bolj krepi in postaja nevaren zaledju okupacijskih sil. Ravno ta porast moči pa je bil vzrok za operacijo, ki so jo pripravili proti 30. diviziji na Primorskem.

Za izvedbo operacije je okupator zadolžil stalne garnizije v Soški dolini, Gorici, Ajdovščini in Vipavi, ki jih je še okrepil z novimi oddelki 162. turkestanske in deli 188. rezervne pehotne divizije ter tako zbral 3000 vojakov. Namen operacije je bil potisniti partizanske enote stran od železniške proge ter vzpostaviti nove postojanke na Lokovcu in v Čepovanu (Klanjšček in dr. 1978: 625; Lah 1996: 49).

Štab takratne 32. divizije, ki je imel na Banjški planoti ravno vse tri brigade je za ofenzivo izvedel od obveščevalne službe, zato je 17. brigado (Gregorčičevo) razporedil na območju Trnovo-Voglarji-Nemci, 18. Bazoviško na območje Lokovca in 19. Kosovelovo na Predmejo (Bavec 1970:152).

Osnovni načrt sovražnika je bil obkoliti partizane, jih stisniti v obroč in po delih uničiti. Napadalne kolone so izhodiščne točke zapustile 17. januarja in se kmalu približale

Lokovcu, kjer so jih v obroč ujeli partizani in kolono popolnoma razbili. Ubitih je bilo kar 50 okupatorjevih vojakov. Medtem je druga kolona pregnala partizane iz Trnovega in ga tako popolnoma zavzela ter odbila vse poskuse partizanov, da bi ga ponovno osvobodili, zavzeta je bila tudi Predmeja.

19. januarja so se odvili močni spopadi pred Lokvami. Partizani so pri Lokovcu v roke dobili načrte napada na Lokve in Nemcem pripravili past. Razporedili so se okrog naselja v obliki podkve in počakali, da sta se koloni iz Trnovega in s Predmeje združili v naselju in se brezskrbno začeli pozdravljati. V tistem trenutku so jih napadli z mitraljezi, ročnimi bombami in na koncu z jurišem. Vnel se je hud boj mož na moža in sovražnikovi vojaki so kmalu začeli bežati. Pred obkolitvijo in popolnim porazom so jih v zadnjem trenutku rešili tanki iz smeri Trnovega. Ofenziva je bila tako razbita, sovražnik je imel 250 ubitih, 300 ranjenih in 16 ujetih vojakov, veliko je bilo zaseženega vojaškega materiala. Tako je bil to največji uspeh partizanstva na Primorskem do tedaj (Lah 1996: 50–54). Kljub veliki zmagi je 27. januarja partizansko gibanje doživelo močan udarec, ko je bila napadena partijska šola v Cerknem.

Četa nemškega bataljona Heine, z 138 dobro oboroženimi možmi, med katerimi je bilo 126 vojakov in 11 podčastnikov, je napad izvedla pod poveljstvom nadporočnika Johanna Teichmanna. Oboroženi so bili s kar 12 puškomitraljezi, dvema mitraljezoma in dvema težkima minometoma. Pohod je kolona začela iz Idrije ob pol enih ponoči, kar je bilo v nasprotju z dotedanjo taktiko Nemcev. Pohod je potekal skozi Otalež, Plužnje, proti cerkljanskemu vrhu skozi vas Lazec, kjer pa so bili prvič opaženi s strani partizanske straže, ki tega iz neznanih razlogov ni posredovala naprej. Opaženi so bili tudi pri vasi Kladje, a je obvestilo do Vojkove brigade prispelo prepozno.

Napad se je začel v zgodnjih urah in je trajal le dobro uro, saj so bili partizani v Cerknem popolnoma presenečeni. Med paničnim begom so naleteli naravnost pred nemške mitraljeze, ki so jih dobesedno kosili. Žrtev bi bilo morda še več, če ne bi partizani iz okoliških vasi začeli napadalce obstreljevati in jih tako prisiliti k umiku. Statistika napada je bil tragična. Kar 47 partizanov, med njimi 26 tečajnikov, je obležalo mrtvih, 15 pa jih je bilo ranjenih. Napadalci so spopad zapustili le z enim padlim in dvema ranjenima vojakoma. Eden od glavni razlogov za tako veliko število padlih je bilo tudi to, da je bila obramba Cerknega slabo organizirana, saj ni imela niti načrta za primer takega presenetljivega napada (Ambrožič ml. 2006: 257–258; Novinšek 1996: 22).

Ker je poveljstvo korpusa predvidevalo, da je bil napad posledica izdaje, so začeli v vseh enotah maksimalno pozornost posvečati pozornosti in obveščevalni aktivnosti ter tako odkrili vrsto s strani gestapa vrinjenih agentov (Lah 1996: 55).

Teorijo o izdajstvu podpira predvsem dejstvo, da so Nemci pred napadom zasedli zvonik, ki pa je bil ponoči vedno zaklenjen. Nekdo je torej sovražniku dal ključ zvonika in mu tako omogočil da zasede to taktično pomembno pozicijo (izjava Franca Črnuglja – Zorka avtorju).

5.2 POHOD V BENEŠKO SLOVENIJO IN OPERACIJA »ALPENROSE«

V Beneški Sloveniji je bilo po novembrski ofenzivi in odhodu 17. brigade na Banjško planoto upor le šibak, sam je tam ostal le Briško-beneški odred, ki ga je sestavljalo le 180 mož. To je botrovalo velikemu poslabšanju položaja, saj so okupatorji ubili vsakega, za katerega so sumili, da sodeluje z partizani, širili pa so tudi močno propagando proti partizanski osvobodilni vojski (Lah 1996: 56). Na območju, ki ga je pokrivala takrat že 30. divizija, so bile takrat nastanjene 162. turkestanska divizija, SS bataljon gorskih lovcev, nekaj manjših nemških enot in italijanske kolaboracionistične enote. Čisto nemški je bil le SS bataljon, saj je bilo v turkestanski diviziji le 40% vojakov nemške narodnosti, ostali so bili večinoma ruske in poljske narodnosti (Mlakar 1984: 36–38).

Da bi se stanje v Beneški Slovenije izboljšalo in bi se tamkajšnjim prebivalcem zopet dvignila morala ter se jim pokazalo, da je narodnoosvobodilno gibanje, v nasprotju z trditvami iredentistične propagande, še kako močno in da uspešno bije bitko z sovražnikom, se je štab devetega korpusa odločil tja poslati 30. divizijo, ki naj bi v dvajsetih do tridesetih dneh prekrižarila Benečijo in Brda, z nepričakovanimi udarci povzročala izgube sovražniku ter z aktivno propagando utrjevala osvobodilno gibanje in mobilizirala čim več domačinov (Klanjšček in dr. 1978: 629).

Priprave na pohod so potekale v strogi tajnosti, še posebej prva etapa, ki je vključevala prehod Soče. Pohod divizije naj bi se sicer odvil v treh etapah. V prvi etapi naj bi prestopila Sočo, obvladala grebene Kanalskega Kolovrata in se premaknila na Kolovrat in Matajur. Etapa naj bi trajala 8 do 10 dni, divizija pa bi tu delovala združeno. Nato bi se v drugi etapi, ki bi potekala 5 do 6 dni, ena brigada preselila na levi breg Soče in v zaledju Kobarida zavajala nasprotnikove enote. Preostali brigadi bi prečkali Nadižo in se odpravili v zahodno Beneško Slovenijo, če bi bilo mogoče bi prodrle vse do Rezije, skupaj pa naj bi napadli postojanko Fojda. V tretji, 10 dni trajajoči etapi bi se obe brigadi vrnili čez Nadižo ter delovali v zahodni Beneški Sloveniji in Brdih ter zasedli položaje na Kanalskem Kolovratu, kjer bi se vse brigade zopet združile ter skupaj prekoračile Sočo in se vrnile na Banjščice. Eden glavnih ciljev je bilo uničenje postojanke v Kobaridu (Lah 1996: 57; Mlakar 1984: 29–30).

Poglavitna oseba pohoda naj bi bil Albert Jakopič-Kajtimir, ki se je po tem ozemlju že premikal z Gregorčičevo brigado, kot politični komisar pa naj bi na pohodu deloval Vasja Kogej, ki je v diviziji veljal za mladega, a preizkušenega človeka (Ambrožič ml. 2006: 271). Divizija je pred svojim odhodom štela 2.260 borcev in bork in je imela dovolj pehotnega orožja in streliva ter orodja za rušenje cest in železnic, posedovala je tudi 8 minometov 81 mm ter kar 70 konjev in mul (Klanjšček 1999: 76–77).

Divizija je v noči na 31. januar prečkala Sočo in močno zastraženo železniško progo Gorica-Podbrdo ter se razporedila v vaseh Debenje, Lig in Kambreško. Ker pa tako množičen prehod Soče in proge še zdaleč ni mogel ostati neopazen, je sovražnik že 2. februarja poskusil z dvema izvidniškima napadoma, bolj z namenom, da bi odkril moč in položaje brigad. Še posebej se je pri teh napadih pokazalo zelo dobro sodelovanje med brigadami, kar je ugodno vplivalo tako na borce kot tudi na prebivalstvo. 3. februarja so Nemci že poskusili z močnejšimi napadi, saj so s 300 vojaki iz Ročinja napadli položaje 18. brigade pri Kambreškem, a se je napad, zaradi udarca Kosovelove brigade v njihov bok, kmalu spremenil v beg. 6. februarja so se partizanske enote premaknile na nove položaje, od koder so končno lahko začeli uresničevati svoje načrte. Divizija je izvajala hitre premike in napade na različnih, med seboj oddaljenih krajih in nasprotnika presenečala, saj je moral neprestano preurejati svoje moči v postojankah in jih pripravljati na napade. Hkrati so se partizani že pripravljali na napad na Kobarid, saj je štab 30. divizije že 7. februarja Kosovelovi brigadi ukazal, naj nadzoruje sovražnikove premike med Tolminom in Kobaridom (Klanjšček in dr. 1978: 629; Klanjšček 1999: 79–80; Lah 1996: 62–63).

Izredno huda zima z velikimi temperaturnimi razlikami (podnevi +15, ponoči -15 stopinj), slaba opremljenost in prehrana ter neprestani spopadi in premiki po težkem terenu so močno vplivali na moštvo. Kosovelova brigada, ki je imela ob začetku pohoda 930 borcev in bork, jih je imela 7. februarja le še 800 (Isaković 1973: 203).

V noči na 11. september je bila v skladu z načrtom napadena tudi postojanka v Fojdi, kjer je bilo nastanjenih kakih 150 vojakov. Napad je izvedla Gregorčičeva brigada, ščitila sta jo bataljon 18. brigade v smeri proti Tarčentu in bataljon Briško-beneškega odreda proti Kobaridu. Gregorčičevi je uspelo prebiti obroč in vdreti v središče postojanke, kjer so zasegli nekaj orožja in streliva in zažgati fašistični dom, postojanke pa jim ni uspelo osvojiti, saj so se približevale intervencijske enote iz Vidma in Čedada (Klanjšček 1999: 81; Lah 1996: 65–66). To je bila hkrati tudi najzahodneje ležeča postojanka, ki so jo kdajkoli napadle enote slovenske NOV (Klanjšček in dr. 1978: 629).

Načrti so se štabu korpusa pokvarili 11. februarja, ko so nemške sile v okolici Kobarida ujele partizansko obveščevalko Margerito Rot, ki je s seboj prenašala načrte napada na Kobarid in s tem tudi podatke o premikih divizije. Margerita je bila kasneje ubita na mestnem trgu, še prej pa pred očmi prebivalcev zverinsko mučena, a okupatorjem ni želela izdati nobenega podatka (Črnugelj 1993: 139). Odkritje je povzročilo premik enot divizije. 17. in 18. brigada sta se vrnili čez Nadižo, v vas Ronec se je premaknil tudi štab divizije (Lah 1996: 66). Ker so se partizanske enote sovražniku neprestano izmikale in se je širil glas o intenzivnem in uspešnem politično-propagandnem delu, se je nemško poveljstvo odločilo, da pripravi široko ofenzivo proti narodnoosvobodilni vojski na tem področju. Ker je operativni štab za boj proti partizanom pod poveljstvom Odila Globočnika ugotovil, da enote, ki zasedajo postojanke okrog Beneške Slovenije niso kos 30. diviziji, se je odločil pripeljati enote iz oddaljenih ozemelj. V operaciji »Alpenrose« naj bi sodelovale enote iz armadne skupine »Von Zagen«, 162. turkestanske divizije, del 188. rezervne gorske divizije, bataljon kraških lovcev ter dva bataljona SS iz Verone. Operacija naj bi se začela 18. februarja 1944 in bi v njej sodelovalo 5000 mož. 30. divizija, ki je bila v tem času razporejena znotraj trikotnika Kraj-Srednje Kambreško-Lig-Debenje-Sv. Jakob, je bila s strani obveščevalne službe obveščena o ofenzivi in se je na napad lahko pripravila. (Črnugelj 1993: 141–142; Klanjšček 1999: 82–83). Celotna divizija se je zbrala na desnem bregu Soče in zaključila drugo fazo pohoda. Toda, kot je velela korpusna taktika, tudi tam divizija ni ostala, ampak se je premaknila na nove položaje. 17. na jug v Goriška Brda, 18. pa bližje Čedadu. Štab divizije se je nastanil v vasi Jajnik.

Načrt operacije »Alpenrose« je bil podoben vsem prejšnjim. Divizijo so želeli obkoliti in jo z udarnimi četami potisniti proti silam na zaporni črti. Udarne sile naj bi prodrle od severa iz Kobarida, Tolmina in iz Soške doline, zapora je bila postavljena na črti Čedad-Dolenje-Kobarid (Mlakar 1984: 72).Ker je štab divizije ugotovil, da tokrat z manevrom ali poskusom preboja ne bodo uspeli, so se sklenili spustiti v boj, z protinapadi onemogočiti načrt in se v noči z 19. na 20. februar prebiti čez Sočo. 19. februarja se je tako začel napad iz vseh smeri, sodelovala so celo letala z bombardiranjem. Zanimivo je tudi, da še nikoli do tedaj na tem območju v enem dnevu ni bilo tako množičnih vojaški sil, ki pa jih je bila večina usmerjenih proti položajem Kosovelove brigade (Klanjšček 1999: 83). V prvem dnevu spopadov je daleč najtežje delo opravljala ravno Kosovelova brigada, saj se je njenih 450 borcev spopadlo s kar 1200 vojaki, ki so imeli okrepitve in težko orožje, saj so napadali celo z dimno zaveso, fosfornimi ploščicami in metalci plamena. Njen boj je bil pomemben tudi zato, ker je z njim ščitila Bazoviško brigado in ji tako skupaj z štabom divizije omogočila umik čez

Sočo (Lah 1996: 72; Mlakar 1984: 82–83). Na položajih 18. brigade je prišlo celo do krvavih bojev na nož, ko je na Kolovratu presenetila 250 esesovcev in jih s fanatičnim naskokom popolnoma razbila ter nato še do noči preganjala pobegle Nemce. Nemci so še isti dan napadli celo z letali, ki so spuščala celo fosforne ploščice, ki so večinoma padale po ranjenih, ki so ostali na bojišču in jim povzročile grozovito smrt. Brigade so kljub temu, da so se bojevale posamezno, še vedo ostale taktično povezane. Ker so se Nemci odločili 20. februarja nadaljevati operacijo in obroč okrog partizanov še zožiti, so se v štabu divizije odločili še to noč prestopiti Sočo (Klanjšček 1999: 85; Lah 1996: 71). Ker se je bilo nemogoče prebiti čez Sočo kot celotna divizija, so se v štabu odločili reko prečkati v več skupinah. Kosovelova brigada se je zbrala pri Vogrinkih in ker ni imela zveze s štabom divizije, so se odločili prekoračiti reko in se premakniti na Banjščice. Premaknili so se po ozki in težavni poti med vasema Gomila in Podsela in postojankama Sv. Lucij in Avče. Pri Gomili so poskrili težko orožje ter tovorne živali podarili kmetom. Prečkanje reke je bilo izredno težavno, saj je okupator izpustil vodo iz akumulacijskega jezera in tako dvignil gladino reke. To je botrovalo temu, da se je kar nekaj borcev utopilo. Ko so reko prebrodili, so se premočeni in premraženi premaknili proti Tolminskem Lomu, kjer so jih domačini posušili, ogreli in jim ponudili okrepčila, nato pa so se odpravili do Kala nad Kanalom. Nemci so prehod sicer opazili in proti partizanom poslali tanke, a so ti prišli prepozno. Celotna brigada se je združila 22. februarja na Vrhovcu (Isaković 1973: 234–238; Lah 1996: 73–74). 18. Bazoviška brigada se je odločila prebiti med vasema Kamno in Volarji, kjer je bila reka najplitkejša. Sovražnik je sicer na tem področju na gosto postavil zasede, da bi borcem preprečil prehod. Predhodnici brigade je uspelo neslišno likvidirati eno od zased in tako omogočiti prečkanje reke. Kolona se je premaknil do vasi Krn, kjer so borci lahko posušili zmrznjena oblačila. Prehodu Soče se ni pridružil le 2. bataljon, ki je moral poskrbeti za devet hudo ranjenih borcev in jih prenesti do javke ene od skrivnih bolnišnic, ki je bila postavljena v dolini Idrije pri Mlinu (Bavec 1970: 189–191). Razbita Gregorčičeva brigada je morala Sočo prečkati po delih. Glavna kolona je reko prečkala pri vasi Krestenica pri Kanalu, druga manjša pa pod cementarno Anhovo. Obe skupini sta se nato združili na Kanalskem vrhu (Lah 1996: 73).

Pohod 30. divizije v Beneško Slovenijo (glej sliko 5.2.1) tako lahko štejemo kot uspeh. Divizija je prehodila 200 kilometrov ob mrazu -15 stopinj. Štirikrat je prestopila dve večji reki, Kosovelova pa je samo Sočo prestopila kar štirikrat. Njeni boji in premiki so bili dobro vodeni in izvedeni. Enote so izvedle šest zased na sovražnikove kolone in razbile dve postojanki, minerske skupine so porušile pet mostov, 20 metrov železniške proge in 450 metrov ceste. Zelo uspešno je bila opravljena tudi politično-propagandna naloga, a kljub temu

mobilizacija ni bila povsem uspešna, saj so se vstopi v partizansko vojsko okrepili šele kasneje z vstopi v Briško-beneški odred.

Slika 5.2.1: Pohod 30. divizije v Beneško Slovenijo

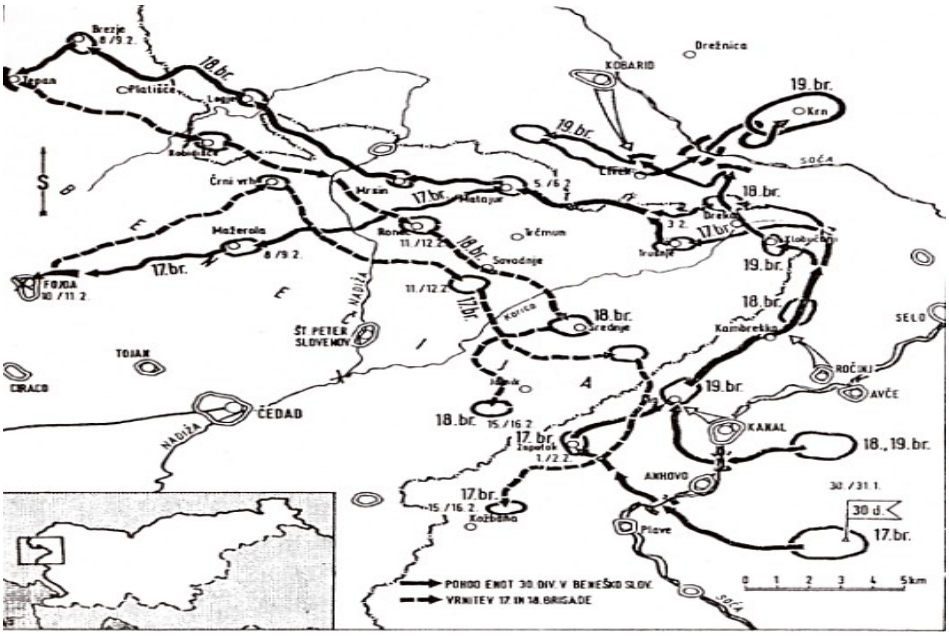

Vir: Klanjšček 1999: 78

Bile pa so tudi slabosti. Predvsem je bil slabost počasen prenos povelj in poročil po zvezah med štabom divizije in brigadami ter brigadami in bataljoni. Neuspešno je delovala obveščevalna služba, ki ni posredovala podatke o sovražnikovih premikih, njegovi moči in informacije o novi taktiki, ki jo je uporabljal. Otežena je bila tudi preskrba z hrano in drugimi potrebščinami. Slaba stran so bile tudi izgube. Divizija je na pohodu imela 102 padla, 117 ranjenih in 313 pogrešanih borcev in bork, ki so se prej ali slej vrnili v svoje ali druge enote. Njene izgube so po prečkanju Soče skupaj znašale 539 mož, kar je bilo 23,7% borcev, ki so pohod začeli. Toda po vrnitvi pogrešanih, in ko so se ozdravili ranjenci, so te izgube znašale le še 10%. Izgub je bilo veliko tudi med poveljniškim kadrom, saj je padel ali pa bil ranjen vsak tretji (Klanjšček 1999: 88–89; Lah 1996: 76–77).

Uspešne diverzantsko-sabotažne akcije so opravljale tudi ostale enote v Slovenskem primorju. Med najbolj odmevnimi je prav gotovo akcija obveščevalcev 31. divizije in minerjev Vojkove brigade, ki so se zvečer 5. februarja spustili 257 metrov globoko v idrijski rudnik živega srebra. Razstrelili so rudniške glavne in pomožne črpalke in tako je ves spodnji del rudnika zalila voda, rudnik so morali za nekaj časa zapreti. Pomembno je tudi to, da so se

vsi diverzanti vrnili živi in zdravi. Le 14 dni kasneje so minerji razstrelili še električno centralo v Spodnji Idriji in daljnovod (Klanjšček in dr. 1978: 708; Klanjšček 1999: 90).

5.3 PRVA OFENZIVA DEVETEGA KORPUSA

Ko se je pohod po Benečiji končal, se je 30. divizija razporedila po Šentviški in Banjški planoti in pričela z popolnitvijo in reorganizacijo enot. Preuredila se je tudi Bazoviška brigada, ki je postala internacionalna. 1. bataljon so sestavljali Slovenci, v 2. bataljonu so bili borci sovjetskih narodnosti, ki so pribežali iz raznih taborišč, v 3. bataljonu so bili združeni slovenski borci skupaj z borci drugih jugoslovanskih narodnosti (Lah 1999: 79). Zaradi ustanavljanja novih služb je padla moč posameznih brigad, saj so se nekateri bataljoni, ki so imeli po 300 mož imeli zdaj le še 200 ali celo manj članov, čete po 45, vodi po 15, desetine pa največ 5 članov (Isaković 1973: 245). Močno se je medtem okrepila tudi 31. divizija, ki je imela 29. januarja 1885 borcev in bork, a se je že 17. marca število dvignilo na kar 2688 borcev in bork (Petelin 1985: 72).

Do sprememb je prišlo tudi v samem štabu devetega korpusa. Komandant 30. divizije, Albert Jakopič-Kajtimir je postal načelnik štaba korpusa, na njegovo mesto je bil postavljen Radomir Gliša-Raca. Načelnik štaba 30. je postal Dušan Švara-Dule, v 31. pa je ta položaj prevzel Ivan Turšič-Iztok (Lah 1996: 79).

Na ozemlju devetega korpusa sta bili ustanovljeni že dve italijanski partizanski brigadi. Tržaška garbaldinska brigada na Krasu, v Benečiji pa Garibaldi Natisone (Sluga ur. 1979: 850). Ob tem času so se že pričeli pripravljati načrti za prvo ofenzivo devetega korpusa kot celote.

Idrija je bila za obe strani izredno pomembna. Za Nemce je bil to edini rudnik živega srebra v vsem rajhu, za partizane pomembna postojanka, ki je posegala globoko v osvobojeno ozemlje in je bila hkrati sedež bataljona »Heine« in ostalih enot, ki so Idrijo uporabljali kot izhodišče za napade v vse smeri. Hkrati v povezavi s postojankami Godovič-Hotedrščica-Logatec, mrežo postojank ob železnici Ljubljana-Postojna in Polhograjskimi Dolomiti je bila osrednja postojanka. S tem je tudi razdvajala enote v bivši Ljubljanski pokrajini od tistih na Primorskem in v zahodni Gorenjski. V želji, da bi okrepili pritisk proti Polhograjskim Dolomitom, je štab korpusa sklenil najprej napasti postojanki Godovič in Hoterščico, v katerih je bilo po 90 Nemcev in domobrancev. Tako bi se Idrijo najprej osamilo, nato napadlo oziroma operacije usmerilo proti tržaški železniški progi (Klanjšček 1978: 708; Petelin 1985: 70).

Stalno posadko Idrije je sestavljal okrepljeni bataljon »Heine« iz 139. polka 188. divizije gorskih lovcev, ki je bil okrepljen še z nekaj lahkimi tanki in oklepnimi vozili ter baterijo gorskih in protitankovskih topov. Posadko so dopolnjevale še manjše enote SS policije in četa SNVZ. Celotna moč posadke je bila s strani štaba korpusa ocenjena na okrog 1.100 vojakov (Klanjšček 1999: 94).

V tej veliki operaciji naj bi prvič skupaj sodelovali obe diviziji, pomagali pa bi tudi odredi. Diviziji sta sicer imeli isti cilj, a so bile naloge njunih brigad različne. Enote 31. divizije naj bi delovale po naslednjem načrtu: Gradnikova brigada bi z dvema bataljonoma in s pomočjo artilerijskega garnizona zavzela Godovič, tretji bataljon bi bil v rezervi na Črnem vrhu nad Idrijo, Prešernova brigada bi z enim bataljonom blokirala Spodnjo Idrijo in Veharše, en bi zapiral smer Gorenja vas-Žiri, en bi čakal v rezervi na Govejku med Žirem in Idrijo, Vojkova brigada naj bi s temi bataljoni blokirala Idrijo, en bataljon pa bi čakal v rezervi na Gori vzhodno od Idrije (Petelin 1985: 73). 30. divizija je dobila za nalogo napad na Hotedrščico. 18. brigada naj bi napadla posadko v Hotedrščici, medtem bi 17. blokirala posadko v Rovtah, 19. bi zapirala smeri iz Postojne, Logatca in Vrhnike. Branilci v Hotedrščici so še posebej lahko pričakovali pomoč sosednjih posadk v Logatcu, Rovtah, Št. Joštu, in Sv. Treh Kraljih, kjer je bilo nastanjenih okrog 1.500 vojakov. Napad se je začel 18. marca zgodaj zjutraj in Gradnikova brigada bi že prvi dan skoraj zavzela Godovič, a je posadki v zadnjem trenutku na pomoč prispel bataljon »Heine« iz Idrije in prodrl v postojanko ter odbil gradnikovce. To je vplivalo na boj pri Hotedrščici, saj so morali napadalci zavarovati napad proti Godoviču, kar je napad močno oslabilo. Boji za obe postojanki so se odvijali ponoči, ko so se napadalci odločili za umik (Klanjšček in dr. 1978: 708).

Ko so se boji za nekaj dni umirili, se je štab korpusa 22. marca odločil, da obnovi napad na Hotedrščico. Toda do napada ni prišlo, saj je sovražnik napad zaslutil in močno okrepil obe postojanki. Operacijo je bilo treba prekiniti zaradi odhoda Prešernove in dveh bataljonov Gradnikove brigade in okupatorjeve očiščevalne operacije »Dachstein«, ki pa je zaradi odhoda brigad udarila v prazno (Petelin 1985: 74–76).

Kljub temu, da prvi del operacije ni uspel, so se v štabu odločili izvesti napad na Spodnjo Idrijo in Idrijo. Najprej naj bi napadla 30. divizija, napad naj bi izvedla Bazoviška brigada, medtem pa bi drugi dve skrbeli za zavarovanje. Brigade 31. divizije so dobile nalogo blokirati Idrijo in jo napasti takoj, ko bi padla Sp. Idrija. Napad je 30. divizija začela 2. aprila in boji so potekali kar tri dni. Bazoviški brigadi je napad zaradi nesreče spodletel v zadnjem

trenutku. Napadi so se sicer nadaljevali še naslednji dan. A ker brez uspeha, je poveljstvo korpusa napad prekinilo (Lah 1996: 83–84).

Operacija zavzetja Idrije se je končala neuspešno iz več razlogov. Eden najbolj očitnih je prav gotovo mladost in neizkušenost borcev pri napadih na utrjene postojanke, nekateri so sploh prvič vzeli v roko orožje, poleg tega so se neodgovorno obnašali tudi poveljniki, ki so se velikokrat osebno izpostavljali, saj je bilo mogoče videti poveljnike bataljonov, ki so jurišali v prvi vrsti. Veliko napak so storile tudi enote, ki so skrbele za zavarovanje napada, saj so vse prevečkrat popustile in omogočile posredovalnim kolonam, da so se prebile v postojanke in jih velikokrat v zadnjem trenutku rešile poraza. Slaba so bila sredstva za zveze saj je delovala samo kurirska zveza, ki je bila slaba in je bilo posledično sodelovanje enot neučinkovito. Prav tako pa je bilo slabo sodelovanje med pehoto in artilerijo, ki je bilo prepočasno in je dalo nasprotniku čas, da se po ognju pripravi na napad pehote. Slabo se je izkazala tudi obveščevalna služba, ki je poveljujočim posredovala netočne podatke o številčni moči posadk, o njihovi oborožitvi ter utrjenosti utrdb in ovirah, ki so postavljene v obrambi postojank (Lah 1996: 84–85; Klanjšček 1999: 99–100).

5.4 NEMŠKA OFENZIVA »UNTERSBERG«

Po koncu neuspešne ofenzive, se je 30. divizija namestila na območju Ledine-Vrsnik, z namenom da bi ščitila cerkljansko območje pred vdori okupatorja. 31. divizija se je namestila na območju Predmeja-Otlica-Črni vrh. Diviziji sta nameravali počakati do začetka nove ofenzive korpusa, ki bi bila usmerjena proti železniškim progam. Med čakanjem sta ves čas izvajali prehranjevalne akcije v Dolomitih, saj je ves čas primanjkovalo prehrane (Lah 1996: 86). Toda še preden se je korpus lahko pripravil na novo operacijo, so ofenzivo izvedli Nemci. Operacija »Untersberg« naj bi zajela območje Ledin, Žirov, Cerkljanskega, Črnega vrha, Idrijskega in Banjščic in je bila usmerjena proti 30. diviziji. Operacija naj bi potekala v dveh etapah, glavni cilj pa naj bi bilo iskanje in uničenje partizanskih objektov in skladišč, delavnic ter skrivnih bolnišnic (Klanjšček 1999: 100–101).

Ofenziva naj bi potekala od 8. do 24. aprila, izvedlo naj bi jo 10.000 vojakov 188. rezervne divizije gorskih lovcev in domobrancev iz Dolomitov.

Že v noči na 11. april je petim bojnim skupinam uspelo obiti partizanske zasede in obkoliti 30. divizijo, ki je počivala na območju Ledin in Vrsnika. Številčna moč na strani Nemcev je bila 1:1,5, razmerje v moči orožja pa je bilo še nekajkrat večje (Lah 1996: 87).

19. brigada je bila napadena v Spodnjem in Zgornjem Vrsniku, štab divizije na Srnjaku, 17. brigada pa v Ledinah. Kljub močnemu odporu kosovelcev, so bili Nemci le

premočni in so do popoldneva brigado že spravili v kritični položaj, dodobra razbita je bila tudi že Gregorčičeva brigada, tako da so se iz obroča poskušale prebiti le majhne skupine. Položaj je rešila šele 18. brigada, ki je prispela po 24 urnem pohodu in takoj napadla sovražnika. Boji so trajali še ves 11. april, končalo pa se je s hudimi izgubami 17. brigade, ki je bila razbita, delno so bile razbite tudi prištabne enote in Kosovelova brigada. Bojno sposobnost je obdržala le še Bazoviška brigada. 30. divizija je imela 54 padlih, 26 ranjenih in 5 pogrešanih, napadalci naj bi izgubili 88 vojakov, 70 jih je bilo ranjenih, 30 pa so jih partizani ujeli. Hude zločine je nad prebivalstvom izvedel okupator, saj je dal 9 domačinov ustreliti kot talce, 34 jih je odpeljal v taborišča, požgal je 40 hiš in 17 gospodarskih poslopij (Bavec 1970: 240; Isaković 1973: 287–301; Lah 1996: 38). Ofenziva se je nadaljevala 23. aprila, a so bili rezultati zanemarljivi. Toda po njenem koncu je bilo stanje v 30. diviziji precej slabo. Kosovelova brigada je morala en bataljon celo ukiniti zaradi pomanjkanja moštva (Klanjšček 1999: 103).

Med sovražnikovo ofenzivo proti 30. diviziji 31. ni počivala. Sprva je začela izvajati minersko sabotažne akcije na progi Rakek-Postojna-Košana. Proga je bila dobro zaščitena predvsem na odseku, ki naj bi ga minirala Gradnikova brigada, saj so bili ob progi zasedeni vsi bunkerji, ki so bili med seboj oddaljeni 500 metrov, po progi se je vozil tudi domobranski oklepni vlak. Prešernova je imela več sreče, saj na njenem odseku ni bilo večjega zavarovanja, zato so lahko neovirano minirali. Vsem minerskim skupinam je tako uspelo progo minirati na 250 mestih in uničiti 400 tračnic (Petelin 1985: 83–86). Minerska dela je močno oviralo pomanjkanje razstreliva, ki se je nekoliko izboljšalo ravno marca, ko je v Cerknem pristala prva pošiljka zavezniške pomoči, ta pa je vsebovala manjšo količino razstreliva. Kljub temu je partizanom uspelo izvesti nekaj zelo uspešnih akcij. 2. aprila je v kinodvorano na Občinah borec Gradnikove brigade (sicer Azejberdžanec po rodu) prinesel dva zaboja razstreliva in v eksploziji je umrlo 80 nemških oficirjev in podoficirjev. Že 23. aprila so podobno akcijo izvedli diverzanti Vojkove brigade v Trstu, kjer je eksploziji v restavraciji nemškega oficirskega doma umrlo 150 in bilo ranjenih 200 nemških oficirjev. Isto noč je prišlo do diverzantske akcije iste brigade, ko so borci v Postojnski jami zažgali 12 vagonov bencina. Okupator se je za te akcije krvavo maščeval, saj je na Občinah ustrelil 71 talcev, v Trstu jih je dal 52 obesiti, še 11 pa jih je obesil na Proseku (Klanjšček in dr. 1978: 710–711; Petelin 1985: 83).

5.5 UDAREC DEVETEGA KORPUSA NA KRASU IN GORENJSKEM

24. aprila je glavni štab izdal za korpus pomemben ukaz. Odločil se je namreč, da vzpostavi na Koroškem enotno vojaško organizacijo in je iz tega razloga zahodno Koroško umaknil iz operativnega območja korpusa in jo premaknil pod štab 4. operativne cone, ustanovljena pa je bila Koroška grupa odredov (Klanjšček 1999: 104).

Zato je prišlo do premikov divizij. 30. divizija se je premaknila v Vipavsko dolino in na Kras, kjer je ob odsotnosti večjih enot okupator povečal nadzor predvsem od železniški progi Opčine-Štanjel-Gorica, 31. divizija pa se je po minerski akciji premaknila na Gorenjsko.

Spreminjalo se je tudi stanje v Evropi. Zavezniki so 11. maja prebili Gustavovo linijo, kar je posledično vplivalo na promet na cestah v Vipavski dolini, zlasti na cesti Gorica-Ajdovščina-Postojna, kjer je zaradi pomanjkanja svoji sil okupator nameščal domače sodelavce. Število SNVZ je počasi naraščalo in je maja 1944 že doseglo 11 čet, od katerih je vsaka štela 70 do 150 mož (Klanjšček 1999: 106–108).

Iz tega razloga se je 30. divizija odločila napasti promet ob tej cesti (glej sliko 5.5.1). Središče napada je bilo postavljeno med vasjo Potoče in Dobravlje severno od ceste. Akcija je bila izvedena 21. maja, ko je po cesti pripeljalo 12 tovornjakov. V hudem boju je bilo 20 sovražnikov ubitih, 7 pa so jih partizani ujeli. Toda ta napad je bil le začetek, saj je bila pomembnejši cilj proga od Opčin do Gorice, ki je imela vlogo rezervne proge v primeru, da se prekine proga Sežana–Trst.

Napad se je začel v noči na 27. maj z napadom na postojanki Dornberk in Prvačina. Napad je bil popoln uspeh, saj sta bili posadki v Dornberku in Prvačini hitro zlomljeni, posadka Tabora pa je zbežala. Veliko je pripomogla tudi brezbrižnost bližnjih nemških postojank, ki italijanskim branilcem niso priskočile na pomoč. Minerji 30. divizije so v nadaljevanju še popolnoma porušili progo Opčine-Gorica, tako da je bila za promet popolnoma neuporabna do konca vojne. Po akciji se je celotna divizija premaknila na območje Predmeja-Otlica-Col, potem pa naprej na Pivko (Isaković 1973: 321; Lah 1996: 94–97).

Slika 5.5.1: Napad na sovražnikovo kolono pri Ajdovščini

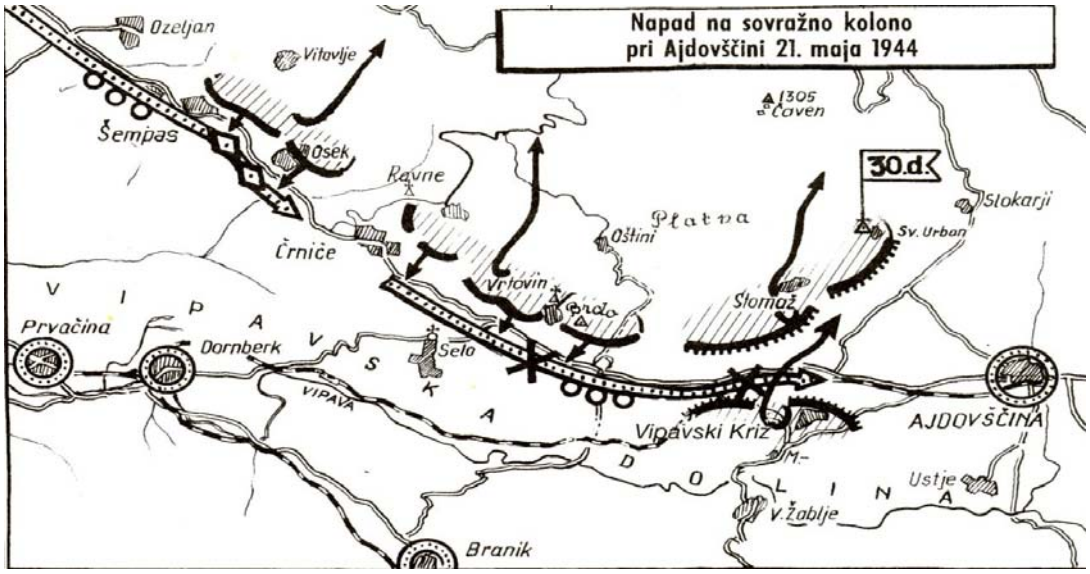

Vir: Lah 1996: 95

V istem času se je 31. divizija premaknila na Gorenjsko, kjer je imela Vojkova brigada nalogo ostati na Cerkljanskem in varovati svobodno ozemlje, medtem ko naj bi drugi dve brigadi mobilizirali borce in rušili prometne zveze. Naloga je bila tvegana predvsem zaradi močnih sovražnikovih sil, saj je bilo na tem območju kar 9.000 Nemcev in 600 pripadnikov gorenjske samozaščite. Najmočnejše postojanke so bile postavljene v Škofji Loki (1000), Kranju (960), na Jesenicah (950), na Bledu in v Radovljici ter Bohinjski Beli (Petelin 1985: 92; Petelin 1983: 365–369). 26. maja so bombaši Gradnikove brigade brez izgub zavzeli postojanko v Srednji vasi in s tem osvobodili celotni zgornji del Bohinja. Prirejali so mitinge in tako v svoje vrste pridobili tudi 143 novih borcev. Nato so se lahko lotili napadov na manjše postojanke okrog Bleda, ki so jih tudi zavzeli ter se tako že nevarno približali sedežu nemškega vojaškega poveljstva in gestapa na Gorenjskem.

Tudi pohod 31. divizije je bil torej velik uspeh. Sovražnik naj bi po nekaterih ocenah imel kar 150 ubitih in 103 ranjene ter 6 ujetih vojakov, divizija pa le 37 padlih, 22 ranjenih in 5 ujetih borcev. Izpeljanih je bilo kar 19 minersko-sabotažnih akcij, v katerih sta bila zrušena tudi dva mostova. Taki pohodi so pozitivno vplivali tudi na moralo tako borcev kot tudi prebivalstva, ki se je lahko zopet prepričalo o rastoči moči narodnoosvobodilnega gibanja na Primorskem in Gorenjskem. Pripadniki Gradnikove brigade so izvedli še en velik podvig. 30. maja se je skupina štirih gradnikovcev povzpela na sam vrh Triglava in tam razobesila slovensko zastavo. To so bili tudi prvi partizani na Triglavu (Klanjšček 1999: 111; Petelin 1985: 96–98).

5.6 NADALJEVANJE OPERACIJ PROTI KOMUNIKACIJAM

Ko so zavezniki 4. junija 1944 zavzeli Rim, je postalo operativno območje devetega korpusa za okupatorja življenjskega pomena. Deveti korpus je namreč zapiral pot iz srednje Evrope v Italijo južno od Alp, ves promet iz Italije proti Sloveniji in Avstriji pa je bil možen le skozi Postojnska vrata ter po Soči in Baški grapi čez Jesenice. V maju in juniju 1944 naj bi tako čez območje devetega korpusa iz Nemčije v Italijo in obratno peljalo kar 1148 železniških transportov (Klanjšček 1999: 116; Lah 1996: 99).

Korpus se je odločil nadaljevati napade na okupatorjeve prometne zveze in postojanke, s čimer bi tudi pomagal zaveznikom v Evropi (glej sliko 5.6.1). Bili so že okrepljeni z novim orožjem. Zavezniki so jim namreč pričeli pošiljati lahke prenosljive protitankovske puške PIAT, ki so bile učinkovite tudi pri uničevanju bunkerjev in utrjenih objektov. Edina njihova slabost je bila, da so ob napačni uporabi lahko postali precej nevarni za strelca (Bavec 1970: 271).

31. divizija je bila usmerjena na gorenjske komunikacije, 30. pa na komunikacije v Soški dolini in v Baški grapi na del proge Gorica-Sv. Lucija-Bohinjska Bistrica-Jesenice.

30. je akcijo začela 15. junija, ko je Bazoviška brigada zavzela postojanko Avče, Gregorčičevi napad na Kanal ni uspel, Kosovelova je izvajala demonstrativne napade na Deskle in Plave. Poskusili so tudi z napadom na Vipavo, ki je prav tako spodletel, jim je pa uspelo minirati grad in ubiti posadko, ki ga je branila. Po teh akcijah se je divizija premaknila na Šentviško planoto in čakala na novo obsežno akcijo, napad na Baško grapo (Lah 1996: 100–102). Počivala ni niti 31. divizija, ki je uničila železniški most čez Savo in predora pri Globokem pred Radovljico. Aktivni so bili tudi odredi, ki so neprestano izvajali minersko-sabotažne akcije na okupatorjeve komunikacije (Petelin 1985: 103)

Štab korpusa se je hitro odločil, da promet po Baški grapi popolnoma onemogoči z uničenjem postojank od Klavž do Podbrda in s temeljitim rušenjem proge (glej sliko 5.6.2).

Soteska je bila ozka in strma, dolga 20 kilometrov in pretežno poraščena ter lahko dostopna. Zato je bila tudi lahka tarča za minerje, ki so tam delovali skoraj vsako noč. Odsek je branilo okrog 1.200 vojakov, ki so bili v večini Italijani. Posadke so bile razporejene po manjših postojankah, nekaj pa je bilo tudi močnejših, vojaki pa so bili pripadniki italijanskega 15. prostovoljskega bataljona »Bruno Mussolini« in alpinskega polka »Tagliamento«, vsi so bili pod nadzorom 193. polka nemške 188. divizije. V sestavi je bil tudi del 6. čete SNVZ, ki je bil nastanjen v Grahovem (Klanjšček 1999: 124; Lah 1996: 102).

V napad sta bili vključeni obe diviziji in bližnji odredi. Napadli bi na odseku Klavže-Podbrdo s 30. divizijo na levem in 31. divizijo na desnem krilu. Težišče napada naj bi bilo na 30. diviziji, ki naj bi s podporo artilerije osvojila Klavže in Knežo, 31. bi imela za nalogo napad na odsek Grahovo-Podbrdo, zavzeti Koritnico in uničiti progo na kar največ mestih. 30. je imela tudi nalogo preprečiti sovražnikovo posredovanje iz doline Soče, 31. pa je bila zadolžena za zavarovanje iz smeri Gorenjske in Idrijskega. V operaciji, v kateri je sodelovalo kar 4000 borcev, je imela najpomembnejšo vlogo Gradnikova brigada, ki bi blokirala posadki v Grahovem in Hudajužni, napadla in zasedla naj bi Koritnico in hkrati rušila progo na svojem odseku. 31. divizija pri napadu žal ni mogla računati na podporo artilerije, zato je ves napad temeljil na minerjih in bombaših, za katere so bili pred napadom organizirani krajši tečaji (Ambrožič ml. 2006: 305–306; Petelin 1985: 110–111).

Do prvih spopadov je prišlo 28. junija zvečer, ko je okrog 25 partizanskih bataljonov krenilo v napad. Toda prvi dan ni nobena od divizij dosegla določenega cilja, saj so se ponesrečili prav vsi napadi na postojanke. Prvi uspehi so se pojavili šele 29., ko je 31. divizija zavzela postojanko v Mohorcu in porušili prvi most. Padec postojanke je povzročil razpad celotne obrambe proge, saj je naslednji dan padla Koritnica odbiti pa so bili tudi vsi poskusi posredovanja nemških sil in uničen celo oklepni vlak. Toda kljub temu, da je bilo po treh dneh in nočeh hudih bojev izpolnjenih večina zadanih ciljev, se je štab korpusa, kljub prihodom sovražnih čet z Gorenjske in iz Idrije, odločil ofenzivo nadaljevati. Tako so se napadi nadaljevali tudi 2. julija in dosegli popoln uspeh. Štab si je želel nadaljevati še eno noč, a so Nemci že organizirali močan protinapad iz treh smeri, zato se je glavnina umaknila proti Poreznu in Čepovanu.

V treh dneh in štirih nočeh so partizani dosegli pomembne rezultate. Progo so uničili na 150 mestih v dolžini 25 kilometrov, uničile pet postojank (neosvojene so bile poškodovane do 75%) in deset bunkerjev ter osem železniških in nekaj cestnih mostov. Tako je bila proga Jesenice-Gorica za dalj časa onesposobljena. Operacija je odmevala celo izven slovenskega prostora, maršal Josip Broz-Tito je prejel celo brzojavko vrhovnega poveljnika zavezniških sil za Sredozemlje feldmaršala Henrya Wilsona, v kateri se je borcem devetega korpusa zahvalil in jim izrazil priznanje (Ambrožič ml. 2006: 307; Klanjšček 1999:124-129; Klanjšček in dr. 1978: 739–740; Petelin 1985: 113–115).

Slika 5.6.1: Napadi na sovražnikove komunikacije

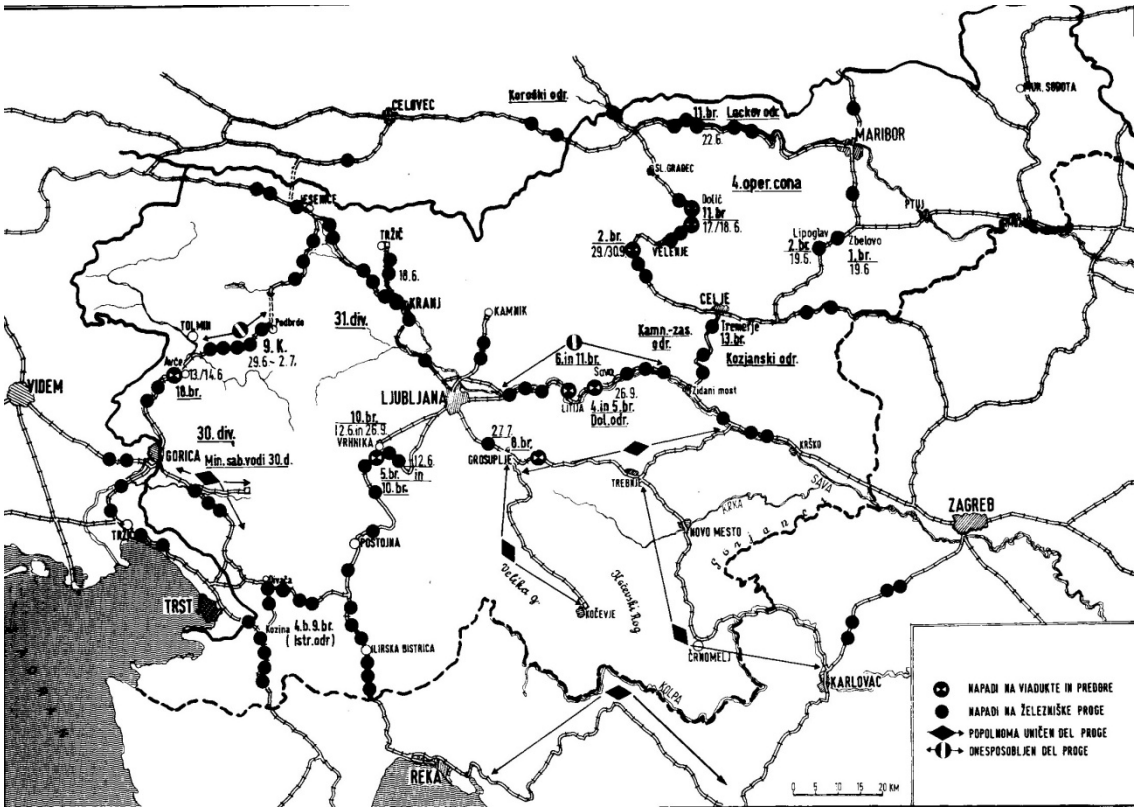

Vir: Klanjšček 1996: 133

Slika 5.6.2: Napad na komunikacije v Baški grapi

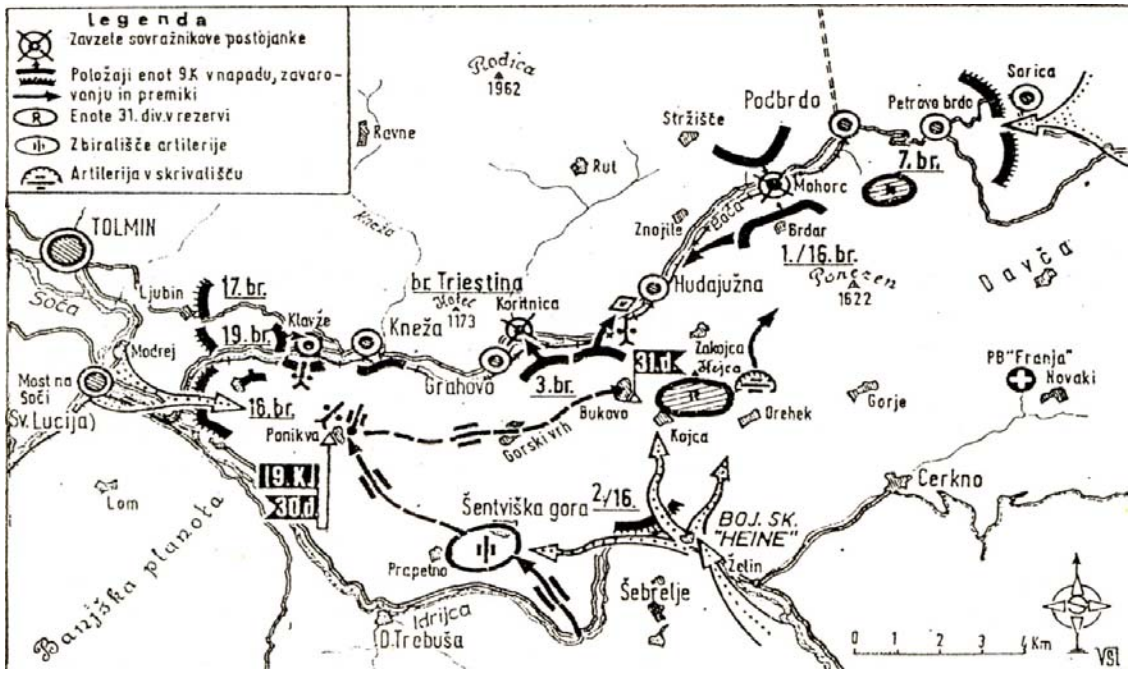

Vir: Lah 1996: 106

Izredno uspešno akcijo so 14. junija 1944 izvedli pripadniki Briško-beneškega odreda, ki so le 2 kilometra iz Kobarida iz dobro pripravljene zasede napadli kolono, za katero so imeli informacije, da so v njej visoki nemški častniki. Informacije so bile pravilne, saj so v napadu ubili majorja, poročnika in podoficirja SS ter štiri vojake, še enajst pa so jih ranili. Ubiti major je bil tudi komandant SS in policije za celotno Furlanijo in je bil znan po grozodejstvih, ki jih je počel nad prebivalstvom. Tudi zato je njegova smrt povzročila veliko veselje med domačini (Črnugelj 2000: 145, 147).

5.7. EVAKUACIJA RANJENCEV NA NOTRANJSKO

Deveti korpus je 1. avgusta 1944 štel že 7770 borcev in bork. Od tega jih je bilo v štabu, prištabnih enotah, enotah za zvezo in delavnicah 799, v 30. diviziji 1732, v 31. 2682, v odredih 2177 in v zalednih organih 380 borcev in bork (Klanjšček in dr. 1978: 743).

Poleg operativnih članov korpusa pa je bilo še veliko število ranjencev, ki niso bili zmožni nadaljevati vojne. Da med novo ofenzivo ne bi prišli v roke okupatorju, ki bi jih gotovo pobil, so se v štabu odločili, da jih evakuirajo na Notranjsko. Za transport je bilo določenih 30 ranjencev bolnice »Franja«, 50 iz bolnice »Pavla« ter nekaj ranjencev iz manjših bolnišničnih oddelkov (Klanjšček 1999: 154).

Evakuacija je bila načrtovana v treh etapah. Prva etapa, v kateri bi uporabljali vozove ter nosila, naj bi potekala iz Cerknega na Otlico, kjer je bil načrtovan počitek. Že na Hudem polju pri Mrzli Rupi pa naj bi se jim pridružila kolona iz »Pavle«. Druga etapa bi s tovornjaki potekala od Otlice čez Col in Bukovje in čez železniško progo. Tam bi se začela tretja etapa, kjer bi morali ranjence nositi in bi se zaključila s prihodom v evakuacijsko bazo na Notranjskem (glej sliko 5.7.1).

Izredno pomembno nalogo so imeli predvsem sanitetni organi, ki so morali ranjence pripraviti na transport ter vso potrebno medicinsko dokumentacijo ter potrebščine.

Za transport je bila zadolžena 31. divizija, medtem pa naj bi 30. izvajala zaščito do železniške proge, naprej bi to nalogo prevzel 7. korpus (Petelin 1985: 141–142).

Slika 5.7.1: Evakuacija ranjencev na Noranjsko

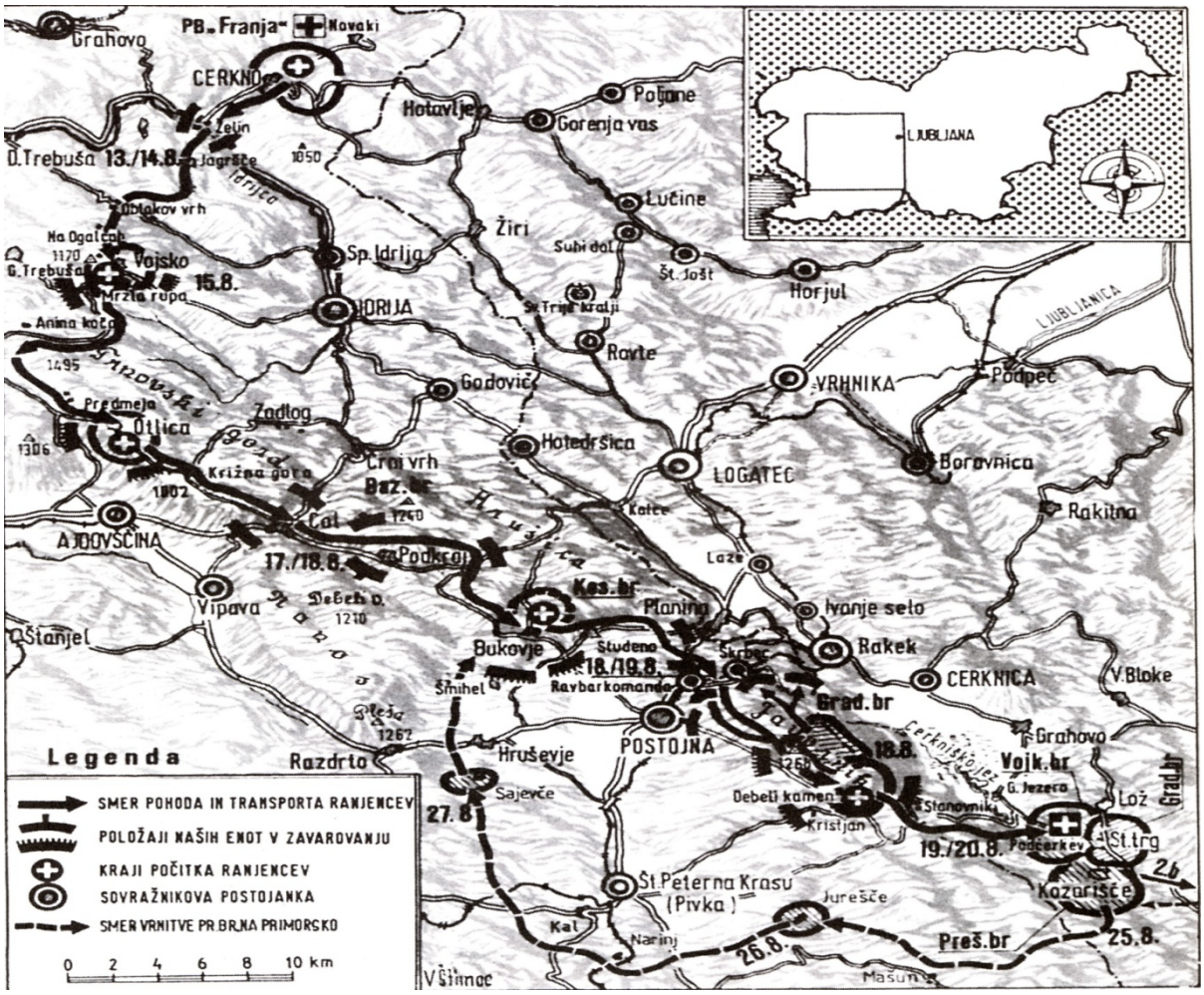

Vir: Klanjšček 1999: 156

Evakuacija bi se morala začeti že 8. avgusta, a je bila zaradi ofenzive prestavljena. Tako je 31. divizija šele 13. avgusta v Cerknem, potem ko si jih do tja z Novakov pripeljali s tovornjaki, prevzela 30 ranjencev iz »Franje« in 11 iz drugih bolnišnic. Ker prevoz z tovornjaki naprej ni bil varen, so ranjence prenesli borci čez Jagršče in Oblakov vrh na Vojskarsko planoto in nato naprej do Hudega polja, kjer so prevzeli še ranjence iz »Pavle«. Tako so 16. avgusta na Otlici imeli daljši počitek in pregled ranjencev, prirejen je bil tudi miting. Nato so ranjence brez problemov prepeljali s tovornjaki do proge, kjer so jih naložili na konje in mule, ki so jim kopita ovili z žakljevino ter progo prečkali pri Ravbarkomandi. Prehod je z zasedami ščitila Gradnikova brigada. Nemci so kolono sicer zaznali in jo napadli, a brez uspeha. Po prehodu proge se je kolona prebijale čez gozdove na notranjskem Javorniku, kjer so ranjence naložili na vozove, da bi jih odpeljali v Loško dolino.Ker je bilo premalo vozov, je bilo potrebno del ranjencev prenesti. Kolona je, sicer izmučena, le prispela do Loške doline, kjer so ugotovili,

da je letališče zaprto. Zato je bilo treba izvesti še četrto etapo skozi Babno polje in Čabar proti Kočevskem Rogu, kjer se je pot zaključila. Divizija je v Loški dolini ostala še nekaj dni, nato pa se odpravila nazaj na svoje ozemlje (Klanjšček 1999: 154–155; Petelin 1985: 142–144).

5.8 OPERACIJA »PARTISANENWOCHE«

Od 8. do 12. oktobra je prišlo do nemške operacije »Partisanenwoche«, ki naj bi bila sestavljena iz dveh delov: »Grünewald Max« naj bi obsegal Trnovsko planoto, »Berzgauber-Moritz« pa Notranjsko. Prvi del ofenzive naj bi uničil ostanke naselij in partizanske baze v Trnovskem gozdu, da jih enote NOV med zimo ne bi mogle uporabljati. Izvedba operacije je bila zaupana vojakom 136. in 137. rezervnega gorskega lovskega polka 188. gorske divizije, 10. SS policijskega polka, nekaj kozaških enot iz 159. pehotne divizije, ki je prispela z italijanskega bojišča ter kakih 200 pripadnikov SNVZ (Klanjšček in dr. 1978: 785).

Štab korpusa je takoj reagiral in 31. divizijo poslal na Gorenjsko, da bi s tem zaščitil cerkljansko svobodno ozemlje in pritiskal na postojanke v Poljanski in Selški dolini, z ostalimi enotami pa se je nameraval upreti sovražniku (Klanjšček 1999: 315).

Sovražnikove kolone so izhodiščne položaje zapustile 8. oktobra zgodaj zjutraj. Ker so bile napadalne enote za branilce premočne, je že prvi dan padlo Trnovo, drug za drugim pa so padali tudi drugi kraji. Vse kraje, ki jih je okupator zavzel je v istem trenutku tudi požgal. Tako je 9. oktobra zasedel cesto med Malo Lazno in Predmejo ter s tem presekal Bazoviško brigado na pol, do 10. je z 3.500 vojaki že zasedel vso Čepovansko dolino in Lokve. Tržaška brigada, Zaščitni bataljon ter korpusna artilerija so se morali umakniti na položaje nad Trebušo. To je izkoristil napadalec, ki je prodrl v Trnovski gozd, z delom enot pa odšel na Krnico in mimo Čavna proti Predmeji. Takrat se je štab korpusa odločil, da zamenja taktiko ter da sovražnika, ki se približuje Predmeji ne zadržuje frontalno, ampak ga, s široko postavljeno zasedo, napade v bok in ga potisne v Vipavsko dolino. Partizani so kolono napadli z vso močjo. Tej se je uspelo iz zasede prebiti šele ob pomoči tankov in s pomočjo glavnine, ki je hitro vstopila v boj. Boji so se sicer odvijali še ponoči, toda načrt štaba je tako spodletel, a jim je uspelo prizadejati Nemcem izgube ter onemogočiti, da bi pobijali prebivalstvo ter požigali njihove domove. Nemci so se tako do 11. oktobra zvečer zbrali na Colu in se 12. začeli spuščati v dolino. Umik se je končal 13. oktobra, ko je bila zaključena tudi operacija v Trnovskem gozdu (Bavec 1970: 364–367; Lah 1996: 138–141).

Ta ofenziva ni bila usmerjena toliko proti partizanom, kolikor je bila usmerjena proti civilnemu prebivalstvu, saj so sovražnikovi vojaki prirejali pravi lov na neoborožene domačine, zlasti žene z otroki in starce. Ljudi so odganjali v taborišča, njihovo živino

odpeljali ali postrelili, hiše pa so jim uničili. Samo zadnji dan so na poti od Predmeje do Cola požgali kar 28 domov. Na Otlici so želeli postreliti večjo skupino domačinov, a so jih v zadnjem trenutku z napadom rešili partizani.

Po partizanskih virih naj bi sovražnik imel 86 mrtvih ter 130 ranjenih, partizani so imeli 13 padlih, 16 ranjenih, 17 pa jih je bilo pogrešanih (Lah 1996: 141–142).

5.9 OSVOBODITEV ŽELEZNIKOV IN NAPAD NA GORENJO VAS

Bolj kot se je bližala zima, v slabšem položaju so bile korpusne enote. Primanjkovalo je uniform in obutve, streliva ter celo orožja, saj je imela vsaka divizija nekaj sto neoboroženih borcev. Največji problem je bila hrana. Preskrbeti je bilo potrebno enajst tisoč borcev, za kar je bilo potrebnih 140 ton mesa, 250 ton krompirja, 140 ton moke, 5 ton masti in drugih dobrin na mesec. Največ hrane so pridobili iz Vipavske doline in Krasa, približno 30% pa je prišlo iz Furlanije. Toda v Vipavsko dolino se je nastanila 71. pehotna divizija, ki je bila na počitku, v okolici Postojne so se nastanili kvizlingi iz Srbije, presekan pa je bil dotok živeža iz Furlanije. Zaradi teh težav se je korpus usmeril proti Gorenjski. Da bi se lahko vzpostavilo in zavarovalo preskrbovalno pot iz radovljiške in škofjeloške doline na Cerkljansko je bilo najprej treba odstraniti postojanko v Železnikih. 52 nemških orožnikov v Železnikih je 19. novembra napadla Gradnikova brigada (glej sliko 5.9.1), ostale so bile namenjene njeni zaščiti. Za ta napad je bila 31. diviziji podrejena tudi Kosovelova brigada.

Gradnikova brigada v prvih dveh nočeh dobro utrjene postojanke, ki je imela bunkerje, žične ovire ter strelske jarke, ni bila sposobna zavzeti. To noč so se branilci branili le še v dveh oporiščih, odbita pa je bila tudi posredovalna kolona, ki se je odpravila pomagati posadki. 22. novembra so branilci izkoristili majhen pritisk napadalcev, ki so dobili informacije, da okupator z močno kolono namerava napasti svobodno ozemlje in se umaknili iz postojanke v Selce. Informacije so se izkazale za napačne. Partizanom je tako ušla priložnost, da bi sovražniku povzročili še večje izgube. Ko so izvedeli, da je postojanka izpraznjena, so borci pobrali ves vojaški material, ki je bil uporaben, vse utrdbe pa so uničili, da so bile za sovražnika neuporabne.

Sovražnik je imel v spopadu 15 mrtvih in enega ujetega vojaka, napadalci pa 13 ubitih, 35 ranjenih in 21 pogrešanih borcev in bork (Petelin 1985: 181–183; Isaković: 517–522).

S padcem Železnikov je bila tako prosta pot s Cerkljanskega v severni del Gorenjske. Tako je postala poglaviten vir za dobavo hrane, izboljšala se je povezava severnega dela Gorenjske z gorenjskim pokrajinskim vodstvom in ustreznimi vojaškimi zalednimi

ustanovami (Petelin 1985: 184–185). Po zavzetju Železnikov, se je zopet pojavila težnja poveljstva korpusa, da bi nadaljeval pritisk na domobranske postojanke v Dolomitih. Prišlo je do sklepa, da bi se s padcem Gorenje vasi omogočilo ponovno in trajnejšo osvoboditev Poljanske doline in se povečalo pritisk na Dolomite, hkrati pa bi se s tem tudi pospešil razkroj domobranskih in četniških čet. Tako je bila 31. divizija že konec novembra razporejena okrog žirovske doline, kjer se je zapletla v nekaj spopadov z posadkami postojank, ki so z izpadi želele oceniti moč nasprotnika.

Slika 5.9.1: Napad na Železnike

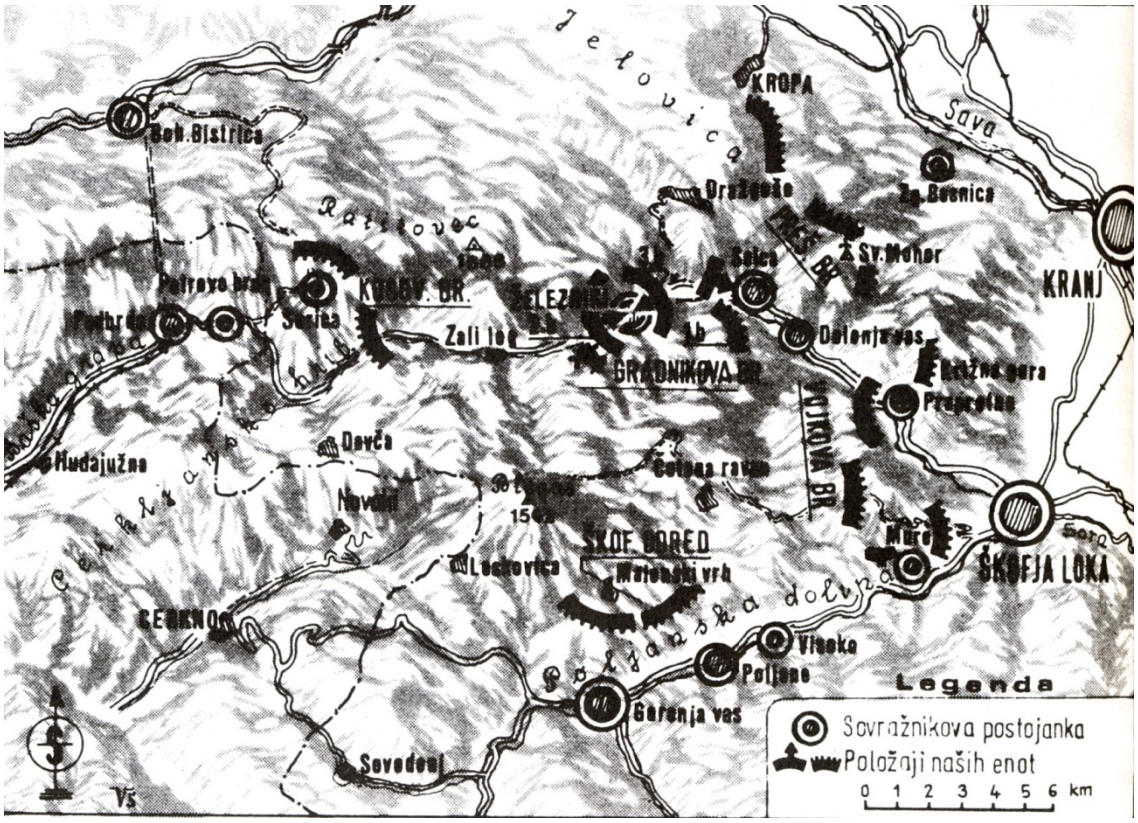

Vir : Klanjšček 1999: 328

Poveljstvo divizije se je za napad tako odločilo šele 18. decembra, ko je štabu korpusa uspelo zbrati dovolj streliva oziroma organizirati predelavo granat iz šrapnelnih v rušilne, napolnjene s plastičnim razstrelivom (Klanjšček 1999: 334–335; Lah 1985: 190–193).

Napad naj bi izvedla Vojkova brigada, posebno nalogo pa je imela udarna četa, ki naj bi vdrla globoko v Dolomite in z napadom na četniško oporišče v Zaklancu pritegnila nase pozornost domobranskih posadk v Dolomitih. Posebna pozornost je bila tokrat namenjena tudi zvezam, saj so poleg radijskih zvez imeli še telefonsko linijo med štabom divizije v

Hotavljah in vsemi štabi brigad in ognjenimi položaji artilerije (Petelin 1985: 188–189). Napad sovražnika ni presenetil in je Vojkovo brigado že na izhodiščnih položajih zasul z minometnim ognjem in tako je prva noč minila brez uspeha. Borci so naslednji dan napad nadaljevali šele po natančnem artilerijskem ognju, ki je pregnal branilce iz bunkerjev in zvonika. Borci so prodrli v vas in oporišča napadli s težjim orožjem, a ker ni prišlo do odločnega juriša, tudi obramba ni klonila. Na pomoč je prišel bataljon Gradnikove, ki je bil med Gorenjo vasjo in Poljanami. To se je izkazalo za napako, saj je še isti dan iz smeri Poljan nepričakovano prišla postojanki na pomoč kolona z 600 vojaki in tanki. Brez večjih težav je prebila oslabljeno Gradnikovo brigado ter prodrla v postojanko. Borci v vasi so bili povsem presenečeni, kar je povzročilo konec napada ter težaven umik z veliko žrtvami. Tako so imele vse enote vpletene v napad 23 padlih, 49 ranjenih in 7 pogrešanih borcev.

Neuspeh je bil tako posledica predvsem napačnih položajev Prešernove brigade, ki so bili previsoko nad cesto, da bi lahko uspešno delovali proti koloni, ki je poleg tega prvič premik opravila ponoči in tako presenetila borce. Štab Prešernove ni opozoril štaba divizije o prihajajoči koloni in tako se enote v vasi niso zmogle pripraviti (Klanjšček 1999: 337–338).

5.10 DECEMBRSKA OFENZIVA

Ob vedno slabšem položaju v Evropi, so se enote na Primorskem že začele pripravljati na obrambne boje in zato tudi utrjevati obrambno linijo. Enote devetega korpusa so ta dela ves čas vztrajno motile. Tudi zaradi tega razloga je vrhovni komisar Operacijske cone »Jadransko primorje« gauleiter dr. Friderich Rainer 3.12.1944 napovedal t.i. totalno čiščenje Slovenskega primorja. Iz tega razloga se je močno povečalo število sovražnih enot na Primorskem, še posebej enot SNVZ.

Načrt so začeli uresničevati že 19. decembra, ko naj bi napadalne kolone usmerjene v osrednje osvobojeno ozemlje od vseh strani, oslabljeno in na široko razporejeno 30. divizijo obkolile in jo pregnale iz Trnovskega gozda, jo porinile v Vipavsko dolino in jo tam razbile ter uničile (glej sliko 5.8). Iz osmih izhodišč naj bi napadlo med 4.500 in 5.000 vojakov nemške 188. rezervne gorske divizije in 10. in 15. SS policijskega polka, italijanske fašistične flotilje »X MAS« in policijskega bataljona »Italien«, del Srbskega prostovoljskega korpusa in bataljon SNVZ.

Boji so se vneli že prvega dne v Vipavski dolini in se nadaljevali še 20. in 21., ko je področje zajel snežni metež in je temperatura padla celo na -25 stopinj. Sovražniku je kljub močnemu odporu partizanov uspelo prevzeti nadzor nad skoraj vso Vipavsko dolino ter Gregorčičevo brigado s štabom potisnil na Vojsko. Na srečo pa so v zasedi, ki so jo pripravili

borci VDV na Banjški planoti, pri ubitem italijanskem polkovniku Caralli odkrili karto z vrisanimi smermi in cilji vseh kolon v ofenzivi (Klanjšček 1999: 346–348; Lah 1996: 183–186).

Tako je štab korpusa lahko pripravil protiudarec. Bazoviška naj bi odšla na Pivko in delovala v zaledju, Kosovelova je imela nalogo pregnati sovražnika iz Dolenje Trebuše, Čepovana in Trnovega kar pa jim je le delno uspelo (Isaković 1973: 541–546). 24. decembra je nasprotnik nepričakovano izpraznil Čepovansko dolino in Banjško planoto in zadržal le Trnovo, ki ga je začel tudi močno utrjevati. Vojkovci so slepilno napadli Idrijo, Godovič, Hotedrščico in Veharše, kar je verjetno vplivalo na umik nemških in SNVZ enot v njihove matične postojanke, le nedićevci so ostali na Colu (Petelin 1968: 446–450).

Prvi del ofenzive sovražniku tako ni uspel, zato se je že čez dva dni ofenziva nadaljevala, tokrat pa so bile nosilec nemške enote. Prišlo je do zelo razgibanih bojev predvsem v osrednjem osvobojenem ozemlju Primorske. Tako sta naselji Lokve in Lazno kar nekajkrat zamenjali lastnika, a sta na koncu le ostala v nemških rokah. 30. decembra je okupator presenetljivo zapustil Dolenjo Trebušo, Banjško planoto in Čepovansko dolino, boji pa so potekali še do 3. januarja, ko se je Bazoviška brigada na Otlici spopadla z enotami, ki so poskusile prodreti s Cola proti Predmeji. Toda kljub njegovemu umiku, je ustanovil postojanke v Ajdovščini in Vipavi ter v Šempasu, s čimer si je pridobil nadzor nad Vipavsko dolino. Vzpostavljene so bile tudi postojanke v Trnovem, na Colu, in v Črnem vrhu nad Idrijo, ki bi lahko pomenila dobro izhodišče za nove operacije proti svobodnemu ozemlju (Klanjšček in dr. 1978: 882; Lah 1996: 188).

Slika 5.10.1: Potek decembrske ofenzive

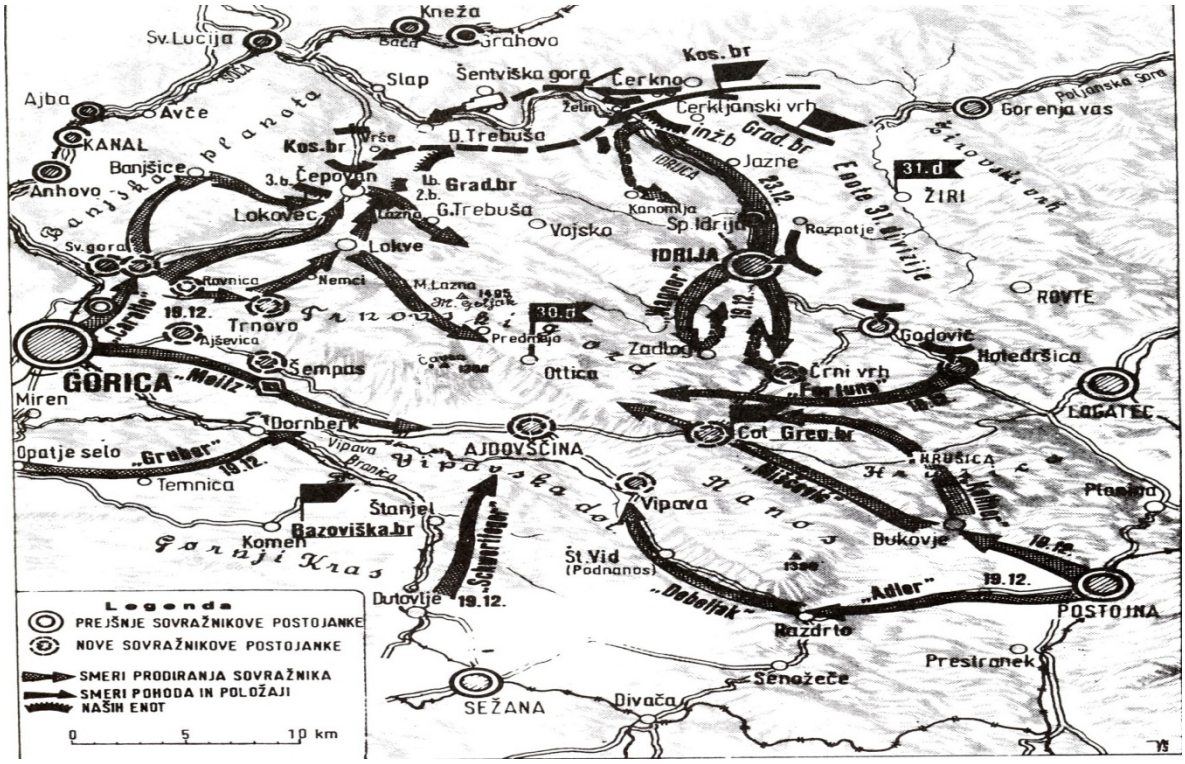

Vir: Petelin 1985: 194

5.11 NAPAD NA TRNOVO

Po decembrski ofenzivi je bil položaj 30. divizije kritičen. Zima je bila izredno ostra in borcem je primanjkovalo vsega potrebnega. Uporabljati niso mogli niti topništva, saj streliva ni bilo, ker ga zavezniki niso pošiljali. Strelivo, ki so ga sami izdelovali, ni bilo vedno zanesljivo in je včasih eksplodirale že v cevi in uničilo orožje (Lah 1985: 166–170). Najslabši je bil položaj na področju prehrane, saj je nova postojanka v Trnovem zelo oteževala dostavo živeža iz Vipavske doline. Zato se je štab korpusa začel pripravljati na napad na to postojanko. Med razporejanjem v okolici postojanke so se vse partizanske enote stalno zapletale v spopade s sovražnimi enotami in hkrati zbirale obveščevalne podatke o Trnovem in ostalih okoliških postojankah. Najhujši pritisk so lahko pričakovali iz smeri Gorice, ki je bila najbližja in je imela posadko okrog 5.000 vojakov. Za neposredni napad je bila določena Kosovelova brigada. Odločilno nalogo v napadu so spet imeli bombaši. Glavno nalogo v zaščiti so imeli borci Gradnikove brigade, ki je branila smer Gorica-Trnovo. Levo od nje je napad ščitila Gregorčičeva brigada, ki je ščitila steze, ki so vodile iz Vipavske doline. Ostale enote so imele lažje naloge, saj so blokirale le manjše postojanke (glej sliko 5.11.1) (Klanjšček 1999: 352–354).

Napad se je začel 19. januarja ob štirih zjutraj, v težkih vremenskih razmerah, saj je bilo kar -10 stopinj, zapadlo pa je tudi kar nekaj snega. Nočni napad ni uspel in zato so morali počakati do jutra, ko so jim na pomoč priskočili topovi, ki so obstreljevali bunkerje. Toda topovi so se kmalu pokvarili in tako borcem kljub požrtvovalnosti in žrtvam ni uspelo doseči uspeha, saj so branilci odbili vse napade (Isaković 1973: 561–570). Okoliške postojanke so na napad reagirale mlačno, saj so poslale le nekaj posredovalnih skupin, ki so bile hitro pregnane nazaj v svoje postojanke. Močnejše posredovanje so izpeljali šele 21. januarja zjutraj, ko so bili branilci že v kritičnem stanju. 3. bataljon 10. SS policijskega polka je izkoristil slabo postavitev Gregorčičeve brigade pri Krnici na robu Trnovskega gozda, vdrl v postojanko ter iz nje rešil preostalih 39 vojakov, ki so se v njen branili in se umaknil v Gorico (Klanjšček in dr.: 884). Napad se je končal s popolnim uspehom, saj je bila postojanka zavzeta. Toda visoka je bila tudi cena. Partizanske enote so skupaj utrpele 31 mrtvih, 77 ranjenih in 33 pogrešanih. Sovražnik naj bi imel 261 padlih in 74 ranjenih, kar pa je morda le malo pretirano. Zaplenjenega je bilo tudi precej orožja (Isaković 1973: 585–586; Petelin 1983: 624–626).

Zavzetje postojanke v Trnovem je precej pripomoglo preskrbovanju devetega korpusa, a je bila pot še vedno občasno motena, saj je imel sovražnik v bližini še precej drugih postojank, ki so lahko preskrbo ovirale. Prišlo je do nove razmejitve med 7. in 9. korpusom, zaradi česar se je povečalo operativno območje 30. divizije, ki je sedaj pod svoje okrilje dobila še 9. bataljon 18. divizije, ki je deloval v Slovenski Istri, Brkinih in zahodno od Snežnika do Koprskega zaliva (Lah 1996: 199–200).

Slika 5.11.1: Obrambni boji nad Gorico ob napadu na Trnovo

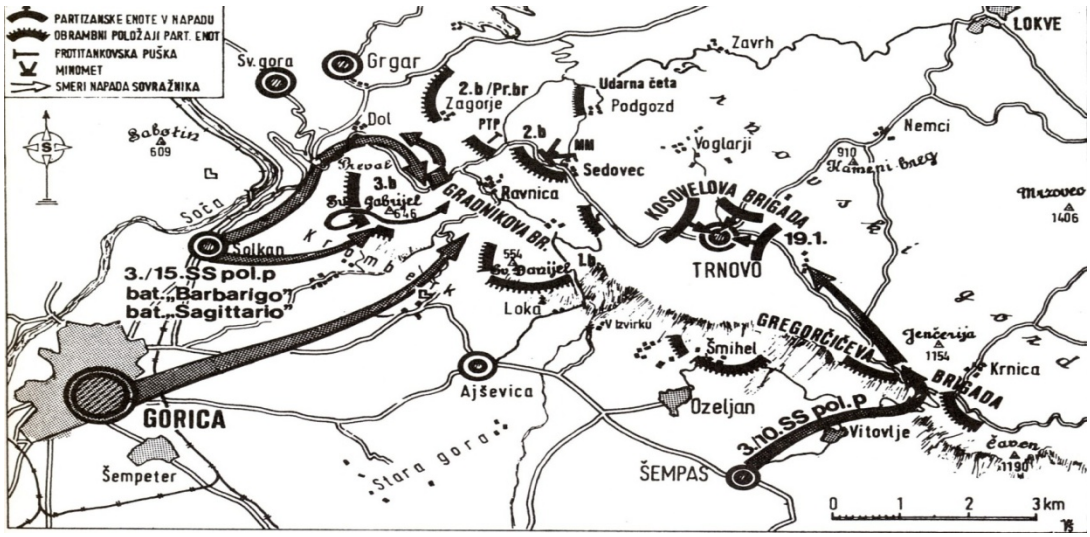

Vir: Petelin 1985: 197

5.12 OFENZIVA »RÜBEZAHL«

Po Trnovski operaciji se je v sovražnikovih vrstah pojavil strah pred naraščajočo močjo partizanov in italijanska flotilja »X MAS«, ki je doživljala proti njim hude poraze, je bila iz Primorja umaknjena in poslana v severno Italijo.

Nemci so imeli v svojih rokah tedaj že podatke, da se na območju Trnovo-Lokve-Otlica zadržujejo močne partizanske sile in da je na tem področju veliko partizanskih skladišč, bolnišnic in spuščališče zavezniške pomoči. Zaradi teh informacij so pripravili akcijo »Rübezhl«, katere cilj ni bil uničiti partizanskih sil, saj za to niso bili dovolj močni, pač pa uničiti oskrbovalne baze in tako zmanjšati sposobnost korpusa za nadaljnje akcije (Klanjšček 1999: 358–359).

Operacija naj bi, pod šifro »Rübezahl I«, trajala od 5. do 11. februarja v njej pa naj bi poleg 10. SS policijskega polka sodelovali še deli 3. bataljona 15. SS policijskega polka, čete 1. udarnega polka SNVZ in še nekaj manjših enot. Skupaj naj bi tako operacijo izvajalo 3.500 mož. Da bi ofenziva dosegla čim večji uspeh, so hkrati pripravili podobno operacijo v Goriških Brdih in v Beneški Sloveniji, 28. SS policijski polk »Todt« pa naj na Gorenjskem okrepil pritisk na enote 31. divizije (Isaković 1973: 589).

Prvi del se je začel šele 7. februarja. Prvi dan so spopade doživeli le kosovelovci, ki so se mogli umikati esesovcem, ki so še isti dan zasedli Trnovo, Lokve in Čepovan (Lah 1996: 201–203). Naslednji dan so bile napadene druge brigade, ki so izkoriščale vsako priložnost za protinapad, kar je še posebej uspevalo Bazoviški, ki je napadalcem tako povzročala težke izgube (Klanjšček in dr. 1978: 885). 12. februarja se je sovražnik omejil le še na topniško obstreljevanje in na bojno izvidovanje. Ker se je štab 30. divizije ustrašil novega močnega napada je ukazal Bazoviški, da se premakne na Vojsko, Kosovelova pa že dan prej dobila ukaz, da napade Čepovan, a ga je posadka zapustila. Sovražnik je zapustil tudi Lokve, ostal pa le v Trnovem (Isaković 1973: 605; Klanjšček 1999: 362). Umik je bil posledica utrujenosti enot in ker bi se tudi po načrtu operacija morala končati. Ker cilji niso bili uresničeni, je nemški štab za protipartizansko bojevanje ukazal nadaljevanje operacije pod imenom »Rübezahl II«, a ni določil, kdaj se ta konča. 10. SS policijskemu polku je ukazal, da akcijo še razširi na območje Vojskega, Trebuše in Belce. Spopadi so se začeli že 14. februarja, ko je močna kolona prodrla po cesti Trnovo-Nemci-Lokve. Sovražnik je v notranjost Trnovskega gozda pošiljal skupine, ki so trgale telefonske kable, lovile kurirje ter iskale skladišča in bolnišnice. Uspeha ni bilo, saj je bilo odkrito le eno skladišče (Klanjšček 1999: 363; Isaković 1973: 605–607).

Sovražnik ni uresničil svojih ciljev, saj so bile sile prešibke. Najtežje preizkušnje je prestala Kosovelova brigada, vsi borci in njihovi poveljujoči so bili do konca izčrpani. Dva borca sta od izčrpanosti celo umrla. V slabem stanju je bila tudi oprema, saj je več kot tretjini perilo na ušivosti polnih telesih že razpadalo (Isaković 1973: 621).

Partizanski viri navajajo, da naj bi med ofenzivo, ki so jo izvajale najbolj izurjene nemške enote, okupator utrpel 142 mrtvih, 24 ranjenih in 6 ujetih vojakov. Divizija naj bi imela 51 mrtvih, 18 ranjenih in 94 pogrešanih. Treba je omeniti pomembno delovanje Gregorčičeve in Gradnikove brigade, ki sta nase pritegnili sovražnikovo pozornost in njegove enote (Klanjšček 1999: 366; Lah 1996: 209).

Takoj po umiku sovražnikovih enot se je 30. divizija odločila za protinapad. Brigade so zasedle rob Trnovske planote, glavni cilj pa je bila ponovna osvoboditev Trnovega. V protinapadu so prvič skupaj z zavezniškimi letali delovala tudi letala eskadrilje NOVJ.

Za napad je bila določena Bazoviška brigada. Ko se je 24. februarja približala postojanki jo je njena postojanka zapustila in se vrnila v dolino. Nato se je 25. začel napad na zaporno črto, v katerem sta Bazoviška in Kosovelova brigada razbili del zaporne črte in nekaj postojank na njej. Boji so se nadaljevali do 28. februarja vse od Cola do Trnovega, ko pa se je divizija zaradi vse hujšega topniškega obstreljevanja in strahu pred močnim protinapadom umaknila na rob Trnovskega gozda (Lah 1996: 209–210).

Ker po dveh ofenzivah »Rübezahl« ni bilo doseženih nobenih vidnejših uspehov, je policijski general Odilo Globočnik ukazal še tretjo operacijo »Rübezahl III«. V ta namen je ustanovil poseben akcijski štab in združeni odred »Löwe«, ki naj bi bil sestavljen iz dveh bojnih skupin. Skupaj naj bi to pomenilo 25 čet, oziroma 6.000 vojakov.

Cilj tretje ofenzive je bilo uničenje glavnine 30. divizije na Trnovski planoti. Prva bojna skupina naj bi napadla z zapornih položajev nad cesto Šempas-Ajdovščina v smeri Čavna in Kuclja, druga pa v smeri Trnovo-Lokve. Akcija naj bi se odvijala bliskovito, saj je bil eden od ciljev napadalnih kolon tudi zajetje zavezniške pomoči na Lokvah (Klanjšček 1999: 371).

Ofenziva se je začela 2. marca (glej sliko 5.10) s topovskim napadom na položaje 18. brigade, ki je ščitila Trnovo. Le te so se pred napadi organizirano umikale in se zvečer ustavile na črti , ki je potekala vzporedno s cesto Lazna-Lokve-Mala Lazna. Na enak način sta se bojevali tudi 17. in 19. brigada na vzhodni strani Trnovskega gozda. Naslednji dan je okupator zavzel Lokve in Lazno ter vdrl v Gorenjo Trebušo. Potem je prišlo do napake, ki bi skoraj uničila glavnino divizije. Ker je bil štab 18. brigade napačno obveščen, ni vedel, da je okupator že dosegel Gorenjo Trebušo, ampak je mislil, da so njegove enote še pri Mrzli Rupi.

Da bi se izmaknil obkolitvi, se je odločil po ozki prepadni hudourniški žlebini spustiti s Poldanovca vzhodno od Lokev v korito Trebuše in se nato skozi obroč povzpeti na Vojskarsko planoto. Že sam sestop po zaledenelem žlebu je zahteval nekaj smrtnih nesreč, nato so jo navsezgodaj zjutraj ob vznožju žlebine zasule še krogle sovražnikovih zased, ki so varovale Gorenjo Trebušo. Skozi zasedo se je prebil le del Bazoviške brigade, ostale enote, kar je bilo več kot polovica 30. divizije, pa so se morale čez dan skrivati v skalovju soteske. Sovražnik jih na srečo ni opazil, za kar gre zasluga 3. bataljonu 19. brigade, ki se je po velikih naporih vrnil po žlebini v Trnovski gozd in tako nase pritegnil sovražnikovo pozornost. Še isto noč je 17. brigada napadla Gorenjo Trebušo in tako omogočili glavnini, da se je brez žrtev izmuznila po koritu Trebuše in se umaknila na Vojskarsko planoto (Bavec 1970: 453–460; Isaković 1973: 629–644).

S tem se je končal tretji del te ofenzive. Sovražnik je Gorenjo Trebušo sicer izpraznil, a je obdržal postojanke, ki so omogočale nadzor Trnovske planote in Čepovanske doline. Okupator z rezultati ni bil popolnoma zadovoljen, saj je del partizanskih enot ostal v Trnovskem gozdu, pojavljala se je tudi možnost, da se tja vrnejo tudi druge. Partizani so v ofenzivi izgubili 18 borcev, 20 je bilo ranjenih in 5 pogrešanih. Sovražnikove izgube naj bi bile precej večje, saj naj bi izgubil 150 vojakov ter imel 131 ranjenih.

Ofenziva je 30. divizijo močno oslabila, a je ni uspela uničiti. Še posebej sta bili oslabljeni Bazoviška in Kosovelova brigada, saj je imela prva le 450 borcev in bork, druga je imela pred ofenzivo 720 mož, po njej pa le še 180, kar pomeni, da se je njena moč zmanjšala za kar 75%. Takšnih izgub ni bilo mogoče nadoknaditi, saj je bilo tudi za vojsko sposobnih obveznik že zelo malo. Zato tudi korpus ni bil sposoben začeti nove ofenzive in je moral počakati, da si enote spočijejo, se nahranijo ter popolnijo z moštvom in strelivom.

Slika 5.12.1: Boji 30. divizije med nemško operacijo »Rübezahl III«

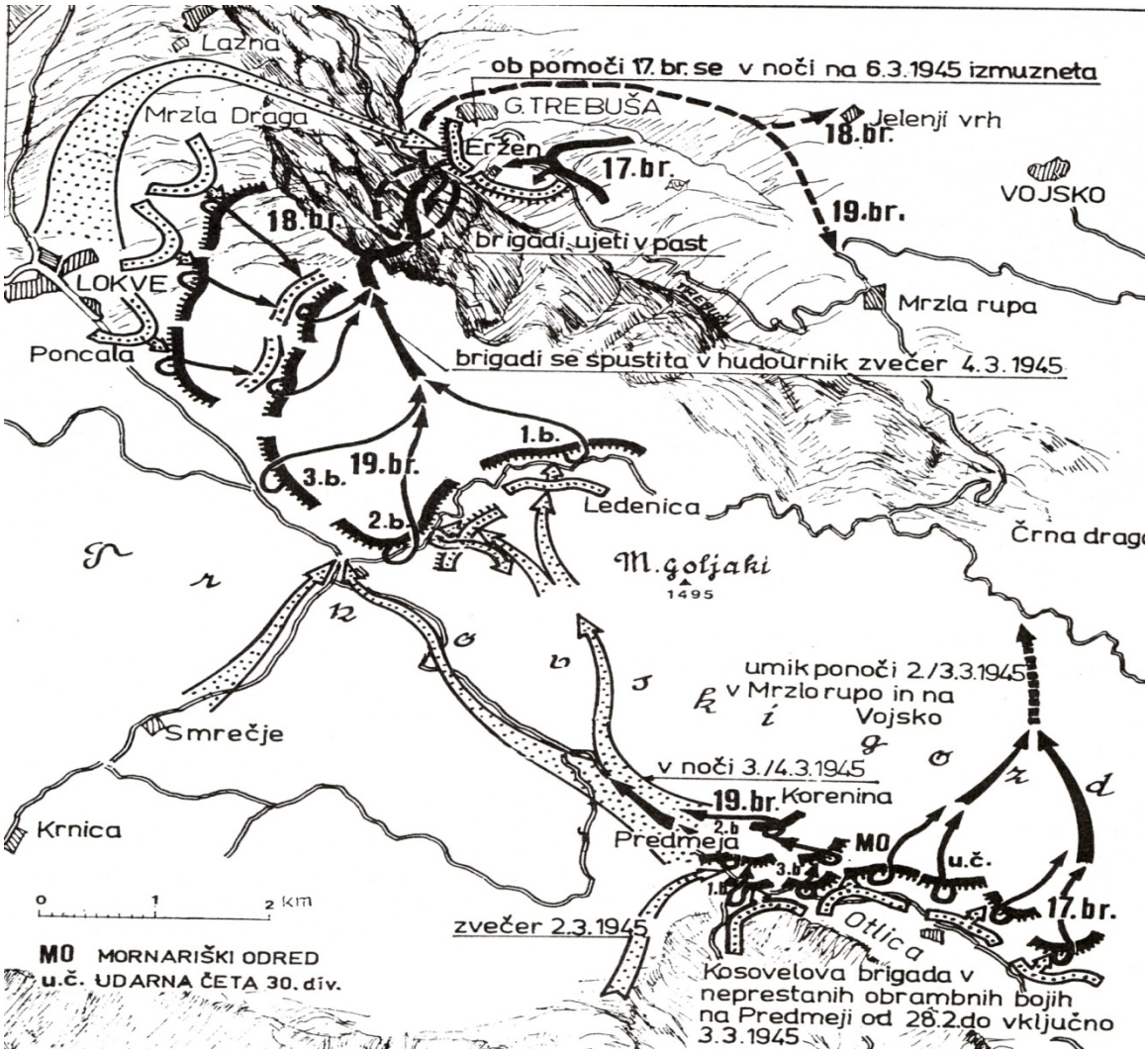

Vir: Isaković 1973: 635

Analiza spopadov pokaže predvsem, da je bilo taktično in operativno sodelovanje pomanjkljivo ter da so se nekatere enote premeščale na druge položaje še preden jim je to ukazal višji štab. Za to pa lahko krivimo predvsem pomanjkanje zvez. Slišati je bilo tudi pripombe, da se je premalo uporabljala partizanska taktika, ki bi z manevri lahko omogočila udarce v nasprotnikov bok in v njegovo zaledje (Klanjšček 1999: 376–377; Lah 1996: 215).

5.13 DELOVANJE 31. DIVIZIJE IN PROTIUDAREC KORPUSA

Med nekajmesečnimi težkimi boji 30. divizije, 31. ni počivala, saj je brez Gradnikove brigade, ki je bila dodeljena 30., imela nalogo, da preprečuje nadaljnje širjenje vpliva okupatorjevih pomagačev ter hkrati ščiti osvobojeno ozemlje na Cerkljanskem in Gorenjskem

ter da na tem območju izvaja mobilizacijo in zbira živež, ki ga nato pošilja na osvobojeno ozemlje.

Po neuspelem napadu na Gorenjo vas je to postojanko Prešernova brigada blokirala, Vojkova brigada se je ustalila nad Idrijo, da bi od tam branila Cerkljansko in z demonstrativnimi napadi vznemirjala postojanke ter napadala kolone na cesti Idrija-Želin. V tem obdobju je okupator začel s krepitvijo postojank, kar je nakazal s vzpostavitvijo nove, močne domobranske postojanke pri Sv. Križu nad Selcami, ki naj bi zapirala pot partizanskim transportom čez Jelovico, Zgornje Lajše, Dražgoše in Železnike proti Cerknemu.

Napad se je začel kot po načrtu in že po petih urah so padle Kališe, njihova posadka je zbežala v Selca. Tu so zopet odigrali glavno vlogo minerji in bombaši. Nato se je napad nadaljeval proti Sv. Križu, ki pa le ni bil tako lahek zalogaj. Napadalci so morali počakati čez noč, ko so lahko napadli z minometi in topovi in jim onemogočiti branilce v bunkerjih. Takrat so napadli prešernovci, ki se jim domobranci niso upirali, ampak so hitro ušli v Selca. Za seboj so v obeh postojankah pustili 32 mrtvih in 25 ranjenih vojakov ter veliko koristnega vojaškega plena. Partizani so utrpeli le tri mrtve in osem ranjenih borcev. To je bila hkrati tudi poslednja akcija, ki jo je 31. divizija izvedla na Gorenjskem (Klanjšček 1999: 377, 379, 382–383; Petelin 1985: 119–223; Petelin 1968: 464–465).

Tako si je lahko opomogla in se okrepila tudi 30. divizija, ki je po zavzetju Sv. Križa zopet dobivala nekaj zalog hrane. Takoj je prišlo tudi do odločitve, da je treba okupatorja pregnati iz Trnovske planote in Čepovanske doline, pri čemer bi sodelovala tudi zavezniška letala. Ta operacija naj bi imela dve etapi. V prvi bi obe diviziji očistili Trnovsko planoto, Čepovansko dolino in Banjško planoto, v drugi bi 30. divizija vdrla v Vipavsko dolino in pregnala tamkajšnje četniške postojanke, 31. divizija bi med tem na južnem robu Trnovske planote ščitila hrbet, italijanska divizija »Garibaldi Natisone« pa bi branila svobodno ozemlje.

Napad se je začel 16. marca in operacija je bila dokončana hitro in zelo uspešno, saj so se sovražniki umikali iz celotne Čepovanske doline, pot v Vipavsko dolino je bila zopet prosta, sovražnik pa je utrpel velike izgube v vojaštvu in opremi. Po tej uspešni operaciji se je korpus razporedil v obrambo svobodnega ozemlja (Klanjšček 1999: 383–386).

5.14 OKUPATORJEVE POSLEDNJE OPERACIJE

Ko je že kazalo, da je okupatorjeva vojska na Primorskem že tik pred porazom in da ne more več resno ogrožati osvobojenega ozemlja, je ta pripravila ofenzivo, ki se je izkazala za najtežjo preizkušnjo korpusa in tudi njegovo skorajšnje uničenje.

Nemško poveljstvo je želelo s poveljstvom devetega korpusa doseči sporazum o nenapadanju. Ko je štab korpusa to možnost zavrnil, so v štabu operativne cone »Jadransko primorje« pod vodstvom Odila Globočnika in Erwina Rösenerja pripravili novo, doslej najhujšo in najobsežnejšo ofenzivo proti korpusu (Lah 1996: 217).

Ofenziva naj bi bila sestavljena iz dveh delov, ki bi se izvajala pod šifro »Frühlingsanfang« (Začetek pomladi) in »Winterende« (Konec zime).

Prva faza je predvidevala, da naj bi Odilo Globočnik s svojimi silami zasedel zaporno črto od Podbrda vzdolž Baške grape in naprej čez Bukovo, Reko in po levem bregu Idrijce vse do Idrije. Medtem bi Rösener s svojimi enotami podaljšal zaporne položaje od Idrije do Škofje Loke, hkrati pa pritiskal s črte Škofja Loka-Podbrdo proti Cerkljanskemu in zoževal obroč okrog devetega korpusa na tem območju. Druga faza naj bi se začela približno ob istem času kot prva, a ne s polno močjo, saj bi se ta povečevala z dovažanjem enot, ki so sodelovale v prvi fazi. Nato naj bi uničila enote v Trnovskem gozdu, Čepovanski dolini ter na Vojskarski, Šentviški in Banjški planoti.

Prve faze operacije, ki se je začela 19. marca, naj bi se udeležilo kar 15.000 do 20.000 vojakov raznih nemških in domobranskih enot (Petelin 1985: 230). Štab korpusa, ki je bil ravno takrat nastanjen na Cerkljanskem, je za ofenzivo sicer izvedel, a se je ta začela tako hitro, da se je komaj izmuznil obkolitvi. Obkolitvi niso ušle ostale enote, saj je okupator uspel v obroč ujeti Kosovelovo brigado, 20. tržaško brigado, brigado »Antonio Gramsci«, Škofjeloški odred, inženirski bataljon 31. divizije, zaščitni bataljon oblastnega komiteja KPS za Gorenjsko, komando gorenjskega vojnega področja ter pripadnike raznih civilnih organov in ustanov. Tako je bilo v obroču ujetih okrog 2.500 borcev, okupator pa je imel prednost v moči kar 1:10. Štab korpusa je enotam svetoval, naj ne koncentrirajo svoje moči. Svetoval jim je, naj se ne zapletajo v frontalne boje, ampak naj sovražnika z manevri napadajo v boke in hrbet ter mu poskusijo povzročiti čim več izgub (Isaković 1973: 649–652; Klanjšček 1999: 388). Toda skupine so se namesto, da bi se takoj prebile, najprej umikale iz dolin in tako se je na Črnem vrhu nad Cerknim oblikovala dolga kolona, ki je poskusila priti do ceste, po kateri bi se povzpeli na Ratitovec in se od tod prebili v Bohinj. Toda ker je bila ta cesta isti dan že zasedena s strani sovražnika, se je kolona morala vrniti v izhodišče in je tako prišla v precej nevaren položaj. Vse enote so bile namreč osredotočene na Črnem vrhu, ko jih je nasprotnik odkril in začel zoževati obroč. Enote so z namenom prebiti obroč Črni vrh zapustile 24. marca in se kmalu, med nočnim bojem, razdelile na tri skupine. Ena se je prebila na Jelovico, druga skupina se je razbila na več skupin, ki so se nato skrivale po gozdovih med Poljansko in Selško dolino. Tretja kolona se je s Črnega vrha ob bivši jugoslovansko-italijanski meji

povzpela na Porezen. Tu se je večina še neizkušenih borcev poskrila po objektih vojašnice, bunkerjih in zakloniščih. Takšno kolono je sovražnik z lahkoto opazil in je za njo poslal 500 do 600 esesovcev, ki so izkoristili gosto meglo in nezbranost stražarjev, ki niso pričakovali napada po zahodnem pobočju Porezna. Vnel se je hud spopad, toda borci so bili prešibki in so se morali umakniti. Umakniti pa se niso mogli borci in borke, ki so bili pod zemljo. Tako je okupator polovil kar 145 partizanov, poleg tega jih je v bojih 32 padlo, 36 pa je bilo ranjenih. Od ujetih jih je bilo le 38 poslanih v taborišča, ostali pa so bili postreljeni po okoliških vaseh. (Isaković 1973: 705–720; Klanjšček in dr. 1978: 914–915; Klanjšček 1999: 392)

Ofenziva še ni bila zaključena, saj je sovražnik še naprej prečesaval Cerkljansko vse do 5. aprila, zadnje enote naj bi se umaknile dva dni kasneje, ko se je končala prva faza, v kateri so partizani doživeli težak poraz.

Eden od vzrokov je bila predvsem neodločnost štabov, ki so spremenili odločitve o premiku na Ratitovec, namesto da bi se z Nemci spopadli. Vzrok za hud poraz na Poreznu je bila predvsem slabo organizirana obramba, saj branilci niso pričakovali napada z jugozahodne smeri, kjer je bil dostop strm in odprt in zato te strani sploh niso zaščitili.

Največ škode je utrpela Kosovelova brigada, ki je izgubila kar 106 borcev in bork in se zmanjšala za kar 37% (Isaković 1973: 720). Med ofenzivo je hudo trpelo tudi prebivalstvo, saj so okupatorji ob pomoči domačih sodelavcev pobijali, ropali in požigali. V vaseh okrog Blegoša so pobili 34 oseb, med njimi tudi 13 otrok (Lah 1996: 223).

Ob približno istem času se je pričela druga faza operacije pod imenom »Winterende« (glej sliko 5.11). V njej naj bi sodelovalo pet bojnih skupin, v katerih je bilo v času operacije med 23 in 30.000 vojakov. V obroču se je znašlo osem partizanskih brigad, v katerih je bilo 3.000 borcev, približno enako število jih je bilo še v raznih prištabnih enotah divizij in korpusa, zalednih organov in oblastnih organov (Petelin 1985: 234).

Slika 5.14.1: Ofenziva »Winterende« marca 1945

Vir: Klanjšček 1999: 397

Prvi boji so se začeli že 19. in 20. marca, ko so na Banjški in Vojskarski planoti ter na Šentviški gori in Krnici borci sovražnika zavračali. Najhujši boji so se odvijali na območju Sinjega vrha, ki je bil ključnega pomena med Colom in Otlico in je potem večkrat menjal gospodarja. Kmalu so se morale začeti umikati vse enote. Prešernova in Vojkova sta bili pregnani v Trnovski gozd, prav tako so se morale enote umikati z Banjške planote, na Vojskarsko planoto pa se je premaknila italijanska brigada »Bruno Buozzi«. Uspehe je dosegala le Bazoviška, ki je 25. marca zopet zavzela Sinji vrh (Klanjšček in dr. 1978: 916–917). Okupator je tako po le petih dneh ofenzive zasedel polovico ozemlja, ki ga je korpus imel pred njenim začetkom. 26. marca je pod okriljem močnega artilerijskega in minometnega ognja zopet napadel in pregnal Bazoviško brigado s Sinjega vrha, a so ga borci z odločnim jurišem zopet osvojili ter sovražniku povzročili težke izgube. Odbili so tudi vse ponovne napade, ki so sledili naslednji dan (Petelin 1983: 685–690). Kljub temu se je položaj korpusa hudo slabšal, saj hrane skoraj ni bilo. Borci so jedli le enkrat dnevno malo riža ali makaronov, v katere so pogosto vmešali črve ali smeti, jedli so celo koreninice in drugo rastlinstvo (Petelin 1985: 236). V štabu korpusa so ugotovili, da pritiska ne bodo zdržali in so se odločili

prebiti iz obroča. Časa je počasi zmanjkovalo, saj je imel obroč, v katerem so bile enote stisnjene, le še 5 kilometrov premera, na črti Col-Zadlog pa se je zbralo 4.000 vojakov, ki so bili pripravljeni na zadnji udarec. Napad se je začel 29. marca in je bil usmerjen proti Predmeji. Ključni točki v njihovi obrambi sta bila Sinji vrh in pa Črni rob. Boji so vrhunec dosegli 30. marca, ko je bil obroč okrog korpusa že trdno sklenjen, enote bi bile lahko uničene z enim močnim udarcem. Že zjutraj sta bili osvojeni obe ključni točki obrambe, ko pa je nasprotnik naslednji dan zavzel še Obli vrh, je bil za preboj že skrajni čas. Začel se je 1. aprila v treh kolonah, pod vodstvom divizijskih štabov (Bavec 1970: 481, 488; Lah 1996: 226–227). 31. divizija z obema premičnima bolnišnicama naj bi se prebila mimo Črnega vrha nad Idrijo proti Pivki, italijanska divizija »Garibaldi Natisone« čez Trnovski gozd na Banjško planoto, ostale enote pa čez Vojskarsko na Šebreljsko planoto in naprej na Cerkljansko. Kolona z 31. divizijo je našla odprtino v obroču, ko je sovražnik premeščal enote in je tako po šestnajstih urah z le enim spopadom prispela na Javornik, odtod pa na Pivko. Manj sreče je imela italijanska divizija, ki se je morala prebijati v več skupinah. V prvi je bil štab z enim bataljonom, ostanek je imel hude spopade s sovražnikom in se je v naslednjih dneh skrival po gozdovih. Od celotne divizije, ki je pred ofenzivo štela 590 borcev, se je kasneje pri štabu divizije v Gorenji Trebuši zbralo le 230 borcev. Najtežji pa je bil preboj osrednje kolone, v kateri je bil tudi štab korpusa, saj je kolona že takoj na začetku pri Oblakovem vrhu padla v zasede, ki so bile razporejene na vseh okoliških vrhovih. Brigadam je uspelo zasesti okoliške vrhove, ki so jih nato držali do noči, ko je padla odločitev, da se prebijejo na Šentviško planoto čez Dolenjo Trebušo. Ker je sovražnik pričakoval, da se bo kolona poskusila premakniti na Cerkljansko čez Šebrelje, je kolona skozi Dolenjo Trebušo prišla brez boja. Sovražnik je to opazil in se vrnil, ko so se že vzpenjali na Šentviško planoto, jo napadel in odrezal zadnji del kolone, ki se je umaknil na Vrše in se koloni pridružil naslednji dan (Klanjšček 1999: 401–405). Ko je sovražnik ugotovil, da se je glavnina korpusa prebila iz obroča, je začel svoje enote postopoma vračati v njihova izhodišča. Tako so do 7. aprila odšle vse enote in se je dvajset dni dolga ofenziva končala (Petelin 1985: 239).

Ofenziva je najhuje prizadela 30. divizijo, ki je imela za boj sposobnih članov le še 1137, kar je 58% moštva. Tako je ta divizija od januarja 1945, ko so se ofenzive začele, izgubila 1085 borcev oz. 35% moštva. Največ izgub gre na račun pogrešanih, ki so se ali vrnili domov ali pa tavali po vaseh in se skrivali. Nekoliko manjše izgube je imela 31. divizija, ki je med ofenzivo izgubila 20-25% moštva. Prav tako je kot v 30., je bilo tudi tu večina pogrešanih, saj so jih po ofenzivi našteli med 250 in 300 (Lah 1996: 232; Petelin 1985: 240).

Po ofenzivi je bil korpus torej precej oslabljen in ni bil pripravljen na takojšnje akcije. Primanjkovalo jim je predvsem orožja in streliva. Tega jim zavezniki niso pošiljali kljub stalnim prošnjam vodstva korpusa, ampak so jim dostavljali le moko in riž. To je bil dober pokazatelj strahu zaveznikov pred močnim korpusom na Primorskem, saj so istočasno italijanskim enotam pošiljali velike količine orožja in streliva (Klanjšček 1999: 407).

5.15 OSVOBODITEV

5.15.1 PRIPRAVE ZA OFENZIVO

Osvobajanje Jugoslavije se je začelo že v drugi polovici leta 1944, ko je NOVJ osvobodila ves zahodni in osrednji del države. 1. marca 1945 je maršal Josip Broz-Tito ukazal preimenovanje NOVJ v Jugoslovansko armado, že 1. januarja 1945 pa so bile ustanovljene armade. Jugoslovanska armada je tako štela že kar 62 divizij z 800.000 borci in je bila tako pripravljena na zadnje spopade z okupatorjem. Tako je 4. armada dobila nalogo, da osvobodi Liko, Hrvaško in Slovensko Primorje ter Istro. Armadi sta bila podrejena tudi slovenska 7. in 9. korpus, ki sta imela nalogo, da delujeta v sovražnikovem zaledju ter tako pomagata 4. armadi, ki je imela nalogo, da do Soče prodre do 15. maja (Bogdanović-Đurić 1981b: 288).

4. armada je imela v Sloveniji dva poglavitna cilja: osvoboditi Trst pred prihodom zaveznikov, nato pa se hitro povzpeti na Karavanke in obkoliti armado »E« in tako preprečiti nemški vojski, da bi odpeljala vso opremo in orožje (Lah 1996: 234). Armada je hitro prodirala proti našemu ozemlju in približno od istem času, ko se je začela reška bitka, so v zadnjo ofenzivo krenile tudi enote 9. korpusa, katerega štab je bil takrat nameščen v Gorenji Trebuši. Glavnina korpusa se je zadrževala na Vojskarski planoti in v okolici Mrzle Rupe, Kosovelova brigada je prispela na Cerkljansko, Prešernova in Vojkova pa sta se zadrževali na Pivki. Na Primorskem ni bila več prisotna italijanska divizija »Garibaldi Natisone«, ki se je premaknila na Dolenjsko (Klanjšček in dr. 1978: 938–939).

Štab korpusa je imel v svoji bližini tako vseh šest brigad, ki so bile precej šibke, saj so imele le 1.761 borcev in starešin. Toda kljub temu je korpus šel z njimi v ofenzivo, ki jo je na koncu tudi uspešno opravil. Načrt korpusa je bil najprej očistiti Trnovsko in Banjško planoto, nato čez Vipavsko dolino prodreti na Kras in naprej proti Trstu in Soči. Tako je padla odločitev, da bo v noči na 21. april 31. divizija napadla postojanke v Lokovcu, Podlaki in Puštalah ter se zavarovala proti Gorici, 30. divizija bo napadla Zavrh in zaščitila smer proti Idriji in Predmeji. Korpus je sovražnika presenetil in zavzel Zavrh, Sp. Lokovec, Puštale in

Podlake. Sovražnik je sicer izvedel protinapad na Banjško planoto, a brez uspeha (Klanjšček 1999: 423–424). Po nekajdnevnih razgibanih spopadih je štab korpusa dobil ukaz, da se pripravi za napad na Trst. Zato je moral korpus zavzeti še postojanke na Predmeji in Otlici. Naloga je bila zaupana Bazoviški in Gregorčičevi brigadi, ki sta napad začeli 26. aprila zjutraj in sovražnik je bil s hudimi izgubami kmalu pregnan proti Ajdovščini in na Col. Za seboj pa je pustil 50 trupel. Več kot 60 je bilo ranjenih, 20 so jih borci ujeli, velik je bil tudi vojni plen. Z zaključkom te uspešne akcije je bila pot v Vipavsko dolino odprta in pohod proti Trstu zagotovljen (Isaković 1973: 734–739; Petelin 1985: 248–251).

5.15.2 POHOD PROTI TRSTU

27. aprila, ko so bile okupatorjeve sile dokončno pregnane iz vzhodnega predela Trnovskega gozda, je maršal Tito ukazal štabu 4. armade, ki je že obkolila 97. nemški armadni korpus, naj se začnejo boji za Trst (Klanjšček in dr. 1978: 948).

Štab armade je proti Trstu tako usmeril sedem divizij. Iz Ilirske Bistrice je krenila 20. divizija in za njo še 29., bok pa jima je varovala 8. divizija. V zaledju 97. nemškega korpusa je Opatijo zavzela 9. divizija, ki se je izkrcala v Istri, ob nekdanji italijansko-jugoslovanski meji pa je bila oblikovana še bojna skupina iz treh divizij. To so bile 43. istrska divizija in pa 30. in 31. divizija 9. korpusa. Blizu so bili tudi zavezniki, saj se je Trstu že približevala 2. novozelandska divizija (Lah 1996: 236–237).

Deveti korpus je imel oborožene enote tudi v Trstu, saj se je že 1. avgusta 1944 ustanovila Komanda mesta Trst, ki je imela nalogo, da tržaško prebivalstvo organizira za vstajo. Do začetka vstaje so zbrali kar 3.000 pripadnikov, ki so bili le delno oboroženi. Že 27. aprila so začeli na lastno pobudo razoroževati manjše sovražnikove oddelke in skupine (Petelin 1985: 252–253).

28. aprila je maršal Tito ukazal angažiranje 30. in 31. divizije. 30. je v napad krenila še isti dan (glej sliko 5.15.2.2), 31. pa naslednji večer. Isti dan je uspehe dosegala 20. divizija, ki je že prebila sovražnikov obrambni pas in omogočila prosto pot proti Trstu (Klanjšček 1999: 431–432). 30. se je spustila v Vipavsko dolino in se med raznimi kolonami okupatorjevih sodelavcev prebijala na Kras in Bazoviška brigada je tako že 29. aprila zjutraj prispela v Štanjel. Med potjo je divizija razbila kar nekaj četniških zased. Tako je divizija prodrla le 10 kilometrov od Trsta, kar je v sovražnikovih postojankah povzročilo tolikšen preplah, da so jih moštva brez borbe zapuščala in se umikala proti Trstu in Gorici. 29. aprila popoldne se je v Vipavsko dolino spustila 31. divizija, ki je po težkih spopadih s četniki prodrla skozi Štanjel in Komen proti Tržiču in Gorici. Gregorčičeva brigada pa je že vdrla v severozahodno

predmestje Trsta ter zasedla cesto med Općinami in Prosekom, Kosovelova se je približala Općinam brez boja, saj so se vse postojanke umikale ob pogledu na partizansko vojsko (Bavec 1970:519; Isaković 1973: 743; Lah 1996: 237–238).

Slika 5.15.2.1: Pohod 30. divizije proti Trstu

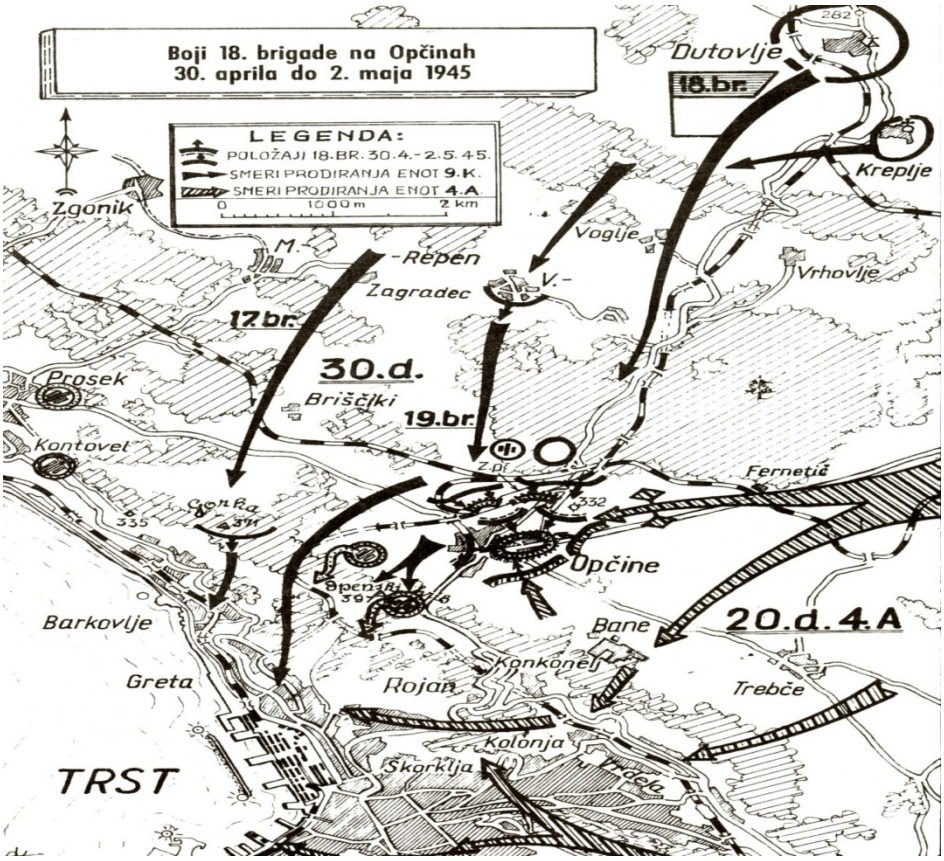

Vir: Lah 1996: 241

Općine so bile zunanja utrdba Trsta, saj so bile obdane z armiranimi bunkerji, v njihovo obrambo je bilo vključenih tudi 36 topov različnih kalibrov, branilo jih je skoraj 3.000 vojakov. Prva jih je napadla Kosovelova brigada okrepljena z divizijsko udarno četo. Zadela je ob hud upor branilcev, a se je kljub temu z bombami prebila proti središču Trsta, od koder so jih po celonočnih spopadih s protinapadom ob pomoči topništva Nemci le pregnali (Lah 1996: 239). Pred Općine je nato prispela še Bazoviška brigada in brigadi sta skupaj krenili v nov napad. Bazoviški je kmalu uspelo zasesti železniško postajo in prodreti vse do topniških položajev. Osvojeno ozemlje so po hudem protinapadu zadržali. Še isti dan je morala boje nadaljevati sama, saj je položaje zapustila Kosovelova, ki je bila premeščena na Repentabor (Bavec 1970: 520–523). Kljub temu, da je na pomoč kmalu priskočila precej

močnejša 20. udarna divizija, se po celodnevnih hudih napadih in protinapadih položaj ni spremenil. Uspehe so doživljale tudi ostale enote, ki so bile vpletene v napad, saj je bil do večera 30. aprila Trst že taktično obkoljen, v noči na 1. april pa so že vdrle v mesto in vzpostavile stik z vstajniškimi skupinami v mestu. Naslednji dan naj bi čete sklenile obroč in skupno strle odpor v mestu ter strla še zadnja oporišča, njihov desni bok pa naj bi ščitila 31. divizija (glej sliko 5.15.2.2) (Klanjšček 1999: 437–438). Ta je ob prihodu 30. divizije pred Trst dobila nalogo naj pohiti proti zahodu in osvobodi Gorico in Tržič pred prihodom zaveznikov. Vojkova brigada je presekala cesto Trst-Tržič, Gradnikova se je usmerila proti Tržiču, Prešernova pa je pohitela proti Gorici.

Vojkova brigada je zadnje boje doživela 2. maja v Sesljanu, kjer je razorožila neko sovražnikovo skupino. Gradnikova je od svojega cilja brez bojev prišla 1. maja, kjer so se želeli s sovražnikovimi branilci pogajati o predaji, a ker so ti to možnost zavrnili, a so si ob vdoru brigade premislili in tako se je partizanom vdalo 600 vojakov. Do tega je prišlo 1. maja popoldne, le štiri ure pred prihodom predhodnice novozelandske divizije. Najhujše boje je doživela Prešernova brigada v Gorici, skozi katero so se umikale še zadnje enote srbskih četnikov. Pri napadu je prešernovcem pomagal tudi Škofjeloški odred, ki je 30. aprila že osvobodil Solkan. Srditi boji so potekali predvsem s četniki, ki so se utrdili na železniški postaji, a so partizani ponoči že osvobodili mesto vse do Soče. Naslednji dan so sovražnike preganjali še vse do Krmina. Tako se je torej 2. maja za 31. divizijo vojna končala (Petelin 1985: 256–258).

Še ves 2. maj so se odvijali boji v Trstu. Gregorčičeva je napadala železniško in radijsko postajo in vzdolž ceste vdirala proti mestnemu središču, Kosovelova pa se je prebila do tržaškega pristanišča in zasedla Konkonelj. Kmalu so se branilci upirali le še iz posameznih ločenih odpornih točk, od koder so se krčevito upirali, saj so čakali prihod novozelandcev, da bi se jim vdali. Najbolj se je še vedno upirala obramba Občin, ki je na vdajo pristala šele 3. maja. Z zavzetjem Občin, kjer se je predalo 3011 nemških vojakov in njihovih sodelavcev, je bil Trst tudi dokončno osvobojen (Lah 1996: 240).

Slika 5.15.2.2: Delovanje 31. divizije v zaključnih bojih

Vir: Petelin 1985: 254.

Za osvoboditev Trsta je bila plačana visoka cena v človeških življenjih. 30. divizija je izgubila 174 borcev, od tega jih je 50 umrlo, 124 pa je bilo ranjenih. V zaključnih bojih je imela največ izgub Bazoviška brigada, ki je imela 22 padlih in 59 ranjenih, padel je tudi njen komandant Franc Nemgar. Skupaj naj bi v zaključnih bojih 9. korpus utrpel 75 padlih in 143 ranjenih borcev, sovražnik naj bi imel po podatkih korpusa 264 padlih in mnogo ranjenih, 6.940 vojakov pa je bilo ujetih (Bavec 1970: 529–530; Klanjšček 1999: 455).

Tako se je končal dolgoleten boj za svobodno Primorsko. Boji za osvoboditev Polhograjskih Dolomitov in Gorenjske so se sicer odvijali še do 7. maja, ko se je enotam 4. armade predala 97. armadna skupina s 16.000 možmi in njenim poveljnikom, generalom Ludwigom Küblerjem (Klanjšček 1999: 457).

Ko je bila slovenska zemlja osvobojena izpod okupatorja, se je končala zgodba devetega korpusa. Čeprav ne obstaja noben uradni dokument o njegovi ukinitvi, se kot ta datum navaja 13. maj 1945, ko je njegov načelnik štaba Albert Jakopič-Kajtimir, ki je zamenjal Jožeta Borštnarja, v poslednjem poročilu ugotovil, da štab korpusa ne obstaja več, ker je razformiran (Klanjšček 1999: 469).

Po drugih virih naj bi sicer ti dokumenti obstajali v Beogradu, v arhivih 4. armade. Dokumenti ukazujejo ukinitev korpusa in ustanovitev Tržaškega področja na območju njegovega delovanja (ustna izjava Franca Črnuglja – Zorka avtorju). Korpus je tako obstajal 509 dni, bojeval pa se je točno 499 dni. V kakšnih težkih razmerah se je korpus razvil, pa nam lepo pokaže tudi naslednja tabela 5.15.2.1

Tabela 5.15.2.1: Razmerje med močjo korpusa in okupatorja

Mesec, leto	Vseh okup. sil	Stanje 9. korp.	Razmerje	Število postojank
December 1943	23.549	cca. 6.000	1:3,9	114
Maj 1944	48.579	6.365	1:7,6	200
Oktober 1944	64.198	9.501	1:6,7	238
Februar 1945	74.114	12.660	1:5,8	325

Vir: Klanjšček 1999: 471

6. USPEŠNOST KORPUSA PRI DOSEGANJU CILJEV

Če opazujemo razvoj korpusa od njegovega začetka naprej, lahko ugotovimo, da se je iz enostavne organizacije razvil v dobro organizirano in vedno bolj usposobljeno vojsko. To se je dosegalo z razvojem različnih enot rodov in služb znotraj bataljonov, brigad in divizij. Enote so bile vedno bolj izurjene v bojevanju in delovanju z orožjem. Med najpomembnejšimi so bili gotovo minersko-sabotažni vodi, ki so okupatorja z napadi na njegove prometne povezave in železniške tire prisilili, da je moral večino razpoložljivih sil uporabiti za njihovo obrambo, namesto, da bi jih uporabil za napadalne operacije.

Poudariti je treba tudi pomen težkega orožja, ki je omogočal boljšo učinkovitost pri napadih na postojanke. Toda z njim so bile povezane mnoge težave, med katere je spadala predvsem neizkušenost borcev s takim orožjem in pa stalno pomanjkanje streliva. To vrzel sta dobro nadomestila znameniti partizanski top oziroma »partop« in pa borbenost in pogum bombašev in minercev.

Glavna lastnost enot 9. korpusa je bila predvsem ofenzivnost (ko je bila le-ta možna) proti okupatorjevim silam in objektom. Ta ofenzivnost pa je imela določene posebnosti. Prva je bila teritorialnost partizanske vojske, ki je bila nujna, saj jo je terjala sama dinamika vojne, omogočala pa je tudi uresničitev družbenopolitičnih ciljev. Narodnoosvobodilna vojska ni nikoli pustila nekega območja povsem praznega, tudi v primeru izvajanja večjih operacij obeh divizij. Kakršnokoli odsotnost sil je namreč sovražnik takoj izkoristil, povečal svoj vpliv ter propagando in uspešneje rekrutiral svoje kvizlinške pomožne čete, hkrati pa si tudi ustvarjal območje za izhodišče napadov na partizanske enote (Klanjšček in dr. 1978: 1013; Petelin 1985: 418–421). Druga pomembna značilnost je bila premeščanje težišča moči v skladu z načrti poveljstva korpusa in osredotočanje sil za določen cilj korpusne operacije. Tako je korpus lahko ustvarjal lokalno premoč svojih sil. Poveljstvu korpusa je bilo v pomoč tudi neenotno organiziranje sovražnika, saj so bila vojaška in policijska poveljstva delno podrejena poveljstvom v Italiji, delno pa so spadala pod poveljstvo nemškega 18. vojnega okrožja v Salzburgu. To je korpusu še dodatno omogočalo premeščanje težišča enkrat na Gorenjsko, drugič na Primorsko (Klanjšček 1999: 475–476).

V napadih, ki jih je korpus izvajal kot celota, in tudi v primeru posameznih divizijskih akcij, je bilo potrebno veliko pozornost nameniti predvsem zavarovanju operacije. Vzrok za to je bila predvsem gosta razporeditev postojank, ki so lahko hitro poslale pomoč sosednjim, napadenim postojankam in bi lahko, ob premajhnem zavarovanju, napadajoče enote presenetile z napadom v hrbet. Tako je bilo v osmih napadih 31. divizije povprečno v napadu

18% sil, v rezervi jih je bilo 8%, zavarovanje pa je prevzelo kar 74% enot. Osnovni cilj napadov so bile predvsem utrjene postojanke in železniške proge. Napadi so bili temeljito pripravljeni. Pomembni so bili predvsem t.i. demonstrativni napadi, ki so sovražnika prisilili, da je branil vse postojanke (Klanjšček 1999: 476; Petelin 1985: 419–420).

Iz opisov napadov korpusa in njegovih enot pa lahko opazimo, da je največ problemov povzročal slab sistem zvez, ki se je bolje razvil šele šele proti koncu. Prenos podatkov je bil v večini primerov počasen in je vplival na slabo koordinacijo napadov. Slabe zveze so bile večkrat krive, da so sovražnikove enote, ki so prihajale postojanki na pomoč, presenetile napadalne enote, ker jih zavarovanje na nevarnost ni opozorilo. Poleg zvez pa je partizanom težave pri napadu povzročala tudi neizkušenost borcev in bork, ki so pogostokrat sodelovali v bojih brez kakršnegakoli usposabljanja (še posebej v začetku bojev), nekateri celo brez orožja. Hkrati pa so poveljniki enot, ki so že bili dokaj izkušeni, pogumno napadali v prvih vrstah in tako velikokrat izgubili življenje, partizanska vojska pa dragocen kader. Precej napak je storila tudi obveščevalna služba, ki je poveljstvom enot velikokrat podala napačne podatke o položajih nasprotnika, njegevom številu, oboroženosti ter o utrjenosti postojank. Tako je padla marsikatera odvečna žrtev, saj so zaradi napačnih podatkov tudi poveljniki napad narobe načrtovali.

Obramba korpusnih enot je bila med sovražnikovimi ofenzivami manevrska. Partizanske enote so se ves čas izmikale napadom močnejših sovražnikovih enot in ga napadale v zaledju, kjer je bil šibkejši. Njen cilj je bil sovražniku otežiti prodor na osvobojeno ozemlje oziroma preprečiti obkolitev enot z namenom uničenja. Toda ves čas je bila prisotna težnja po razvoju v redno vojsko, ki bi se z nasprotnikom spopadala frontalno. Toda sovražnik je v takem linijskem boju osredotočil svoje sile in dosegel številčno premoč ter prebil obrambo. Tudi zato so Nemci tudi veliko lažje prodirali na osvobojeno ozemlje, saj ga je NOV branila z linijsko postavitvijo, namesto da bi izvajala izpade manjših enot, postavljala zasede in izvajala juriše. Takšno obrambo so partizani nekajkrat izvedli in izkazala se je za več kot uspešno (Petelin 1985: 422–423).

Potebno pa je tudi poudariti, da bi se marsikateri spopad končal drugače, če partizanski borci in borke ne bi prikazali, včasih celo fanatične, borbe in tudi žrtvovali sebe, da bi zaščitili svoje soborce. Žrtev bi res morda bilo manj, če bi se partizani izogibali mnogih jurišev, a vprašanje je, če bi potem tudi uspehi bili isti.

7. ZAKLJUČEK

Na koncu lahko na osnovi raziskovanja potrdim obe hipotezi, ki sem si jih postavil v metodološkem okvirju.

Prva, ki trdi, da je bil korpus ključnega pomena pri osvobajanju Primorske, je nedvomno potrjena. Do kapitulacije Italije je bila Primorska pod okupacijo fašizma in kljub narodni zavesti, se partizanstvo ni uspelo razviti v močno silo. To je omogočil šele nastanek korpusa, ki je združil vse partizanske enote, ki so do tedaj delovale vsaka zase in so bile tako nezmožne večjih operacij. Uspehi korpusa so pomenili tudi novo upanje za primorsko ljudstvo, ki se je proti fašizmu borilo že od samega začetka, ko so se pojavili prvi TIGR-ovci. Borci so se borili v neznosnih razmerah, ki si jih danes lahko le težko zamislimo. Brez hrane, oblek in celo obutve, v ostrih zimah, ko se je živo srebro spustilo tudi do -20 stopinj, so se le slabo oboroženi zoperstavili večjemu in močnejšemu nasprotniku ter ga na koncu tudi premagali. Seveda ob teh uspehih ne smemo pozabiti na pogumne prebivalce Primorske, ki so večkrat nesebično in vedno v nevarnosti, da jih odkrije okupator ali pa še huje, domači izdajalci, pomagali partizanom. Dajali so jim hrano, zatočišče pred zimo ali pa so na svojih domačijah organizirali javke, kjer so kurirji lahko puščali pošto ali pa so enote pripeljale svoje ranjene soborce, ki so jih nato pospremili v skrite bolnice.

Potrdila se je tudi druga hipoteza, saj je iz besedila očitno, da je korpus izpolnil vse cilje, ki so mu bili naloženi. Uspešno je prekinjal cestni in železniški promet, ki je bil ključnega pomena za okupatorjevo delovanje tako v Sloveniji, kot tudi na ostalih bojiščih v Evropi. Prav tako je na Primorskem z uspešnimi napadi vezal večje enote, ki bi jih sovražnik krvavo potreboval drugje. Uspelo pa mu je doseči tudi verjetno napomembnejši cilj: osvobodil je primorsko ljudstvo izpod tiranije in zavzel mesto Trst.

Čeprav je korpus svoje naloge opravil uspešno, pa lahko opazimo tudi nekaj slabosti v njegovem delovanju. Nekaj glavnih, kot so bile zveze in obveščevalne napake, sem že omenil. Dodati pa je treba poskuse partizanske vojske, da bi opustila partizansko taktiko in postala prava vojska, ki bi se z nasprotnikom spopadala frontalno. Ta način se ni nikoli obnesel, saj so bili borci preslabo usposobljeni in oboroženi za take spopade. Da je partizanska taktika edina prava, se je pokazalo tudi v zadnji operacije okupatorja, kjer je ravno ta taktika rešila korpus pred uničenjem. Še ena od slabosti pa je bilo (predvsem na začetku delovanja korpusa) slabo sodelovanje med enotami, saj so velikokrat poveljniki manjših enot delovali še preden so dobili ukaze. Nekateri poveljniki pa tudi niso upoštevali navodila o stalnem premikanju enot in so na istih položajih ostajali tudi po več dni, kar pa je sovražniku dajalo odlično priložnost,

da jih izsledi in uniči. To pa je pripeljalo do nesmiselnih izgub moštva, ki je bilo že tako močno šibkejše od okupatorja.

Žal je bil korpus po koncu vojne vključen v enote 4. armade Jugoslovanske vojske in tako tudi ukinjen, saj je bila takratna oblast preveč nezaupljiva do Slovencev in ni želela, da bi ti imeli svojo močno vojaško enoto. Slovenija je izgubila eno od svojih prvih vojaških enot in Slovenci so tako žal le zamenjali gospodarja. Toda prvič v naši zgodovini so Primorci lahko mirno živeli na svoji zemlji, ki je bila drago plačana s krvjo pogumnih borcev in prebivalcev. Žal ostaja grenak priokus dogodkov, ki so se dogajali po vojni, a to je bila le posledica besa zaradi izdajstva in odnosa do prebivalstva, ki je simpatiziralo z osvobodilnim gibanjem.

Zato bi rad za konec navedel besede Lada Ambrožiča-Novljana, ki jih je izrekel v Novi Gorici septembra 1993, ob praznovanju 50-letnice vstaje primorskega ljudstva in ustanovitve 9. korpusa: »Kako to, da naš boj nenadoma ni več pošten in pravičen? Naši borci so se borili štiri leta, ne pri pečeh in pogrnjenih mizah okupatorja, ampak v gozdovih in pred sovražnimi utrdbami. Kakšna domovina je to, če ima tak odnos do svoje osvobodilne vojske? Pravijo, da smo počeli grde stvari. Kaj pa je vojna drugega kot grda stvar. In nismo si je izmislili mi!«

8. LITERATURA

SEZNAM VIROV

1. Ambrožič ml., Lado (2006): *Novljanovo stoletje.* Ljubljana: Modrijan.

2. Bavec, Franjo (1970): *Bazoviška brigada.* Ljubljana: Knjižnica NOV in POS.

3. Bebler, Aleš (1981): *Čez drn in strn.* Ljubljana: Lipa.

4. Bernik, Stane, ur. (1976): *Leksikon*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

5. Bogdanović-Đurić, Suzana ur. (1981): *Druga svetovna vojna,* 2. knjiga. Ljubljana: Mladinska knjiga.

6. Bogdanović-Đurić, Suzana ur. (1981): *Druga svetovna vojna,* 3. knjiga. Ljubljana: Mladinska knjiga.

7. Črnugelj, Franc (1993): *Na zahodnih mejah 1944,* 2. knjiga. Ljubljana: Knjižnica NOV in POS.

8. Črnugelj, Franc (2000): *Na zahodnih mejah 1944,* 3. knjiga. Ljubljana: Knjižnica NOV in POS.

9. Ferenc, Tone (1967): *Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna borba v Sloveniji jeseni 1943*. Maribor: Knjižnica NOV in POS.

10. Isaković, Radoslav (1973): *Kosovelova brigada.* Ljubljana: Knjižnica NOV in POS.

11. Kitanović, Branko (1985): *Staljingradska bitka.* Pula: Istarska naklada.

12. Klanjšček, Zdravko (1999): *Deveti korpus slovenske narodnoosvobodilne vojske 1943-1945.* Ljubljana: Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije.

13. Klanjšček, Zdravko ur. (1978): *Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941-1945,*.3. izdaja. Ljubljana: Knjižnica NOV in POS.

14. Lah, Borivoj (1996): *Od Kobarida do Trsta.* Ljubljana: Knjižnica NOV in POS.

15. Lah, Borivoj (1985): *Artilerija 9. korpusa.* Ljubljana: Knjižnica NOV in POS.

16. Lubi, Darko (2002): *Teorija strategije - študijsko gradivo*. Ljubljana: FDV.

17. Mahmutović, Jasmin (2003): *Četništvo na Slovenskem 1941-1945 kot vojaška formacija.* Diplomsko delo. Ljubljana: FDV.

18. Mikeln, Milan (1981): *Stoletje svetovnih vojn. Druga svetovna vojna 1939-1945.* Ljubljana: Cankarjeva založba.

19. Mlakar, Boris (1981): *Domobranstvo na Primorskem (1943-1945).* Ljubljana: Borec

20. Mlakar, Boris (1984): *Pohod 30. divizije NOV in POJ v Beneško Slovenijo.* Ljubljana: Mala knjižnica NOV in POS.

21. Novinšek, Lovro (1996): Napad na Cerkno. *Slovenska vojska* (109), 22.

22. Petelin, Stanko (1985): *31. divizija.* Ljubljana: Knjižnica NOV in POS.

23. Petelin, Stanko (1968):*Vojkova brigada.* Nova Gorica: Knjižnica NOV in POS.

24. Petelin, Stanko (1983): *Gradnikova brigada.* Nova Gorica: Knjižnica NOV in POS.

25. Sluga, Meta ur. (1979): *Zgodovina Slovencev.* Ljubljana: Cankarjeva založba.

26. *Vojna enciklopedija 2* (1972). Beograd: Vojnoizdavački zavod Vojne enciklopedije.

27. *Vojna enciklopedija 4* (1972). Beograd: Vojnoizdavački zavod Vojne enciklopedije.

28. *Vojna enciklopedija 6* (1973). Beograd: Vojnoizdavački zavod Vojne enciklopedije.

29. *Vojna enciklopedija 1* (1970). Beograd: Vojnoizdavački zavod Vojne enciklopedije.